

# Νιάουστα

ΤΡΙΜΗΝΙΑΙΟ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ ΝΑΟΥΣΑΣ

Ετος 25ο

ΟΚΤΩΒΡΙΟΣ - ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ 2000

ΑΡ. ΤΕΥΧΟΥΣ 93

ΑΡΙΘΜ. ISSN 1106- 2118



**Νάουσα, σταυρωμένη πόλη**

**Η χρυσή ομάδα της Νάουσας**

**Υφάδι, παραγωγικό εργαστήρι**

Δημοσία Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

**Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας**

# Περιεχόμενα:

## Ιστορικά

Ελένης Μήτσιαια - Ζεγκίνη :Μνήμη Απόστολου Βακαλόπουλου.....	4
Απόστολου Βακαλόπουλου: Νέα ιστορικά στοιχεία για τις επαναστάσεις του 1821 στη Μακεδονία. ....	7
Αλεξάνδρου Φ. Λαγόπουλου: Νάουσα, σταυρωμένη πόλη.....	10

## Ερευνα

Παύλου Κυριακίδη: Ιερός ναός Αγίου Γεωργίου στη Νάουσα.....	23
---	----

## Ας θυμηθούμε

Κώστα Δ. Μπλιάτκα: Η Χρυσή ομάδα της Νάουσας. 1970-73.....	35
--	----

## Επίκαιρα θέματα

Πέτρου Δεινόπουλου: Τιμές στον καθηγητή Ιωάννη Μήττα.....	38
Αγγελου Βαλταδώρου: Ηλεκτρική εταιρεία Νάουσας.....	40
Ευγενίας Ζάλιου: Υφάδι.....	41

## Τέχνη και πολιτισμός

Ηλία Τσέχου: Θανάσης Ε. Μαρκόπουλος.....	45
Δημήτρη Βάντση: Παιδικό θέατρο.....	48

## Σελίδα

## Σημείωμα Σύνταξης

Αγαπητοί φίλοι

Καλή χρονιά με υγεία και ευτυχία.

Περιμένοντας πάντα και τις δικές σας συνεργασίες στο "Ας θυμηθούμε" που εγκαινιάσαμε, καθώς και παλιές φωτογραφίες με σχόλια, συνεχίζουμε τη στήλη με τη χρηστή εποχή του ποδοσφαίρου δοσμένη από τον Κώστα Μπλιάτκα, διακεκριμένο δημοσιογράφο και αντιπρόεδρο της Πολιτιστικής Εταιρείας Νάουσας στο νέο της συμβούλιο. Ακολουθεί μελέτη εκκλησίας της πόλης μας από τον Γεωργίου - μηχανικό κ. Π. Κυριακίδη και πολλά άλλα πρωτότυπα ενδιαφέροντα θέματα.

Ευχαριστούμε πολύ τον κ. Κ. Κούλη για την επιστολή του, τις επιστημονικές του, και την προσοχή με την οποία παρακολουθεί τα γραφόμενα στη ΝΛΟΥΣΤΑ.

Όσο περνάει από εμάς θα προσπαθήσουμε να βελτιωθούμε με τις δίκαιες παρατηρήσεις του.

Καλή Χρονιά

Λ. Σ.

## "ΝΙΑΟΥΣΤΑ"

ΤΡΙΜΗΝΗ ΠΕΡΙΟΔΙΚΗ ΕΚΔΟΣΗ  
ΤΗΣ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ ΝΑΟΥΣΑΣ  
"ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΣ ΜΙΧΑΗΛ Ο ΛΟΓΙΟΣ"

ΟΚΤΩΒΡΙΟΣ-ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ 2000

Έτος 25ο - Τεύχος 93  
Αριθμός ISSN 1106 2118

### ΙΑΡΥΤΕΣ:

Σύλλογος Αποφοίτων Νάουσας, (+) Οδυσσεύς Ντανόπουλος

### ΣΥΝΤΑΚΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ:

Λευκή Σαμαρά Κώστας Μπλιάτκας, Ελένη Μήτσιαια - Ζεγκίνη, Αλεξάνδρος Οικονόμου

### ΓΡΑΦΕΙΑ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΥ:

Δημοτική Βιβλιοθήκη Νάουσας  
Διον. Σολωμού 3 Τ.Κ. 59200 ΝΑΟΥΣΑ  
Τηλ. 0332/24102 & 22575

### ΑΝΤΙΠΡΟΣΩΠΟΣ ΒΕΡΟΙΑΣ:

Γιάννης Καρατσιώλης - Γεωπόνος τηλ. 60331

ΕΞΩΦΥΛΛΟ: Η ομάδα της Νάουσας τη χρυσή εποχή

ΣΕΛΙΔΟΠΟΙΗΣΗ: ΕΚΔΟΤΙΚΗ ΑΙΓΙΝΙΟΥ

ΥΠΕΥΘΥΝΟΣ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ

Παναγιωτής Πέτρος ΚΑΤΕΡΙΝΗ

### Διακίνηση περιοδικών

### Εμβάσματα - συνδρομές:

Λευκή Σαμαρά

Γκαρνέτα 17 - τηλ. (0332) 22.575

Δημοτική Βιβλιοθήκη Νάουσας

Σολωμού 2 τηλ. (0332) 24102

Τιμή τεύχους	1000
Ετήσια συνδρομή ιδιωτών	4000
Δήμοι - Κοινότητες - Συν/σμοί	6000
Εξωτερικού δολλάρια	50



0140044853

# ΜΝΗΜΗ ΑΠΟΣΤΟΛΟΥ ΒΑΚΑΛΟΠΟΥΛΟΥ

Της Ελένης Μήτσιαλα - Ζεγκίνη

Στα μέσα του περασμένου Ιουλίου έφυγε από κοντά μας ένας μεγάλος δάσκαλος, στον οποίο πολλά οφείλει η ιστορία της Ελλάδας και ιδιαίτερα της Μακεδονίας, ο Απόστολος Βακαλόπουλος.

Ο Απόστολος Βακαλόπουλος γεννήθηκε στο Βόλο το 1909. Από το 1914 όμως εγκαταστάθηκε με την οικογένειά του στη Θεσσαλονίκη, η οποία μόλις είχε απελευθερωθεί από τους Τούρκους. Έτσι από την παιδική του ηλικία είχε την ευκαιρία να δει την εξέλιξη της πόλης αυτής του Θεομαϊκού και να δεθεί μαζί της, γιατί σ' αυτήν έζησε, σπούδασε, δίδαξε και ιδιαίτερα συνέγραψε το μοναδικό έργο στο είδος του. Δεν θα ήταν υπερβολή όμως να λέγαμε ότι ο Απόστολος Βακαλόπουλος ανήκει σ' ολόκληρη την Ελλάδα και κατ' επέκταση σ' ολόκληρο τον Ελληνισμό.

Σπούδασε στη νεοσύστατη Φιλοσοφική Σχολή της Θεσσαλονίκης, όπου εξεδίηλσε ιδιαίτερο ενδιαφέρον για την ιστορία και την Αρχαιολογία. Μετά το τέλος των πανεπιστημιακών του σπουδών ειδικεύτηκε στην υστεροβυζαντινή και νεοελληνική ιστορία για την οποία και δημοσίευσε αρκετές μελέτες ενώ παράλληλα δίδαξε φιλολογικά μαθήματα σε διάφορα σχολεία της Θεσσαλονίκης.

Το 1939 αναγορεύθηκε διδάκτωρ της Φιλοσοφικής Σχολής του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης με την εργασία του "Πρόσφυγες και προσφυγικά ζητήματα κατά την Ελληνική Επανάσταση του 1821".

Αφού διήνυσε με επιτυχία όλες τις βαθμίδες της Πανεπιστημιακής ιεραρχίας, εκλέγεται το 1956 τακτικός καθηγητής στην έδρα της Ιστορίας της Νεότερας Ελλάδος, την οποία διατήρησε μέχρι το 1974, οπότε και συνταξιοδοτήθηκε.

Κατά τη διάρκεια της θητείας του στο Πανεπιστήμιο υπήρξε υπόδειγμα δασκάλου αφοσιωμένου στο καθήκον. Χιλιάδες είναι οι μαθητές του - φιλόλογοι, οι οποίοι διατηρούν της καλύτερες αναμνήσεις από το μελίχιο, σεμνό και σοφό δάσκαλο.

Παράλληλα με το συγγραφικό και διδακτικό του έργο παρουσιάζει και πολλές άλλες δραστηριότητες. Υπήρξε από τους ιδρυτές της Εταιρείας Μακεδονικών Σπουδών το 1939, ενώ από το 1946 μέχρι το 1994 εκλέγεται ανελλιπώς μέλος του Δ.Σ. της Εταιρείας. Σ' αυτήν οργανώνει και διευθύνει το τμήμα Ιστορικών Μελετών με σκοπό την προώθηση των ιστορικών ερευνών στη Μακεδονία. Σήμερα το τμήμα αυτό διαθέτει πλούσιο φωτογραφικό και αρχειακό υλικό.

Ο Απόστολος Βακαλόπουλος διετέλεσε επί έτη Γενικός Γραμματέας του Ιστορικού Αρχείου Μακεδονίας, μέλος διαφόρων Επιστημονικών Σωματείων, μέλος και Πρόεδρος του Δ.Σ. του I.M.X.A. καθώς και της συντακτικής επιτροπής του "Balkan Studies". Υπήρξε επίσης μέλος της Εποπτικής επιτροπής που εξέδωσε τη δωδεκάτομη "Ιστορία του Ελληνικού Έθνους".

Ο Απόστολος Βακαλόπουλος αντιπροσώπευσε την ελληνική επιστήμη σε διεθνή ιστορικά συνέδρια και ταξίδευσε για τις μελέτες και έρευνές του ή και για διαλέξεις στην Αυστρία, Ιταλία, Γερμανία και Ηνωμένες Πολιτείες καθώς επίσης και στις Βαλκανικές χώρες. Στη δραστηριότητά του αυτή τον βοήθησε η γνώση πολλών γλωσσών, έτσι ώστε μπορούσε να διαβάσει σχεδόν όλες τις πηγές που χρησιμοποίησε στα έργα του στη γλώσσα που γράφτηκαν.

Στο διεθνές συνέδριο των ιστορικών επιστημών στη Βιέννη το 1965 ομιλών σε πολυπληθές

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ακροατήριο ειδικών επιστημόνων αντέκρουσε και κατέρριψε τις σφαλερές απόψεις των Σλάβων ιστορικών περί Μακεδονίας καθώς και στο Α' διεθνές συνέδριο τη Νοτιοανατολικής Ευρώπης στη Σόφια το 1969.

Εκτός από τις πολυάριθμες ανακοινώσεις του καθηγητή Α. Βακαλόπουλου σε διεθνή επιστημονικά συνέδρια, σε πολλές δεκάδες ανέρχονται και οι διαλέξεις του προς το κοινό της Θεσσαλονίκης της Αθήνας και διαφόρων πόλεων της Ελλάδας.

Για το έργο του ο Απόστολος Βακαλόπουλος τιμήθηκε από την πολιτεία με τα παράσημα του Σταυρού των Ταξιαρχών του Τάγματος του Φοίνικος και του Τάγματος του Γεωργίου του Α' από την Ακαδημία Αθηνών με το "Αριστείον Ιστορικών και Κοινωνικών Επιστημών" από την "Association Internationale d'Etudes du Sud-Est Europeen" με αναμνηστικό μετάλλιο, από την Αυστριακή Ακαδημία των Επιστημών με το βραβείο "Gottfried von Herder" καθώς επίσης και από πλήθος άλλες επιστημονικές εταιρείες, ελληνικές και ξένες.

Θα ήταν μεγάλη μας παράλειψη αν δεν αναφέραμε και τη συμβολή στο έργο του της γυναίκας του Ειρήνης, η οποία στάθηκε δίπλα του σε όλα αυτά τα χρόνια εξασφαλίζοντάς του την οικογενειακή γαλήνη και τις κατάλληλες συνθήκες εργασίας. Επάξια λοιπόν αφιερώνει στη "συνοδίσσα Ειρήνη", όπως αποκαλεί τη σύζυγό του,

τους δύο τελευταίους τόμους του "Νέου Ελληνισμού". Μαζί με τον Κωνσταντίνο, ο οποίος είναι ο πατέρας του, και τον

### Το έργο του Απόστολου

Είναι πολύ δύσκολο να υπολογιστούν οι ενότητες ενός άρθρου περιοδικού του Απόστολου Βακαλόπουλου. Χιλιάδες είναι οι σελίδες που έχει γράψει πέρα του. Στην "Εργογραφία"



θύνσεις. Δεν τον αφήνουν να προβληματίσει και τα προβλήματα της σύγχρονης ιστοριογραφίας, σημαίνει η σοφία από το παρελθόν που σωστά στο παρόν και στο μέλλον

Το σύνολο των εργασιών διακρίνεται σε αυτοτελή έργα, σημειώματα και βιβλία και ξένα περιοδικά. Πολύ

φρασθεί και στα ξένα, αγγλικά, γαλλικά και γερμανικά ή έχουν γραφεί απευθείας σ' αυτές τις γλώσσες. Ενδεικτικά θα αναφέρουμε ορισμένα έργα του συγγραφέα.

Η συμμετοχή του στον πόλεμο της Αλβανίας του ενέπνευσε την ιδέα να γράψει τις μελέτες **"Αιχμάλωτοι Ελλήνων κατά την Επανάσταση του 1821"** και **"Τα ελληνικά στρατεύματα. Οργάνωση, ηγεσία, τακτική, ήθη, ψυχολογία"**. Κατά τη διάρκεια της κατοχής συνεργάστηκε ως ιστορικός με αρμόδιους της Γενικής Διοίκησης Βορείου Ελλάδος για την αντίκρουση των ξένων προπαγανδών εις το έδαφος της Μακεδονίας και έγραψε τις μελέτες **"Ο εκπολιτιστικός ρόλος του Νέου Ελληνισμού στη ΝΑ Ευρώπη"** και **"Οι περιοχές Εορδαίας και Ελίμειας κατά τους νεότερους χρόνους"**. Δυστυχώς όμως η γερμανική λογοκρατία απαγόρευσε τη δημοσίευσή τους, γι' αυτό είδαν το φως της δημοσιότητας μετά την Κατοχή.

Σημαντικό για τον όγκο και την επιστημονική του βαρύτητα είναι το έργο **"Προσφυγικά εγκαταστάσεις εν τη περιοχή της Θεσσαλονίκης"**, το οποίο συνέγραψε με τη συνεργασία του καθηγητού Μάξιμου Μαραβελάκη. Επί επτά έτη (1946-1953), παρά τις δύσκολες στιγμές που περνούσε το έθνος, οι δύο καθηγητές επισκέφθηκαν αυτοπροσώπως προσφυγικούς συνοικισμούς και μελέτησαν την ιστορία των τόπων προέλευσης των κατοίκων, την οικονομική και κοινωνική τους οργάνωση κ.λ.π. Αν αυτό συνεχίζονταν και από άλλους επιστήμονες σήμερα θα είχαμε ένα πλήρη εθνογραφικό χάρτη του Ελληνισμού πριν τη Μικρασιατική καταστροφή το 1922.

Αξίζει επίσης να αναφερθεί η ωραία σε εμφάνιση και περιεχόμενο γραμμένη στη γαλλική **"Histoire de la Grece Moderne"** η οποία κυκλοφόρησε στη σειρά **"Histoires des Nations Europeennes"**, του οίκου Horvath, η ελληνική και αγγλική **"Ιστορία της Θεσσαλονίκης"**, το μεγάλο έργο **"Thasos, son, administration de 1453 a 1912"** Paris 1953

Πολύτιμη προσφορά στην ελληνική ιστορία αποτελεί το έργο **"Πηγές της Ιστορίας του Νέου Ελληνισμού"**, όπου βρίσκει κανείς σύνολο μαρ-

τυριών από πρώτο χέρι για τον Ελληνισμό, από τα τελευταία έτη του Βυζαντινού Κράτους μέχρι τα χρόνια της Τουρκοκρατίας. Την επιστημονική αξία αυτού του έργου επεσήμαναν διαπρεπείς ημεδαποί και ξένοι επιστήμονες. Και φυσικά ο κατάλογος των έργων του συνεχίζεται για πολύ ακόμα.

Αφησα για το τέλος να αναφερθώ στο πολυτιμότερο έργο του Απόστολου Βακαλόπουλου, που θεωρείται διεθνώς το καλύτερο στο είδος του, στην **"Ιστορία του Νέου Ελληνισμού"**. Αποτελείται από οκτώ ογκώδεις τόμους οι οποίοι φθάνουν στον εντυπωσιακό αριθμό των 6.198 σελίδων. Όταν άρχισε το έργο υπολόγισε ότι θα ολοκληρωθεί σε πέντε τόμους. Σε μια συνέντευξη μάλιστα που έδωσε με την έκδοση του 2ου τόμου το 1964 είπε ότι ελπίζει να τελειώσει το 1965. Και όμως για τη συγγραφή της ιστορίας χρειάστηκαν είκοσι οκτώ ολόκληρα χρόνια και οκτώ τόμοι όπως προαναφέραμε. Και όλο το πολύτομο έργο γράφτηκε και χρηματοδοτήθηκε μόνο από τον συγγραφέα χωρίς καμιά βοήθεια του κράτους ή άλλου φορέα.

Κατά το συγγραφέα η ιστορία του Νέου Ελληνισμού αρχίζει με την κατάκτηση της Κων/πολης από τους Φράκους το 1204, εξιστορεί δε γεγονότα μέχρι τον Καποδίστρια το 1831. Όλο το έργο του διακρίνεται για τη ζωντανή ρέουσα γλώσσα του όπως και για τη σύνδεσή του με τη σύγχρονη νεοελληνική πραγματικότητα, έτσι πετυχαίνει να διατηρεί αμείωτο το ενδιαφέρον του αναγνώστη, ακόμη και του μη ειδικού.

Οι δύο πρώτοι τόμοι έχουν μεταφρασθεί και στα αγγλικά, ενώ είναι διαπιστωμένο ότι όλοι οι ιστορικοί συγγραφείς Έλληνες και ξένοι που ασχολούνται με αυτή την περίοδο του Ελληνισμού κάνουν συνεχώς παραπομπές στην **"Ιστορία του Νέου Ελληνισμού"**.

Το περιοδικό μας θέλοντας να τιμήσει τη μνήμη του Απόστολου Βακαλόπουλου δημοσιεύει το σύντομο αυτό αφιέρωμα ως ένδειξη ευγνωμοσύνης για την προσφορά του στην ιστορία του τόπου μας και στη συνεργασία του με τη **"ΝΙΑΟΥΣΤΑ"**

# ΝΕΑ ΙΣΤΟΡΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ ΤΟΥ 1821 ΣΤΗ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ

του Αποστόλου Βακαλόπουλου

Με το πέρασμα των χρόνων ανακαλύπτονται και δημοσιεύονται συνεχώς νέα γραπτά τεκμήρια, που δια φωτίζουν ολοένα και περισσότερο τη νεότερη ιστορία του έθνους μας. Τον χαρακτήρα προσφοράς νέου υλικού έχει και η εργασία μου αυτή, η οποία αναφέρεται στις επαναστάσεις του 1821 και 1854 στη Μακεδονία, κυρίως στη Χαλκιδική, και επιβεβαιώνει ή συμπληρώνει τα γνωστά ως σήμερα ιστορικά στοιχεία.

1. Από τις ειδήσεις που αναφέρονται στην επανάσταση της Μακεδονίας στα 1821 και 1822, δεν έχουν επισημανθεί και χρησιμοποιηθεί ως σήμερα από την ιστορική επιστήμη όσες προέρχονται από το δίτομο περιηγητικό βιβλίο "Les Turcs et la Turquie contemporaine. Itineraire de voyages dans les provinces ottomanes avec cartes détaillées", τ. 1-2 που δημοσιεύτηκε στο Παρίσι το 1859 από τον Έλληνα αξιωματικό του μηχανικού Β. Νικολαΐδη.

Ποιος είναι ο αξιωματικός αυτός και τι σκοπό είχαν τα ταξίδια του στην Ευρωπαϊκή Τουρκία, καθώς και το αναφερόμενο σ' αυτά βιβλίο του; Όπως μας λέγει ο ίδιος σε άλλο του βιβλίο, όπου αφηγείται τις περιπέτειες της ζωής του, στο "Αλή Χουρσέδ Μπέης, επεισόδιον της ελληνική επανάστασεως" (Παρίσιοι 1882, 13 κ.ε.), γεννήθηκε στην Κωνσταντινούπολη στα 1821, τρεις μήνες πριν συμβούν εκεί τα τραγικά γεγονότα του απαγχονισμού του πατριάρχη, των φόνων των Ελλήνων κατοίκων κ.λ., αιχμαλωτίστηκε βρέφος ακόμη κατά τις φοβερές σφαγές της Χίου (1822), όπου τον είχε στείλει μαζί με την τροφό του η νεαρή μητέρα του για περισσότερη ασφάλεια, και έζησε μερικά χρόνια μέσα σε τουρκικό περιβάλλον. Η περιπέτειά του αυτή που αποτυπώθη-

κε βαθιά στην τρυφερή παιδική του ψυχή, καθώς και οι προαιώνιες λαϊκές παραδόσεις του ελληνικού λαού, του είχαν ριζώσει την ιδέα, ότι οι Τούρκοι ήταν λαός βάρβαρος και ότι έπρεπε να φύγουν από την Ευρώπη. Η ιδέα αυτή συχνά βρίσκεται στο βιβλίο του ευκαιρίες, για να εκδηλωθεί. Ο Νικολαΐδης ταξιδεύει και σπουδάζει στην Ευρώπη, προπάντων στη Γαλλία. Ακολουθεί το στρατιωτικό στάδιο και περιηγείται την Τουρκία με εντολή, φαίνεται, του ελληνικού κράτους να κάνει τοπογραφικές παρατηρήσεις και να επιφέρει τις αναγκαίες διορθώσεις στους ατελείς στρατιωτικούς χάρτες. Το βιβλίο του "Les Turcs et la Turquie contemporaine" περιγράφει τις χώρες που επισκέπτεται "από τοπογραφική, στατιστική, στρατιωτική, ηθική και πολιτική άποψη". Δεν έχει, όπως άλλα περιηγητικά βιβλία, τον φόρτο των συχνά ανακριβών παρεκβάσεων, που αναφέρονται στην ιστορία και γεωγραφία της αρχαίας Ελλάδας. Για τα σχετικά ζητήματα κάνει λόγο μόνον εκεί, όπου αυτός κρίνει αναγκαίο (τ. 1, σ.ΙΧ-ΧΙ).

Ο Νικολαΐδης είναι ένας ενθουσιώδης και θερμός υπερασπιστής των δικαίων του ελληνισμού. Με το βιβλίο του θέλει να δια φωτίσει την Ευρώπη και ειδικά τη Γαλλία για την αφόρητη κατάσταση της τουρκοκρατίας στη Μακεδονία και να διερμηνεύσει τους πόθους και τις ελπίδες των Ελλήνων κατοίκων της. Θέλει να κινησει ιδιαίτερα την προσοχή της Γαλλίας, γιατί αυτή ενδιαφέρθηκε τόσο ζωηρά για την "ειγηνή υπόθεση της Ιταλίας", που είχε και αυτή υπόδουλους αδελφούς (τ. 1, σ.ΧΙΥ).

Γι' αυτόν ίσως τον σκοπό παρουσιάζει το βιβλίο του ως αχώριστους συντρόφους των ταξι-

διωτών του το Γάλλο γιατρό Bernard de Vajany και τον "Ελληνα πατριώτη" μοναχό Σίμωνα, δύο "χρυσές καρδιές", που αντιπροσωπεύουν τα δύο αντίστοιχα έθνη, τη Γαλλία και την Ελλάδα. Ο Νικολαΐδης αντιπαραθέτει τις γνώμες και τα σχόλιά τους και χάρη σ' αυτούς, όπως λέγει, μαθαίνει να παρατηρεί και να κρίνει καλύτερα πρόσωπα και πράγματα. Στην Τουρκία έμεινε πολλά χρόνια και έκανε πολλά ταξίδια, αλλά δεν μας μιλεί παρά μόνο για το τελευταίο, γιατί αυτό, περισσότερο από όλα τα άλλα, του άφησε βαθιές εντυπώσεις (τ. 1, σ. ΙV-VIII). Βρίσκει τους σκλάβους Έλληνες πικραμένους ύστερα από τη λήξη του Κριμαϊκού πολέμου (1853-1856), γιατί κατά τη διάρκειά του οι αντιπρόσωποι της Γαλλίας και Αγγλίας δεν επέστρεψαν στην Ελλάδα να κινηθεί εναντίον της Τουρκίας (10/22 Απριλίου 1854). Οι υπόδουλοι αυτοί Έλληνες της Θεσσαλίας, Ηπείρου, Μακεδονίας και Θράκης, λόγιοι σεβάσμιοι κληρικοί, απλόϊκοί αγρότες με αφυπνισμένη την εθνική συνείδηση, αποτελούν έναν ελληνισμό γεμάτο σφρίγος και ζωή. Όλοι τους, όπως και οι ελεύθεροι αδελφοί του Νότου, ζουν έντονα τις περιπέτειες του έθνους. Όπως εκείνοι, έτσι και αυτοί έχουν τους δικούς των τίτλους τιμής για τους απελευθερωτικούς των αγώνες.

Οι Μακεδόνες μάλιστα των περιοχών, που είχαν επαναστατήσει στα 1821, έχουν πολλά να πουν στον Νικολαΐδη και τους συντρόφους του. Πολλοί ήταν αυτόπτες μάρτυρες των αγώνων εκείνων και διηγούνται με φρίκη τα περασμένα δεινόπαθήματά τους. Η νωπή αυτή λαϊκή προφορική παράδοση πάλεται από βαθιά συγκίνηση

(που την επιτείνει ο ρομαντισμός του Νικολαΐδη και μιλεί στην ψυχή του αναγνώστη αμεσότερα από την επιστημονική ιστορία. "Τα γεγονότα" όπως λέγει πολύ σωστά ένας από τους μάρτυρες εκείνους της ελευθερίας, "η ιστορία δεν μπορεί να τ' αποδώσει με όλη τους τη φρικτή αλήθεια"

.....

3. Ενδιαφέρουσες επίσης είναι οι ειδήσεις του Νικολαΐδη, που αναφέρονται στην καταστροφή της Νάουσας. "Υστερ' από τις σφαγές της Χαλκιδικής, γράφει, η επανάσταση της Μακεδονίας περιορίστηκε σε μερικά χωριά κοντά στον Ολυμπο και στη Νάουσα. Περισσότερες από πέντε χιλιάδες ελληνικές οικογένειες είχαν έλθει να βρουν άσυλο σ' αυτήν την πόλη. Ο καπετάν Καρατάσιος και οι πρόκριτοι Ζ. Λογοθέτης και Γάτσος επικεφαλής μερικών εκατοντάδων πολεμιστών έκαμαν θαύματα ανδρείας, για να απωθήσουν τα τουρκικά στρατεύματα, που ήλθαν να τους πολιορκήσουν στο μοναστήρι της Παναγίας του Ντοβρά.

Τα πράγματα βρίσκονταν σ' αυτό το σημείο όταν ο Αβδούλ-Αμπντού βγήκε από της Βέροια με 15 χιλιάδες άνδρες και στις 11 Απριλίου έφθασε εμπρός στη Νάουσα με 12 κανόνια. Υστερ' από σύντομη, αλλά ηρωική άμυνα η πόλη κυριεύθηκε με έφοδο και οι 15 χιλιάδες μουσουλμάνοι στρατιώτες, που τους ακολουθούσε ένα πλήθος Κονιά



Κινήσεις ελληνικών και τουρκικών στρατευμάτων κατά την επανάσταση Χαλκιδικής και Ολύμπου - Νιούσης

ρων και Εβραίων, έκαμαν κάθε είδους ομοότητες. Η φρουρά, που την αποτελούσαν 4 χιλιάδες άνδρες, αποσύρθηκε. Η λεηλασία, η πυρπόληση και η καταστροφή ήταν γενική. Δέκα χιλιάδες Έλληνες σφάχτηκαν, οι γυναίκες και τα παιδιά σκλαβώθηκαν. Όπως στην Κασσάνδρα, την πρώτη σφαγή την έκαμαν οι Τούρκοι μέσα στη ζάλη της νίκης, αλλά ύστερ' απ' αυτούς ήλθαν οι Εβραίοι, οι οποίοι τους ξεπέρασαν στις ομοότητες. Σκότωναν τους ανυπεράσπιστους και άοπλους αιχμαλώτους σαν βόδια... Είναι περιττό ν' απαριθμήσουμε όλα τα βασανιστήρια. Λέγουμε ότι αν μετρουόνταν όλα τα θύματα, το χριστιανικό μαρτυρολόγιο θα πλουτιζόταν με χιλιάδες ονόματα... Στον Παλαιόπυργο τους πρόφτασαν οι νικητές. Ένα μεγάλο τέλμα, που από τότε το ονόμασαν μαύρη λίμνη, έδωσε στα θύματα το μέσο να ξεφύγουν την ατιμία και το μαρτύριο. Άνδρες και γυναίκες έπεφταν κατά εκατοντάδες. Ένας τέτοιος θάνατος τους φαινόταν ενεργεσία. Τρεις μονάχα γυναίκες γλίτωσαν: οι γυναίκες των αρχηγών Καρατάσου, Λογοθέτη και Γάτσου. Τις έστειλαν στον βεζίρη της Θεσσαλονίκης, που τις κάρφωσε ζωντανές στην πόρτα του χαρμεσιού. Ο θάνατος τους ήταν αργός και οδυνηρός. Οι τουρκάδες έφεραν εμπρός στο πρόσωπό τους αναμμένα δαδιά, τις κεντούσαν με καρφίτσες και τους πετούσαν ακαθαρσίες στο πρόσωπο. Τα παιδιά τις έβριζαν, οι εννούχοι τις μασιτίγωναν, ο βεζίρης ήλθε να τις ιδεί, για να τις βροίσει με τη σειρά του. Τέλος ήλθε ο θάνατος και πέταξαν τα κορμιά τους στη θάλασσα.

Ο Αβδούλ - Αμπούτ πασάς γέμισε την περιοχή με τα κατορθώματά του. Εκατόν είκοσι κωμοπόλεις, χωριά και χωριονάκια καταστράφηκαν και οι κάτοικοί τους εξοντώθηκαν. Αλλά αυτός ο γενναίος αξιωματικός κράτησε για τον εαυτό του μια διασκέδαση, για την οποία τον αντάμειψε εξαιρετικά ο σουλτάνος Μαχμούτ, γιος του Χαμίτ, εγγονός του Οσμάν και τοποτηρητής του Μωάμεθ. Σηγκέντρωσε 1.500 αιχμαλώτους με τα χέρια δεμένα πίσω και τους οδήγησε στο οροπέδιο, που δεσπόζει την πόλη και που το ονομάζουν Κιόσκ. Καθισμένος στη σκιά των μεγάλων πλατάνων και καπνίζοντας ατάραχα την πίπα του έβαλε τους Εβραίους, που είχαν προσημοποιηθεί να

εκτελέσουν τα καθήκοντα των δημίων, να τους αποκεφαλίσουν τον ένα ύστερ' από τον άλλον. Και αυτό εμπρός σε 5 χιλιάδες στρατιώτες. Το αίμα κοκκίνισε τη γη τόσο, ώστε είχαν περάσει πέντε χρόνια και, όπως έλεγαν οι κάτοικοι, το χορτάρι δεν είχε ξεφυντρώσει σ' αυτό το μέρος. Τα κορμιά των θυμάτων τα άφησαν βουά στα όρνια, αλλά τα κεφάλια, που τα διατήρησαν και τα βάλσαμωσαν με επιμέλεια, τα έστειλαν στον σουλτάνο σαν τεκμήριο και λαμπρή απόδειξη της νίκης του δοξασμένου στρατού του". (Nicolaidy 1. 284-288)

Και το απόσπασμα αυτό του Νικολαΐδη διαπιστώνουμε ότι υπάρχουν γενικές βέβαια ειδήσεις, αλλά και ενδιαφέρουσες ειδικές, όπως π.χ. για την καταφυγή στη Νάουσα 5 χιλ. οικογενειών των περιχώρων, για τη δύναμη των ανδρών του Μεχμέτ Εμίν, της ελληνικής φρουράς της μονής του Ντοβρά, για την τύχη των γυναικών των αρχηγών Καρατάσου, Ζαφειράκη και Γάτσου και την εκτέλεση 1.500 Ελλήνων αιχμαλώτων στο Κιόσκι κ.λ. Γενικά οι ειδήσεις φαίνονται αξιόπιστες.

Οι παραπάνω πληροφορίες, οι οποίες αναφέρονται τόσο στην επανάσταση της Χαλκιδικής όσο και της Νάουσας, είναι βέβαια προφορικές παραδόσεις που έχουν αντληθεί από το στόμα του λαού και καταγραφεί αρκετά χρόνια ύστερ' από τα γεγονότα, τα ίδια περίπου που πέρασαν από τη μικρασιατική καταστροφή του 1922 ως σήμερα. Επειδή όμως η ανάμνησή τους, όπως και εκείνης, είναι ακόμη νωπή και έχει χαραχθεί βαθιά, διασώζουν πολλά ακριβή στοιχεία, τα οποία συμβάλλουν κατά το μέρος τους στην καλύτερη γνώση της ιστορίας του τόπου. Κρίμα που ο Νικολαΐδης δεν ενδιαφέρθηκε να συλλέξει και καταγράψει συστηματικά τη ζωντανή εκείνη παράδοση, καθώς και τα σωζόμενα τυχόν ελληνικά ή τουρκικά έγγραφα, "ενθυμήσεις" κ.λ. θα είχε τότε τη δυνατότητα να συνθέσει διεξοδικότερη και αξιοπιστότερη έκθεση των τραγικών εκείνων συμβάντων.

**ΣΗΜΕΙΩΣΗ:** Το κείμενο αυτό δημοσιεύθηκε για πρώτη φορά το 1956 στην "Επιστ. Επετ. Φίλοσ. Σχολής Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης" και αναδημοσιεύθηκε στον τιμητικό τόμο της Ε.Μ.Σ. για τον Απίστολο Βακαλόπουλο "Παγκοσμία Μακεδονικής Γης" (Θεσσαλονίκη 1980).

# Νάουσα, σταυρωμένη πόλη

Αλέξανδρος - Φ. Λαγόπουλος

Αρχιτέκτων - Πολεοδόμος Καθηγητής στο  
Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης

## Τελετουργίες καθαγίασης του οικισμού

Υπάρχει πολύ μεγάλος αριθμός μελετών για τη βαλκανική αρχιτεκτονική, αλλά πολύ μικρότερος για τη βαλκανική πολεοδομία. Επίσης, οι δεύτερες είναι συνήθως πιο γενικόλογες και λιγότερο αναλυτικές από τις πρώτες. Αρχιτεκτονικές, όμως, ή πολεοδομικές, οι μελέτες για τον βαλκανικό χώρο παρουσιάζουν γενικά δύο αδυναμίες: α) αναλύουν μόνον την τελική μορφή του κτισμένου χώρου, αλλά όχι τη διαδικασία που οδήγησε σ' αυτήν και β) αναφέρονται μόνο στον χώρο, όπως εμφανίζεται σε μια αναλυτική προσέγγιση, και όχι στη σημειωτική του διάσταση, που αφορά στο βίωμά του ως τόπο.

Οι ελληνικοί παραδοσιακοί οικισμοί, πόλεις, ή χωριά, μπορεί να ταξινομηθούν σε διάφορους τύπους και οι τυπολογίες αυτές αλλάζουν, ανάλογα με το κριτήριο, το οποίο υιοθετείται εκάστοτε. Εάν χρησιμοποιηθεί το πολεοδομικό κριτήριο του οργανωμένου και κτισμένου χώρου, σχεδόν όλοι οι τύποι οικισμών έχουν πυρηνική μορφή, αποτελούνται, δηλαδή, από μια κεντρική περιοχή με τις κύριες λειτουργίες του οικισμού, που περιβάλλεται από την περιοχή κατοικίας, οργανωμένη σε κοινωνικές μονάδες (μαχαλάδες). Αυτή είναι μια εξαιρετικά γενικευμένη περιγραφή του χώρου. Στην παραδοσιακή Ελλάδα, αυτός ο χώρος δεν παράγεται μόνο μέσα από τεχνικές διαδικασίες, αλλά είναι εμφαντικά ένας θρησκευτικός τόπος, ένας τόπος με βαθύ νόημα, συμβολισμό. Όπως παράγεται τεχνικά, έτσι παράγεται και θρησκευτικά, υπάρχει, δηλαδή, μια θρησκευτική τελετή ίδρυσής του, η οποία σημαδεύει τα συμβολικά κρίσιμα σημεία του

χώρου ως τόπου, σημεία οργανωμένα σε μια συμβολική γεωμετρία. Η πραγματοποίηση της τελευταίας δεν είναι μια εφάπαξ πράξη, αλλά η συμβολική ποιότητα του τόπου επιβεβαιώνεται τελετουργικά, επιβεβαίωση που λαμβάνει χώρα, είτε κατά τακτά χρονικά διαστήματα, είτε και σε περιόδους κινδύνου.

Η συμβολική γεωμετρία καθαγιάζει τον χώρο του οικισμού και είναι κατά περίπτωση λιγότερο ή περισσότερο ορατή μέσα στο οικιστικό τοπίο. Στα Λαογραφικά Μελετήματα, том. I, η Αλκη Κυριαζίδου - Νέστορος (1989: 30-35) αναφέρεται στην εθιμική πρακτική να σημαδεύονται με εικονοστάσια (παρεκκλήσια) τα όρια του χωριού. Αυτά που τοποθετούνται στις εισόδους του είναι προσανατολισμένα προς τα τέσσερα κύρια σημεία του ορίζοντα. Τα εικονοστάσια των εισόδων του χωριού σύμφωνα πάντοτε με την Κυριαζίδου - Νέστορος, οριοθετούν τη μικρή περιμέτρο του χωριού. Όμως, και τα όρια της μεγάλης περιμέτρου, αυτή που περιγράφει το χωριό με τα χωράφια του, σημειώνονται με φυσικά στοιχεία, μεγάλα δέντρα, βράχια ή πέτρες, πάνω στα οποία χαράσσεται το σημείο του σταυρού. Γι' αυτό τον λόγο, αυτά τα ορόσημα λέγονται "σταυράτα".

Η συγγραφέας αναφέρεται και σε μια άλλη παραλλαγή, πέραν της παραπάνω πρακτικής που ορίζει μέσα από τα προσανατολισμένα εικονοστάσια της μικρής περιμέτρου ένα χωρικό σταυρό. Σ' αυτήν τη δεύτερη περίπτωση, τα εικονοστάσια δημιουργούν έναν κύκλο γύρω από το χωριό - που είναι αντίστοιχος με αυτόν της μεγάλης περιμέτρου. Σε πολλά μέρη, τα χωριά που

οριοθετούνται με τους δύο παραπάνω τρόπους λέγονται "σπαρωμένα". Πάντοτε κατά τη συγγραφέα, η οριοθέτηση μπορεί να γίνει και με άλλα στοιχεία πλην των εικονοστασιών, όπως αγίασμα και δέντρα. Οι κάτοικοι θεωρούν ότι αυτή η εγγραφή των χωριών τους μέσα σε ένα όριο που καθορίζεται από εικονοστάσια τα προστατεύει από επιδημίες και άλλους κινδύνους.

Ορθά η συγγραφέας υποδεικνύει ότι οι πρακτικές αυτές κλείνουν το χωριό μέσα σε ένα μαγικό κύκλο. Ο κύκλος αυτός μπορεί να αποκτήσει υλική υπόσταση με την τελετή της περιάρωσης, πραγματοποιείται, όμως, και με την περιφορά του Επιταφίου ή των εικόνων της εκκλησίας πάνω στα όρια του χωριού η περιφορά γίνεται σε τακτές για κάθε περιοχή ημέρες ή σε έκτακτες περιστάσεις (βλ. επίσης Νιτσιάκος 1991: 24-25). Η περιάρωση λέγεται σε ορισμένες περιοχές "γκαίνιασμα" (εγκαινίασμα). Σύμφωνα με την Κυριακίδου - Νέστορος, η συμβολική επανάληψη της περιάρωσης είναι αναφορά στο γεγονός της πρωταρχικής πραγματοποίησής της, ένα γεγονός με μια διπλή διάσταση: αφενός, κοινωνική και πολιτισμική, στο μέτρο που ο χώρος του χωριού κοινωνικοποιείται και εξανθρωπίζεται - εντάσσεται, θα έλεγα, στον πολιτισμό σε αντιπαράθεση με την άγρια φύση - και, αφετέρου, θρησκευτική, εφόσον αυτός ο κοινωνικοποιημένος χώρος καθγιαγιάζεται - δηλαδή, αποσπάται από τον μη εξανθρωπισμένο χώρο και αποκτάει μια ιερή διάσταση.

Η τελετουργία της περιάρωσης, της κυκλικής αφορτίωσης, θεμελιώνει στον χώρο μια τέτοιου είδους δομή. Ο Αριστειδής Μπλακίμης (1976: 140-141, 147, 148-153, 156 και 1979: 148-152 και 155, σημ.5) δίνει μια συστηματική περιγραφή και ανάλυσή της, με βάση στοιχεία που συνέλεξε στην επαρχία Βοΐου του νομού Κοζάνης. Σύμφωνα με μαρτυρία, η περιάρωση στη Δαμασκηνιά κατέληγε στη δημιουργία μιας τάφρου που περιέκλειε την έκταση που περιέβαλε το χωριό. Η τάφρος χαράσσεται από σιδερένιο άροτρο, που σέρνεται από δύο δαμάλια, δηλαδή νεαρά μοσχάρια, που πρέπει να είναι τριών ετών, μη ευνοιχισμένα και να ζεύονται για πρώτη φορά, ή κατά μια παραλλαγή της παράδοσης, τα

δαμάλια είναι δίδυμα. Κατά την εκκίνηση τα δαμάλια στρέφονται προς την ανατολή και στη συνέχεια ακολουθούν πορεία προς τα "δεξιά", η οποία καταλήγει στο σημείο αφετηρίας. Σε αυτήν τη θέση, τα δαμάλια θάβονται ζωντανά με το αλέτρι και τον ζυγό, με τρόπον ώστε να βλέπουν προς την ανατολή. Η παρουσία τους προστάτευε το χωριό από όλα τα κακά, που δεν μπορούσαν να περάσουν στο εσωτερικό της τάφρου.

Αυτές και ανάλογες αποτροπαϊκές πρακτικές ήταν καθολικές στην Ελλάδα (1). Είναι σημαίνουσες πρακτικές και ως τέτοιες μπορεί να μελετηθούν ως ένα κείμενο και παράγουν έναν καθαγιασμένο, σημαίνοντα χώρο, ο οποίος επίσης αποτελεί ένα κείμενο. Εντάσσονται σε ορισμένους και καθορισμένους τύπους. Έτσι, η περιάρωση αποτελεί μια περίπτωση περιζώωσης. Πλην της περιάρωσης, οι τύποι της περιζώωσης είναι αυτοί που παρουσιάζονται αμέσως παρακάτω:

## 1. Συνεχής περιζώωση

Στην περίπτωση αυτή, περικλείεται το χωριό μέσα σ' ένα συνεχές στοιχείο, όπως και κατά την περιάρωση. Ένα τέτοιο παράδειγμα δίνει ο περιορισμοσμός, τον οποίο αναφέρει ο Αικατερινίδης (1969: 142, σημ.2) για τους Παράνυφους (επ. Μονοφατσίου Ηρακλείου Κρήτης). Περιορισμοσμός βρισκόμαστε και στους Βαρελλαίους (επ. Καρυστίας Εύβοιας). Πέντε έως 10 "γριές γυναίκες ή κορίτσια καθαρά (δηλαδή, χωρίς έμμηνο ροή), έφτιαχναν από βαμβάκι, για να απωθήσουν μια αρρώστια, ένα "μονομερίτικο" πανί και συγχρόνως ένα μακρύ νήμα και με αυτά "ζώνανε το χωριό ολόγυρα" (Κ.Λ., χφο αρ. 2.042 (συλλ. Αναστασίου Δ. Βλάχου), 1953: 1).

## 2. Περιφορά

Στα πλαίσια της γίνεται λιτανεία με τη μεταφορά ιερών στοιχείων, συνήθως του Επιταφίου, είτε εικόνων, όπως συνηθίζεται π.χ. την Κυριακή του Πάσχα, αλλά και λειψάνων ή άλλων ιερών αντικειμένων καθώς αναφέρει ο Stewart, η ανάσταση του Χριστού είναι ευοίωνη στιγμή για την προστατευτική οριοθέτηση των ορίων της κοινότητας (Μέγας 1923: 505, 514-515 και Stewart

των αυτοτελών περιφερειών, όπως π.χ., ενός σιδερένιου αντικειμένου, που συναντιόταν στη Θράκη. Το κατασκευάζε, σε περιπτώσεις επιζωοτίας, τη νύχτα ένας γύφτος ή ένας μάστορας, ο πρώτος μόνος και γυμνός, ο δεύτερος με την επίσης γυμνή γυναίκα του. Γυμνός ο ένας ή γυμνοί οι άλλοι δύο περιφέρονταν τρεις ή μία φορά αντίστοιχα γύρω από το χωριό. Πιστευόταν ότι με αυτόν τον τρόπο το μαγικό σίδερο προστάτευε το χωριό και έδιωχνε τους δαίμονες που έβλαπταν τα ζώα.

### 3. Περιζωση με φυσικά ή τεχνητά ορόσημα

Μπορεί να γίνει με φυσικά στοιχεία που καθαγιάζονται. Ετσι π.χ. οι Καστανιές (επ. Ορεσιάδας Εβρου) περιβάλλονταν από επτά υψωμένα

από ασπίδα του χωριού. Εφάρμοζαν το υψωμένο κομμάτι της προσφοράς, που αφαιρείται από αυτήν κατά την ακολουθία της Προσκομιδής, για να τελεσθεί το μυστήριο της Θείας Ευχαριστίας, και αντιστοιχεί στο σώμα του θυσιασμένου Χριστού, ύψωμα, όμως, λέγεται και το υπόλοιπο της προσφοράς. Το ύψωμα ως πράξη είναι η τοποθέτηση του υψώματος μέσα σε ένα αντικείμενο.

Περιζωση μπορεί να γίνει και με ιερά τεχνητά στοιχεία. Είναι ιεροί χώροι διαφόρων κλιμάκων και ειδικότερα ναοί, παρεκκλήσια, εξωκλήσια και εικονοστάσια. Τα χωριά που περιβάλλονται από τέτοια ιερά ορόσημα μπορεί να θεωρούνται ως σταυρωμένα (βλ. Σταμούλη - Σαραντή 1938:



Νάουσα, σταυρωμένη πόλη. Προσεγγιστικές θέσεις των τεσσάρων πλατάνων (υπόβαθρο, χάρτης της Γεωγραφικής Υπηρεσίας Στρατού, κλίμ. 1:20.000 - σχετική έγκριση τη Γ.Υ.Σ.).

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Υπάρχουν και πολλοί οικισμοί που δεν λέγονται απλώς σταυρωμένοι, αλλά είναι κυριολεκτικά τέτοιοι. Σ' αυτές τις περιπτώσεις, μπορεί να χρησιμοποιηθούν ορόσημα διαφόρων ειδών. Μπορεί να είναι τέσσερα δέντρα, όπως διαπιπώνεται για τη Λυκόρραχη (επ. Κόνιτσας Ιωαννίνων), στην οποία αναφέρονται ότι το χωριό είναι σταυρωμένο με τέσσερα δέντρα (Κ.Λ., χρομ. 1908 (συλλ. Δημητρίου Β. Οικονομίδη), 1953: 299 και Αικατερινίδης 1975: 19, σημ. 48), και το Κωστή (Α. Θράκη, στην άμεση περιοχή των Σαράντα Εκκλησιών), στο οποίο, όταν υπήρχε επιδημία, γινόταν ύψωμα τεσσάρων δέντρων σε συνδυασμό με την περιφορά της εικόνας του αγίου Χαράλαμπους (Μέγας 1923: 476). Και τα τέσσερα ορόσημα είναι λίθοι, "τσιλικόπιτρες", στο Μεγάλο Σειρήνι (επ. Γρεβενών), οι οποίοι επίσης είναι προσανατολισμένοι προς τα κύρια σημεία του ορίζοντα (ο ένας λίθος σωζόταν τουλάχιστον μέχρι πρόσφατα - Μπακαϊμής 1979: 152 και 156, σημ. 12. Στη Νιγρίτα (επ. Βισαλτίας Σερρών), παράχωναν το βράδυ της Μεγάλης Παρασκευής, και πριν από την περιφορά του Επιταφίου, ύψωμα της Μεγάλης Πέμπτης μέσα στο χωμα, σε τέσσερα σταυροδρόμια, στα όρια της αγροτικής περιοχής του οικισμού και προσανατολισμένα προς τα κύρια σημεία του ορίζοντα. Ανάλογα, στη Λαγκαδιά (επ. Γρεβενών), που είναι σήμερα εγκαταλειμμένη, είχαν υψωθεί τέσσερις λόφοι, στους οποίους έγινε οπή για να τοποθετηθεί το ύψωμα (Μπακαϊμής 1979: 153).

Τα εικονοστάσια ανήκουν στα τυπικά ορόσημα που χρησιμοποιούνται για το σταύρωμα. Ετσι, η Βλάστη (επ. Εορδαίας Κοζάνης) ξανασταυρώθηκε με τέσσερα εικονοστάσια πάνω σε ισάριθμους δρόμους και σε θέσεις έξω από το χωριό οι θέσεις αυτές είναι περάσματα και έχουν μια σχέση με τα κύρια σημεία του ορίζοντα. Η Ρεντίνα και η Σαμαρίνα (επ. Γρεβενών) είναι σταυρωμένες με εξωκλήσια και με ναούς αντίστοιχα οι ναοί που σταυρώνουν τη δεύτερη σχετίζονται με τα κύρια σημεία του ορίζοντα (Λουκάτος 1960: 310 και Μπακαϊμής 1979: 153).

## Η περίπτωση της Νάουσας

Ποια είναι η προέλευση αυτών των σημαίνουσών πρακτικών και συμβολικών μοντέλων; Πρόκειται για νεότερες επιρροές πάνω στον ελληνικό πολιτισμό ή έχουν παλαιότερη προέλευση και ποια; Υπάρχει η γενική τάση στην ελληνική λαογραφία πρακτικές, όπως η περιάροση κι ο περισχοινισμός, να ανάγονται στην αρχαία Ελλάδα, ενώ το σταύρωμα να θεωρείται μεταγενέστερο, χωρίς περισσότερες λεπτομέρειες, και χριστιανικό. Πρώτος ο Νικόλαος Πολίτης (883: 13-16 και 1920: 55) θέλησε να τεκμηριώσει τη σχέση της νεότερης περιάροσης με την αρχαία Ελλάδα, αλλά τα επιχειρήματά του είναι άκρως σαθρά. Αντίθετα, η περιάροση ήταν ο κανόνας για τους Ρωμαίους και πιθανότατα τους Ετρούσκους. Εάν, όμως, στραφούμε προς τη Ρώμη, πως μια ρωμαϊκή τελετουργία διαδόθηκε ευρέως στην Ελλάδα και ενσωματώθηκε τόσο ισχυρά μέσα στον χριστιανισμό;

Στην αναζήτηση της προέλευσης των νεότερων τελετουργιών καθαγίασης του οικισμού και των συμβολικών μοντέλων του χώρου, τα οποία αυτές εγκαθιστούν, είναι ιδιαίτερα διαφωτιστική η περίπτωση της Νάουσας, η οποία ιδρύθηκε την υστεροβυζαντινή περίοδο. Η παράδοση αναφέρει ότι την πόλη ίδρυσε ο στρατηγός Γαζή (νικητής) Εβρενός Μπέης (αρχές 14ου αιώνα - 1417) και η ίδρυσή της τοποθετείται στο τέλος του 14ου ή κοντά στις αρχές του 15ου αιώνα. Ο Εβρενός ήταν Τούρκος, αν και υπάρχει ασθενής εκδοχή ότι ήταν Έλληνας εξωμότης. Δεν είναι γνωστό εάν είχε προηγηθεί άλλος οικισμός στην περιοχή, ενώ και για την ίδρυσή της υπάρχει και άλλη παράδοση, σύμφωνα με την οποία η πόλη κτίσθηκε από τον εγγονό του Εβρενός, Αχμέτ Μπέη, ο οποίος είχε την περιοχή της ως βακούφι. Τελικά, κι η χρονολογία της ίδρυσης δεν είναι διευκρινισμένη, διότι υπάρχει το ενδεχόμενο να ήταν μεταγενέστερη από τον θάνατο του Εβρενός και γύρω στα 1430. Για την πρώτη παράδοση, την εποπτεία της οικοδόμησης του οικισμού είχε ο Σεχ - Λεαίη, παιδαγωγός των παιδιών του Εβρενός. Συνάγεται ότι ο οικισμός κατοικήθηκε από Έλληνες, ενώ δεν επιτρεπόταν η εγκατάσταση

Οθωμανών σ' αυτήν. Στον οικισμό παραχωρήθηκαν εξαιρετικά προνόμια, που του πρόσφεραν προστασία και σημαντική αυτονομία.

Υπάρχει τουρκική παράδοση, σύμφωνα με την οποία ο σουλτάνος Μουράτ Α' θέλησε να ανταμείψει τον Εβρενόσ για την κατάκτηση της Μακεδονίας και γι' αυτό του πρόσφερε την έκταση, την οποία θα μπορούσε να περιγράψει έφιππος από μια αυγή μέχρι την επόμενη της. Ο Εβρενόσ ξεκίνησε από τα Γιαννιτσά, στα οποία βρισκόταν, κατευθύνθηκε (έμμεσα) προς νότο, διέγραψε τόξο προς βορρά και έκανε στάση σε κομμόπολη στην αριστερή όχθη του Αξιού, που απείχε 20 χλμ. από τη Θεσσαλονίκη (την οποία έχασε, επειδή απαιτήθηκε από πρόωρο λάλημα πετεινού). Σ' αυτήν τη θέση, που φαίνεται να είναι και η ανατολικότερη της διαδρομής του, έμπηξε το τοποϊζι του, είδος ροπάλου. Με βάση αυτήν τη διαδρομή, που ήταν αριστερόστροφη και περιέκλειε 100 χωριά περίπου, μπορούμε να υποθέσουμε ότι η έκταση, την οποία οριοθέτησε, περιλάμβανε, κυρίως το μισό περίπου τμήμα, το Β.Α., του σημερινού νομού Ημαθίας καθώς και μικρό νότιο τμήμα του νομού Πέλλας και πολύ μικρό δυτικό τμήμα του νομού Θεσσαλονίκης. (2)

Ο Ευστάθιος Ι. Στουγιαννάκης αναφέρει για την πρώτη παράδοση της ίδρυσης της Νάουσας ότι είναι πιθανόν παραποίηση της παραπάνω τουρκικής παράδοσης. Γι' αυτήν την πρώτη παράδοση, ο Εβρενόσ διάλεξε την τοποθεσία της σημερινής πόλης και σε ανταπόκριση της πρόθεσης του σουλτάνου να τον ανταμείψει, του ζήτησε μια έκταση γης ίσης με τη δωρά ενός βουβάλου. Ο σουλτάνος διασκέδασε με αυτό το αίτημα, αλλά ανταποκρίθηκε με σχετικό διάταγμα. Τότε, ο Εβρενόσ έσφαξε τον μεγαλύτερο βούβαλο, τον οποίο βρήκε, έκοψε τη δωρά του με τρόπο τέτοιο, ώστε να κάνει λεπτότατο ιμάντα και περιέβαλε με αυτόν τη μελλοντική έκταση του οικισμού. Αυτή η εκδοχή δείχνει ότι η Νάουσα ιδρύθηκε με απλό περιοχονισμό, ο οποίος έγινε με τη χρήση δωράς βουβάλου. Ο Στουγιαννάκης γράφει ότι αυτή η πρακτική θυμίζει την παράδοση για την ίδρυση της Καρχηδόνας και παραπέμπει σε κείμενο του Τίτου Λιβίου, σύμφωνα με το οποίο

δόθηκε ως χάρη, για να κτισθεί πόλη, τόση γη, όση μπορούσε να περιβληθεί με το κομμένο δέρμα ενός βοδιού.

Υπάρχει, όμως και μια άλλη εκδοχή, πιο σύνθετη, που δείχνει μια ενότητα περιοχονισμού και σταυρώματος. Συγκεκριμένα, λέγεται ότι ο Εβρενόσ έμπηξε σε τέσσερα σημεία ισάριθμους πασσάλους από ξύλο πλατάνου και επάνω τους τένωσε τον ιμάντα, ορίζοντας έτσι τα όρια της πόλης. Λέγεται, επίσης, ότι οι πάσσαλοι αυτοί βλάστησαν και αναπτύχθηκαν σε πελώριους πλατάνους. Σημειώνω, με την ευκαιρία, ότι η οθωμανική πρακτική συνέδεε τους πλατάνους με τους εξωμότες: πέντε πλατάνοι στη Θεσσαλονίκη φυτεύθηκαν προς τιμήν ισάριθμων εξωμοτών και αυτός ο αριθμός ανέρχεται σε 18 για τις Σέρρες.

Αυτά αναφέρει η παράδοση. Ο Στουγιαννάκης, όμως, τη συνδέει με την εποχή του, αναφέροντας ονομαστικά τους τέσσερις πλατάνους, καθώς και τις θέσεις τους. Οι πλατάνοι είναι προσανατολισμένοι προς τα κύρια σημεία του ορίζοντα. Κατά τον ίδιο, προς βορράν, υπάρχει ο Πλάτανος του Μπαρλαούτα και στη συνέχεια του Μώκιου, στη δύση, δίπλα στην αγία Παρασκευή, βρίσκεται ο Στραβός Πλάτανος, στην ανατολή ήταν ο Κούφιος Πλάτανος, που τότε μόλις είχε χαθεί, και προς τα Ν.Δ. υψώνεται ο Πλάτανος Στανίση (παλαιότερα της Πολιάνας ή Μπουλιάνας) - βλ. σχετικά με τη Νάουσα, Στουγιαννάκης 1976 (1924): 31, 37-39, 43-44, 48-49 Βαλσαμίδης 1999α, 1999β και 1999γ, καθώς και Χιονίδης 1992: 4-7.

Η επαφή μου με τον Εμμανουήλ Σ. Βαλσαμίδη υπήρξε ιδιαίτερα καρποφόρα. Αρχικά, μου διευκρίνισε ότι σήμερα υπάρχει μόνον ο πλάτανος της αγίας Παρασκευής και μου έδωσε πληροφορίες για τους άλλους πλατάνους. Στη συνέχεια διερεύνησε το θέμα της ακριβούς θέσης των υπόλοιπων πλατάνων, ως ευγενική απάντηση στην πρόθεσή μου να χαρτογραφήσω τις θέσεις των πλατάνων, έρευνα που, είμαι βέβαιος, ανταποκρινόταν και στη δική του αγάπη για την πόλη. Τα συμπεράσματά του τα δημοσίευσε στην εφημερίδα Λαός της Βέροιας (1999δ). Σύμφωνα με

αυτά, ο πλάτανος του Μώκιου ήταν πολύ κοντά στο κτίριο του Μπουτάρη και μπροστά από αγωγό νερού, κόπηκε δε ατυχώς τον Απρίλιο του 1952. Ο Κούφιος πλάτανος πρέπει να ήταν στη θέση Κιόσκι, στο πάρκο, απέναντι από τη μικρή σκάλα του εργοστασίου του Γρηγόρη Λαναρά. Ο πλάτανος του Στανίση ήταν πίσω από το Επισκοπείο και μπροστά από υδραυλικά.

Έχοντας αυτά τα απτά στοιχεία, ο Βαλοσιμίδης με πρόλαβε στη χαρτογράφηση των θέσεων των πλατάνων και είχαμε και οι δυο την ίδια ευχάριστη έκπληξη. Όπως διαπιστώνει ο ίδιος, σχηματίζεται από τις τέσσερις θέσεις ένας σταυρός, του οποίου κάθε σκέλος τέμνεται σε δύο ίσους περίπου βραχίονες από το άλλο σκέλος. Ας προσ-

θέσω την περιγραφή του. Το σκέλος του σταυρού Α-Δ είναι μεγαλύτερο και έχει απόκλιση από την ανατολή κατά 18 μοίρες προς νότο. Ο ανατολικός βραχίονάς του έχει μήκος 396 μ. και ο δυτικός 377 μ., είναι δηλαδή μικρότερος του πρώτου κατά 19 μ. και ανέρχεται στα 95% του μήκους του. Ως προς το σκέλος Β-Ν, που έχει την ίδια απόκλιση από τον βορρά προς την ανατολή, ο νότιος βραχίονάς του έχει μήκος 314 μ. και ο βόρειος 278 μ. είναι λοιπόν μικρότερος του πρώτου κατά 36 μ. και ανέρχεται στα 88,5% του μήκους του. Έτσι, το σκέλος Α-Δ έχει συνολικό μήκος 773 μ. και το σκέλος Β-Ν ισούται με 592 μ., δηλαδή το δεύτερο σκέλος είναι τα 76,5% ή τα 3/4 περίπου, του πρώτου. Το περίγραμμα γύρω



Ακριβείς θέσεις των τεσσάρων πλατάνων

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

από τον σταυρό έχει ρομβοειδές σχήμα και συνολικό μήκος 1.950 μ., ενώ περικλείει έκταση 230 στρεμμάτων.

Τα σκέλη του σταυρού είναι κάθετα με τόση απόλυτη ακρίβεια, ώστε να οδηγούμαστε στο συμπέρασμα ότι η γωνία τους δεν μπορεί να οριστεί εμπειρικά, αλλά πρέπει να χρησιμοποιήθηκε κάποιος συγκεκριμένος τρόπος υπολογισμού της. Η προσοχή που δόθηκε σε αυτό το θέμα δείχνει ότι η ιδρυτική πράξη αντιμετωπίστηκε σοβαρά και τελετουργικά και επιτρέπει κάποιες σκέψεις σχετικά με δύο άλλα θέματα: τα σχετικά μήκη των σκελών και των βραχιόνων του σταυρού και τον προσανατολισμό του. Καθώς είδαμε, το σκέλος Α-Δ είναι σημαντικά μεγαλύτερο από το άλλο, γεγονός που πρέπει να αποδοθεί, είτε σε πρόθεση, είτε σε τύχη. Η διαφορά των δύο βραχιόνων του είναι αρκετά μικρή και γι' αυτό αποκαλύπτει πρόθεση ισότητάς τους, η οποία πρέπει να παραβιάστηκε μερικά από μικρό σφάλμα κατά τη μέτρηση. Αυτή η πρόθεση ίσης διαίρεσης του σκέλους, καθώς και η ακρίβεια της ορθής γωνίας, αιτιώ, δηλαδή, οι προσεκτικοί γεωμετρικοί χειρισμοί, υποδεικνύουν ότι με ανάλογη λογική χαράχθηκε το σκέλος Α-Δ μεγαλύτερο από το Β-Ν, άρα ότι υπήρχε πρόθεση να είναι μεγαλύτερο. Πρόθεση, που θα μπορούσε να έχει, είτε πρακτικό, είτε συμβολικό αίτιο, είτε και τα δύο και για την οποία φαίνεται πάντως να ισχύει το δεύτερο, εφόσον ο προσανατολισμός είναι προς τον ήλιο. Άρα, ο άξονας Α-Δ πρέπει να ήταν συμβολικά σημαντικότερος.

Εάν, όπως φαίνεται, υπήρξε πράγματι ηλιακός προσανατολισμός, και δεδομένου ότι αποκλείεται η πρόθεση προσανατολισμού προς τη (μέση) ανατολή, επειδή η γενική φροντίδα της χάραξης αποκλείει ένα χονδροειδές σφάλμα 18 μοιρών τίθεται το ερώτημα, εάν ήταν ένας προσανατολισμός προς τον ήλιο με τη γενική έννοια ή συγκεκριμένος προσανατολισμός. Στη δεύτερη περίπτωση, πιθανότερο είναι να προσανατολιζόταν ο άξονας Α-Δ προς την ανατολή του ηλίου κατά την από τα πράγματα ημέρα ίδρυσης του οικισμού ή κατά χαρακτηριστική και επίτηδες επιλεγμένη ημέρα, κατά τεκμήριο σημαντικής θρησκευτικής

του Σταυρού Αυγουλούπη, Αναπληρωτή Καθηγητή Παρατηρησιακής Αστρονομίας του Α.Π.Θ. Χρησιμοποιώντας μαθηματικούς τύπους της αστρονομίας, βρήκε, με αναφορά στο 1385 ως έτος ίδρυσης του οικισμού, τις ημερομηνίες, κατά τις οποίες μπορεί να ιδρύθηκε ο τελευταίος, εάν ήταν προσανατολισμένος προς την ανατολή του ηλίου. Πρόκειται για την 22η Ιανουαρίου ή την 8η Οκτωβρίου 1385.

Τυχόν σφάλμα εκ μέρους μου στη μέτρηση της απόκλισης των 18 μοιρών δεν μπορεί να είναι μεγαλύτερο από 0,5 μοίρα εκατέρωθεν των 18 μοιρών και μεταφράζεται στην προσθήκη ή αφαίρεση μιας ημέρας. Το ίδιο συμβαίνει και εάν θεωρήσουμε ότι η Νάουσα ιδρύθηκε το 1430. Τελικά, εάν θεωρήσουμε ως έτος ίδρυσης οποιοδήποτε κατά την περίοδο 1385 - 1430 και ως πιθανή απόκλιση από την ανατολή το διάστημα 17,5 - 18,5 μοιρών, η ίδρυση της Νάουσας δεν θα μπορούσε παρά να λάβει χώρα μεταξύ της 20ης και της 23ης Ιανουαρίου ή μεταξύ της 6ης και της 9ης Οκτωβρίου. Επειδή, όμως, το εορτολόγιο δεν συνέδεε κανέναν ιδιαίτερα σημαντικό άγιο ή άλλο ιδιαίτερο θρησκευτικό γεγονός με αυτές τις ημερομηνίες, θα πρέπει μάλλον να απορριφθεί η υπόθεση της ίδρυσης σε επίτηδες επιλεγμένη ημέρα με θρησκευτική σημασία. Τότε, εάν η Νάουσα δεν προσανατολίστηκε προς την ανατολή του ηλίου την ημέρα της ίδρυσής της, οπότε δεν ισχύουν αυτές οι ημερομηνίες ως ημερομηνίες ίδρυσης, πρέπει να δεχθούμε ότι της δόθηκε, την ημέρα ίδρυσής της, ένας γενικός προσανατολισμός προς την ανατολή, οπότε η ημερομηνία ίδρυσής της παραμένει άγνωστη.

Όσον αφορά στο σκέλος Β-Ν, η διαφορά των δύο βραχιόνων του είναι σημαντική και δεν εξηγείται από λάθος μέτρησης. Επειδή κανένας συμβολικός λόγος που να την εξηγεί δεν είναι εμφανής, πρέπει να δεχθούμε, αφενός, ότι οφείλεται σε πρακτικούς λόγους και αφετέρου ότι η ισότητα των βραχιόνων αιτιώ του άξονα δε' ήταν τόσο σημαντική, σε αντίθεση με τον άξονα Α-Δ. Αυτό το τελευταίο συμπέρασμα συμβαδίζει με τη σημασία του άξονα Α-Δ.

Οι παραπάνω παρατηρήσεις μας επιτρέπουν

να ανακατασκευάσουμε τη διαδικασία χάραξης του οικισμού, συνυπολογίζοντας και τα τοπογραφικά δεδομένα. Το ανατολικό άκρο του σταυρού εφάπτεται της όχθης του ποταμού Αράπιτσι, παλαιού ποταμού, με μέγιστο βάθος δεκάδων μέτρων. Η χάραξη πρέπει να αρχίσει από εκεί, γιατί δεν θα μπορούσε να εξασφαλισθεί εξίσου εύκολα σε αντίθετη περίπτωση ο συνδυασμός του προβλεπόμενου μήκους του κλάδου Α-Δ και της χωροθέτησης του ανατολικού άκρου κοντά στην όχθη συγχρόνως είναι πιθανόν η εκκίνηση από την ανατολή να ικανοποιούσε συμβολικούς λόγους. Πρέπει να έγινε κάποια δοκιμή της θέσης του κλάδου αυτού, έτσι ώστε η μεσοκάθετη σ' αυτόν προς νότο να έχει μήκος περίπου ίσο με τον προβλεπόμενο νότιο βραχίονα. Η μεσοκάθετη χαράχθηκε προφανώς με τη χρήση ενός τριγώνου, του οποίου οι πλευρές επιλέχθηκαν έτσι, ώστε να είναι ορθογώνιο, να ικανοποιούν, δηλαδή, το πυθαγόρειο θεώρημα π.χ. ώστε να είναι ως 3:4:5.

Από εκεί και πέρα υπάρχουν δύο ενδεχόμενα. Θα μπορούσε να έχει τοποθετηθεί πρώτα ο νότιος πάσσαλος στο άκρο αυτής της μεσοκάθετης, αφού ίσως έγινε κάποια προσαρμογή, για να καταλήγει δίπλα στην όχθη του ποταμού. Μετά, θα άρχισε το δέσιμο του ιμάντα, από τον ανατολικό πάσσαλο, στο νότιο, στον δυτικό και τέλος στον βόρειο πάσσαλο, αφού τοποθετήθηκε, και ενδέχεται το μήκος του βορείου βραχίονα να περιορίσθηκε από το μήκος του υπολοίπου του ιμάντα. Σ' αυτήν την περίπτωση, όμως, η φορά δεσίματος του ιμάντα θα ήταν δεξιόστροφη. Το δεύτερο ενδεχόμενο είναι να τοποθετήθηκε πρώτα ο βόρειος πάσσαλος στο άκρο της μεσοκάθετης προς βορρά και μετά να άρχισε το δέσιμο του ιμάντα από τον ανατολικό πάσσαλο, στον βόρειο, στον δυτικό και τέλος στο νότιο πάσσαλο, αφού τοποθετήθηκε, και ενδέχεται το μήκος του νότιου βραχίονα να αυξήθηκε, επειδή το ελέγρεπε το μήκος του υπολοίπου ιμάντα. Σ' αυτήν τη δεύτερη περίπτωση, η φορά δεσίματος θα ήταν αριστερόστροφη, λόγος για τον οποίο είναι αυτή η δεύτερη διαδικασία που πρέπει να έλαβε χώρα, επειδή όλες οι περιφορές στην Ελλάδα, όπως του Επιταφίου και η περιάροση, είναι αριστερό-

στροφες.(3)

Είναι φανερό μετά τα παραπάνω ότι κατά την ίδρυση της η Νάουσα δεν οριοθετήθηκε απλά μέσω τεσσάρων πασσάλων, αλλά με τους τελευταίους σχηματίσθηκε ηθελημένα στο έδαφος ένας σταυρός. Δεν είμαστε σε θέση να γνωρίζουμε εάν ο ιδρυτής της είχε ιστορική πληροφορία για τον περιοχονισμό της πρώτης Καρχηδόνας. Ούτε μπορούμε να εκτιμήσουμε εύκολα τυχόν οθωμανικές επιρροές. Θα ήταν δυνατόν το σχεδόν τετράγωνο περίγραμμα της πόλης να ισοδυναμεί με την κυκλοτερή διαδρομή του Εβρενός στην τουρκική παράδοση, αλλά τότε θα έπρεπε να δεχθούμε ότι η παράδοση της ίδρυσης αντιγράφει άλλη παράδοση που δεν συνδέεται με τον οικισμό, άποψη που προφανώς δεν ευσταθεί. Ακόμη, θα μπορούσαμε ίσως να συσχετίσουμε τον σταυρό της Νάουσας με τον τυπικό σταυρό πολλών ισλαμικών αραβικών πόλεων, όπως η Μεδίνα με τον Μωάμεθ, η Βαγδάτη (762-766) του al-Mansur και η Hiraqlah (806-808) του Hagun al-Rashid (βλ. Λαγόπουλος 1970:118-126).

Τελικά, θα ήταν δυνατόν η ίδρυση της Νάουσας να είχε μεγαλύτερη ή μικρότερη ισλαμική επιρροή, όπως θα ήταν δυνατόν ίσως να δεχθούμε τη μακρινή επιρροή της Καρχηδόνας, η οποία όμως, δεν θα την εξηγούσε έτσι κι αλλιώς αποκλειστικά, επειδή θα κάλυπτε μόνον το στοιχείο της περιμέτρου της πόλης, αλλά όχι και το στοιχείο του σταυρού. Πιστεύω, όμως, ότι η κύρια η και σχεδόν αποκλειστική επιρροή πρέπει να αναζητηθεί προς άλλη κατεύθυνση και συγκεκριμένα την ελληνική. Ένα ασθενές δεδομένο προς αυτήν την τελευταία κατεύθυνση είναι το ενδεχόμενο της ελληνικής καταγωγής του Εβρενός, αν και ισχυροποιείται κάπως από τη χρήση του πλατάνου, δέντρου συνδεδεμένου με τους εξωμότες. Ισχυρότερο δεδομένο είναι η ιδιαίτερη μεταχείριση του οικισμού και των Ελλήνων, η οποία μπορεί να οδηγήσει στην υπόθεση του σεβασμού των παραδόσεών τους. Είδαμε, τέλος, ότι, τόσο ο περιοχονισμός, όσο και το σταύρωμα ανήκουν στη νεότερη ελληνική παράδοση. Η Νάουσα, λοιπόν, δεν θα έπρεπε να προσεγγισθεί ως μεμο-

νωμένη περίπτωση, αλλά πρέπει να ενταχθεί μέσα σε ένα ευρύτερο πλαίσιο που να περιλαμβάνει και τις νεότερες ιδρυτικές πρακτικές του ελληνικού χώρου. Οι τελευταίες περιλαμβάνουν ακριβώς όμοια παραδείγματα συνδυασμού περιφερειακού στοιχείου και σταυρού. Η ιστορική συνέχεια είναι προφανής.

Η Νάουσα δεν αναπτύχθηκε αρχικά γύρω από το κέντρο του σταυρού, αλλά προς τα δυτικά του. Επίσης, σε πρώτη προσέγγιση, φαίνεται δύσκολος ο συσχετισμός του σχεδίου της πόλης με το σκέλος Α-Δ του ιδρυτικού σταυρού. Παρά αυτά τα δεδομένα, ιδρυτικός σταυρός υπήρξε και άφησε πίσω του τα υλικά ίχνη του: του τέσσερις πλατάνους. Εδώ, η συμβολική πρόθεση πραγματοποιήθηκε με σημαντικά σφαιρικό τρόπο κατά τη διαδικασία, είναι δύσκολα αντιληπτή, όμως, στον κτισμένο χώρο και χρησιμοποιήσε φυσικά στοιχεία αγκύρωσης, τους πλατάνους, που δεν ανήκουν σ' αυτόν.

### Καθγιασμένος οικισμός, Κωνσταντινούπολη και ουράνια Ιερουσαλήμ

Η ίδρυση της Νάουσας μας δείχνει, λοιπόν, ότι ορισμένες τουλάχιστον από τις σημαίνουσες πρακτικές και τα συμβολικά μοντέλα του χώρου που συναντιούνται στη νεότερη Ελλάδα μπορεί να αναχθούν στην υστεροβυζαντινή περίοδο. Δείχνει, επίσης, ότι, αντίθετα από τις τρέχουσες αντιλήψεις (Μπούρας 1999), υπήρχε σ' αυτήν την περίοδο μια συνολική πολεοδομική άποψη, η οποία μάλιστα εδραζόταν στο (μαγικό-) θρησκευτικό επίπεδο. Όμως, η ίδρυση της Νάουσας, όσο δίνει μια απάντηση, άλλο τόσο θέτει ένα νέο ερώτημα: αυτές οι πρακτικές και τα μοντέλα έχουν υστεροβυζαντινή προέλευση ή υποχωρούν περισσότερο μέσα στο χρόνο; Αυτό το ερώτημα κάνει πλέον αναπόφευκτη την αναδρομή στην αρχαιότητα.

Στην αρχαία Ελλάδα υπήρχαν τελετή ίδρυσης των πόλεων, καθώς και η ιδέα του ιερού ορίου, τόσο της κατοικίας, όσο και ης πόλης - κράτους. Για τον πολεοδομικό και τον πολιτικό κώδικα,

κέντρο της τελευταίας είναι η αγορά. Σύμφωνα με τον κοσμολογικό κώδικα, που συνυπάρχει με τους προηγούμενους, στο κέντρο της πόλης είναι ο σφαιρικός του κόσμου και η περιφέρειά της είναι τα όρια του (Coulanges 1903: 21-23, 28, 31, 36-40, 63-66, 70-71, 119, 157-163, 198-199, 238-239, 252, Lavedan και Hugueney 1966: 95-97, Vernant 1974: 179-186, 203, 206, 210-211, 215 καθώς και Leveque και Vidal-Naquet 1964: 77-78). Αυτός ο ιδεατός κύκλος μπορούσε να πραγματοποιηθεί κατά την τελετουργία ίδρυσης μιας πόλης. Επίσης, οι Αθηναίοι περιοχόνιζαν ετήσια τους ναούς. Εκτός από τους ναούς, οι Αθηναίοι περιοχόνιζαν και την Εκκλησία του δήμου, με σχοινί βουτηγμένο σε φρέσκια κόκκινη βαφή (Ρωμαιοί 1953: 133).

Σε καμιά περίπτωση, όμως, δεν έχουμε στην αρχαία Ελλάδα σύνδεση της ίδρυσης της πόλης με τελετουργία περιάροησης, ώστε να υποθέσουμε μια προέλευση της νεότερης περιάροησης από την αρχαία Ελλάδα. Αντίθετα, η περιάροηση ήταν κεντρική στην αρχαία Ιταλία. Στο Βίοι Παράλληλοι ("Ρωμύλος", ΙΧ.4, ΧΙ.1-2), ο Πλούταρχος περιγράφει την ίδρυση της πρώτης Ρώμης (754 π.Χ.), της Roma quadrata, από τον Ρωμύλο: ο Ρωμύλος χάραξε κυκλική περιμετρική τάφρο, που είχε στο κέντρο της έναν mundus. Χωρικά, ο mundus σχετιζόταν με την τομή του cardo και του decumanus, δύο αξόνων που αποτελούν μια ενότητα με την τετραμερή πόλη και κατέληγαν σε τέσσερις πύλες. Αυτοί οι δύο άξονες χαρακτηρίζουν όλες τις ρωμαϊκές πόλεις και παρέπεμπαν σε κοσμικό συμβολισμό: ο cardo, ο άξονας Β-Ν ήταν ο άξονας του κόσμου που διέρχεται από τον πολικό αστέρα και ο decumanus, ο άξονας Α-Δ, αντιστοιχούσε στην τροχιά του ηλίου. Αυτή η οργάνωση του χώρου μιμείται πιστά τη ρωμαϊκή και ετρουσκική, εικόνα της της (και του σύμπαντος). Οι Ρωμαίοι ονόμαζαν την τάφρο sulcus primigenius και ίσως είναι ετρουσκικής προέλευσης. Χαρασσόταν με ορειχάλκινο άροτρο, που έσερναν μια αγελάδα κι ένας ταύρος (τα οποία ήταν λευκά στην περίπτωση της ίδρυσης της Ρώμης, κατά τον Οβίδιο, Fasti IV, 807-854).

Είναι αυτή η τελετή ίδρυσης την οποία χρησι-

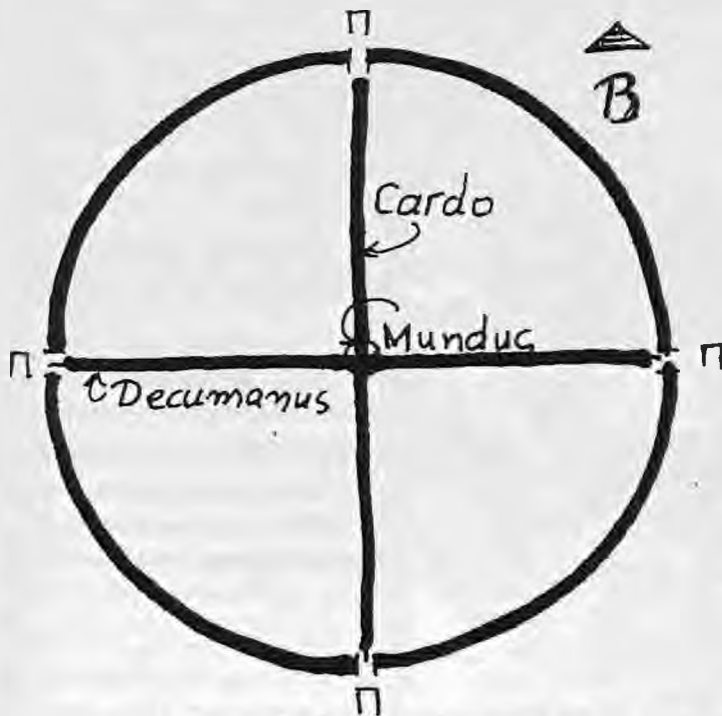
της Κωνσταντινούπολης, που έλαβε χώρα το 324. Ο Κωνσταντίνος ηγήθηκε μιας ομάδας αρχόντων και αρχιτεκτόνων και προχώρησε πεζός προς τα δυτικά, προκειμένου να χαράξει το χερσαίο τείχος με το δόρυ που κρατούσε στο χέρι του. Ο ιδρυτής αυτοκράτορας απέφυγε, καθώς φαίνεται, την τρέχουσα παγανιστική πρακτική της περιάροσης και αντικατέστησε τη χάραξη της τάφρου μέσω αρότρου με τη χάραξη γραμμής από το δόρυ του.

Κέντρο της πόλης ήταν ο "φόρος" (το ρωμαϊκό forum) του Κωνσταντίνου. Είχε μια μορφή ελλειπτική - όπως και το κοσμικό Κολοσσαίο της Ρώμης - που παρέλεμπε στον κοσμικό ωκεανό γύρω από τη γη ("Πάτρια Κωνσταντινουπόλεως III: Περί κτισμάτων", 11 (28.κη') - Preger 1901/1907). Στο κέντρο του τοποθετήθηκε μια πολύ υψηλή κολόνα από πορφυρίτη λίθο που έφερε τον κολοσσαίο ανδριάντα του αυτοκράτορα ως Αυτοκράτορα - Ηλίου, Sol invictus. Η κύρια ασηρία της πόλης καλούνταν "Λεωφόρος Μέση" και, σε επίπεδο επιφανειακής περιγραφής, διχαζόταν βορειοδυτικά του μεταγενέστερου forum του Μ. Θεοδοσίου σε δύο κλάδους, ένα νοτιοδυτικό,

που κατέληγε στη Χρυσή Πύλη του τείχους του Κωνσταντίνου και στη συνέχεια του Θεοδοσίου Β' (που επέκτεινε περί το 413 προς τα δυτικά το χερσαίο τείχος τους Κωνσταντίνου), κι ένα βορειοδυτικό. Ανατολικά, η Μέση έληγε στο σύμπλεγμα που αποτελούνταν από το "Μέγα Παλάτιον", το "ιπποδρόμιον" και, επί Κωνσταντίνου, το ναό της αγίας Ειρήνης (βλ. Lavedan και Hugueney 1966: 204- 207, καθώς και Kriesis 1965: 162-165)

Η κατεξοχήν Μέση της Κωνσταντινούπολης, μεταξύ Χρυσής Πύλης και του παραπάνω συμπλέγματος, αντιστοιχεί προφανώς στον κύριο άξονα της Ρώμης, ο οποίος ήδη επί Νέρωνα, που επέκτεινε αρχαιότερο άξονα, εκτεινόταν από τον ιππόδρομο του Βατικανού στη δύση μέχρι τη βίλλα του προς ανατολάς στο Λατερανό επί του Καιλίου λόφου. Αυτός ο άξονας ήταν ο decumanus της Κωνσταντινούπολης και είδαμε ότι ο ρωμαϊκός decumanus είχε κοσμικό νόημα. Με αναφορά στο ρωμαϊκό πρότυπο των δύο καθέτων οδικών αξόνων, μπορούμε να υποθέσουμε με ασφάλεια ότι το βορειοδυτικό τμήμα με την ονομασία "Μέση" αντιστοιχούσε, και αυτή είναι η ουσιαστική περιγραφή του, στον cardo της Ρώμης και γενικά του ρωμαϊκού οικισμού, ο οποίος είχε επίσης κοσμικό νόημα.

Η Κωνσταντινούπολη, λοιπόν, ήταν μια σταυρωμένη και κοσμική πόλη. Δεν ήταν, όμως σταυρωμένη μόνο με αναφορά στο οδικό δίκτυο. Ο Κωνσταντίνος έκτισε στην ανατολή ένα νέο ναό της Αγίας Ειρήνης και ασφαλώς σχεδίαζε να ανεγείρει στην ίδια περιοχή τη Μεγάλη Εκκλησία, μετέπειτα Αγία Σοφία. Στη δύση, έξω από το τείχος και σε σχέση με τη Μέση - decumanus, πρέπει να έκτισε το μαρτύριο του αγίου Μωκίου. Τέλος, κοντά στο βόρειο άκρο της Μέσης - cardo και στο υψηλότερο σημείο της πόλης ανέγειρε ένα μνημειώδες κτίριο, που περιλάμβανε το μαυσωλείο του (Dagron 1974: 92, 94, 391, 393, 395,



Η πρώτη Ρώμη, του Ρομύλου. M: mundus, C: cardo, D: decumanus. Π: πύλη.

397-409 και Mango 1990: 27, 35-36, 47-48). Με αυτόν τον τρόπο, ο Κωνσταντίνος δημιούργησε ένα μοντέλο πόλης που συνδυάζει την τελετή της περιάροσης, όχι μόνον με έναν "σταυρό οδών", αλλά και με έναν "σταυρό ναών".

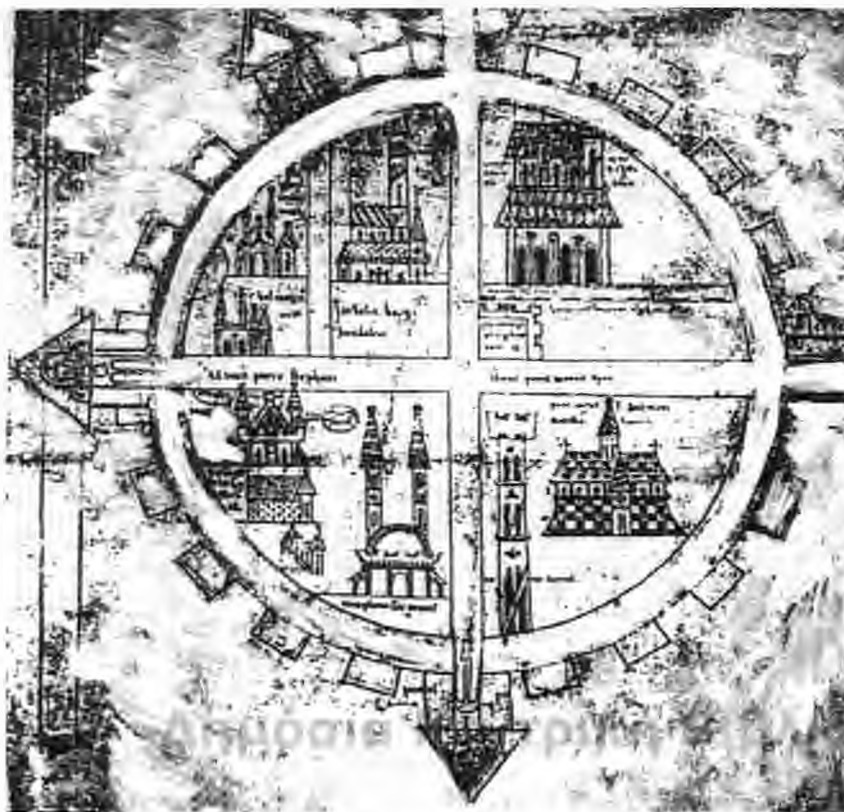
Εάν το μοντέλο αυτό αγκυρώθηκε πάνω στο ρωμαϊκό μοντέλο της πόλης, από την άλλη μεριά το υπερακόντισε, αφομοιώνοντάς το μέσα σε ένα άλλο πλαίσιο, χριστιανικό αυτήν τη φορά, που δεν είναι άλλο από την ουράνια Ιερουσαλήμ, όπως αυτή περιγράφεται στην Αποκάλυψη (21.9-23 και 22.1-3) του Ιωάννη. Η ουράνια Ιερουσαλήμ είναι ένας τετραγωνικός οικισμός προσανατολισμένος προς τα κύρια σημεία του ορίζοντα, με τρεις πύλες σε κάθε πλευρά του. Αυτός ο αριθμός των πυλών συνεπάγεται την ύπαρξη μιας πύλης στο μέσο κάθε πλευράς, με αποτέλεσμα τη δημιουργία ενός κεντρικού οδικού σταυρού, είτε όλες οι πύλες ενώνονται με το κέντρο, οπότε ο τύπος του οδικού δικτύου είναι ακτινοκεντρικός (υπόθεση που είναι η πιθανότερη), είτε ενώνονται ανά δύο οι απέναντι πύλες (οπότε

ο τύπος του δικτύου είναι ιπποδάμειος). Στον δυτικό Μεσαίωνα, προτιμάται η κυκλική περίμετρος και αυτό το μοντέλο του κύκλου με οδικό σταυρό επιβάλλεται ακόμη και στις απόπειρες τοπογραφικής αναπαράστασης της γήινης Ιερουσαλήμ.

Για να συμπεράνουμε. Ο Μ. Κωνσταντίνος δημιούργησε ένα χριστιανικό πολεοδομικό μοντέλο, ξεκινώντας από το εσχολογικό αρχέτυπο της ουρανίας Ιερουσαλήμ και χρησιμοποιώντας ως όχημα το ρωμαϊκό αστικό μοντέλο. Το μοντέλο του Κωνσταντίνου ήταν ικανό να αφομοιώσει και τις ελληνικές συμβολικές ιδέες για την πόλη. Από την εγκαθίδρυση αυτού του μοντέλου συνάγονται τρία συμπεράσματα. Πρώτον, όλα τα νεότερα ελληνικά συμβολικά πολεοδομικά μοντέλα είναι ισοδύναμα και μπορούν να αναχθούν στο πρότυπο, το οποίο εγκαθίδρυσε ο Κωνσταντίνος. Ετσι, περιάροση και σταύρωμα δεν είναι διαφορετικοί σταθμοί μιας ιστορικής εξέλιξης, αλλά λίγο-πολύ συγχρονικές όψεις του ίδιου μοντέλου. Αυτές οι όψεις, είτε αντιστοι-

χούν σε επιμέρους χαρακτηριστικά του μοντέλου αυτού, λόγω ιδιαιτερότητας της τοπικής ιστορίας, είτε το περιλαμβάνουν στο αθέρατο. Μαζί με τη χριστιανική διάσταση, μπορεί να ενσωματώνουν και πάλι για τοπικούς ιστορικούς λόγους, αρχαιοελληνικά στοιχεία, όπως ο περιορισμός.

Δεύτερον, η συνέχεια μεταξύ Κωνσταντινούπολης, Νάουσας και νεότερων πρακτικών και μοντέλων δείχνει ότι σε όλη τη βυζαντινή, μεταβυζαντινή και νεότερη περίοδο η οργάνωση του χώρου του οικισμού υπακούει βασικά στα ίδια θρησκευτικά - συμβολικά πρότυπα. Τρίτον, η λαογραφία, με ελάχιστες εξαιρέσεις, αντιλήφθηκε μόνον



Η γήινη Ιερουσαλήμ, ιωαννικό σχέδιο του 13ου αιώνα (Muller 1961: φωτ. 7α).

...του "μαγικού", όπως χαρακτηρίζεται, κύκλου. Ασφαλώς και μαγικός και αποτροπαικός είναι. Αλλά είναι πρώτιστα ιερός, αφού αποτελεί τμήμα της ουρανιας Ιερουσαλήμ, και σκοπός του είναι να τη μεταφέρει στον χώρο. Αυτή η κρίσιμη συμβολική διάσταση παρέμεινε στη νεότερη Ελλάδα στο περιθώριο της συμβολικής σκέψης, αφήνοντας όμως τα ίχνη της. Ο οικισμός που μετατρέπεται σε ουράνια Ιερουσαλήμ είναι καθαγιασμένος, όπως κι εκείνη, τα όριά του είναι προστατευμένα, όπως και σ' εκείνη και ζει αιώνια, όπως κι εκείνη, έχει δηλαδή όλα τα συμβολικά χαρακτηριστικά που διαπιστώσαμε για τον ελληνικό παραδοσιακό οικισμό. Λιγότερο ή περισσότερο ορατή στον εξωτερικό γεωγραφικό χώρο, η ουράνια Ιερουσαλήμ είναι πρώτιστα ένας σημειωτικός εσωτερικός θρησκευτικός τόπος και από αυτό το συμβολικό γεγονός αντλεί την αξία του ο υλικός οικισμός.



Απεικόνιση της Κωνσταντινούπολης ως γυναίκα στεφάνημένη επάνω σε θρόνο που δείχνει με το χέρι της κίονα από πορφύρεη λίθο με τον ανδριάντα του Κωνσταντίνου ως "λάμποντας Ηλιος" (Βιέννη, Αυστριακή εθνική βιβλιοθήκη)

## Υποσημειώσεις

1. Η έρευνά μου για τις τελετουργίες καθαγίασης του ελληνικού παραδοσιακού οικισμού ξεκίνησε με αφιέρωση μια ανακοίνωσή μου στο συνέδριο Ελληνικός Παραδοσιακός Πολιτισμός που διοργανώθηκε σε μνήμη της Άλκης Κυριακίδου - Νέστορος στη Θεσσαλονίκη, την περίοδο 6-8 Νοεμβρίου 1998. Η ανακοίνωσή αυτή εξελίχθηκε σε βιβλίο, στο οποίο βασίζεται το παρόν κείμενο και το οποίο πρόκειται να δημοσιευθεί στο άμεσο μέλλον.

2. Καθώς γίνεται αντιληπτό από τον χάρτη, το συνολικό μήκος του περιγράμματος, το οποίο θα διέγραφε ο Εβρενός, ήταν της τάξης των 140 χλμ. Η μέση ταχύτητα ενός καθαροαιμού αραβικού αλόγου, σε συνθήκη συνδυασμού ταχύτητας και αντοχής, είναι 21 χλμ/ώρα. Αξιοσημειώθη θεωρείται η επίδοση ενός αλόγου, το οποίο διένεισε σε 5 μέρες 667 χλμ. (μέσος όρος: 133 χλμ./ημέρα). Η μέγιστη απόδοσή του ήταν ημερησίως χρόνος διαδρομής 16,5 ώρες και ημερήσια διαδρομή ίση με 167 χλμ. Η επίδοση του Εβρενός αντιστοιχεί πιθανώς στη χρήση ενός και μόνον αλόγου, όπως και στην

παραπάνω περίπτωση και είναι προφανώς υψηλή, αλλά εφικτή, στοιχείο που δείχνει ότι η παράδοση επιδέχεται ρεαλιστική ερμηνεία.

3. Στην κτηνιατρική, ορισμένοι μαθηματικοί τύποι δίνουν τη σχέση μεταξύ του βάρους ενός ταύρου και της επιφανείας της δοράς του, σπινθηρίζει μιας εμπειρικής σταθεράς. Η δορά ενός ταύρου μιας αβελτίωτης ελληνικής φυλής βάρους 300 κιλών, που πρέπει να θεωρηθεί ως μεγάλο για την εποχή της ίδρυσης της Νάουσας, είναι, βάσει αυτών των τύπων, περί τα 4,5 μ. Υπολόγισα ότι, για να αποκτηθούν από μια δορά αυτής της επιφανείας λουρίδες συνολικού μήκους 1.950 μ., που αντιστοιχεί στην περίμετρο της Νάουσας, θα ήταν δυνατό να κοπεί η δορά σε παράλληλες λουρίδες πλάτους 2,3 χιλιοστών. Το πλάτος αυτό ισοδυναμεί με αυτό λεπτιών δερμάτινων κορδονιών παπουτσιών. Οποίες αναλογίες και αν έχει η δορά και, είτε κοπεί σε παράλληλες λουρίδες κατά μήκος της, είτε κατά το πλάτος της, το πλάτος των λουριδιών μένει σταθερό για ένα ίδιο τελικό μήκος τους.

Μπορούμε, όμως να υποθέσουμε ότι η δορά δεν κόπηκε σε τέτοιον είδους ασυνεχείς λουρίδες, όχι μόνον επειδή απαιτείται πολύ μεγάλος αριθμός συνδέσεων - οι οποίες μάλιστα δεν είναι λογικό να ήταν κόμβοι, εφόσον έτσι μειώνεται το συνολικό μήκος - αλλά, κυρίως επειδή, όπως είδαμε από την νεότερη Ελλάδα, το όριο πρέπει να χαρακτηρίζεται από συνέχεια. Με αυτά τα δεδομένα, φαίνεται πιθανότερο ότι η δορά κόπηκε σπειροειδώς, ως ένας συνεχής μάντας, ο οποίος είχε πλάτος και συνολικό μήκος ίσα με αυτά που ανέφερα. Αυτό το συμπέρασμα εξάγεται με μαθηματικά ικανοποιητικό, αν και προσεγγιστικό, τρόπο, εάν

θεωρήσουμε ότι η δορά είναι ένας κύκλος επιφανείας 4,5μ2 και ότι η σπείρα ισοδυναμεί με ένα σύνολο ομόκεντρων κύκλων. Και σ' αυτήν την περίπτωση, λοιπόν, βρίσκουμε ότι η παράδοση δεν στερείται ρεαλισμού. Το γεγονός ότι, τόσο το περιγράμμα, το οποίο διέγραψε έφιππος ο Εβρενός, όσο και η ίδρυση της Νάουσας ενσωματώνουν ρεαλιστικά, αλλά και διαφορετικά, δεδομένα υποδεικνύει ότι οι δύο αυτές παραδόσεις είναι παράλληλες και όχι, όπως πιστεύει ο Στουγιαννάκης παραποίηση η μία της άλλης.

### Βιβλιογραφία

#### Αικατερινίδης, Γεώργιος Ν.

1969 "Ο εορτασμός του Αγίου Γεωργίου εις Νέον Σούλι Σερρών", στο Σερραϊκά Χρονικά, τόμ. 5, σσ. 129-148. Αθήνα: Ιστορική και Λαογραφική Εταιρεία Σερρών-Μελενίκου

1975 "Εαρινά έθιμα λαϊκής λατρείας από την περιοχή Σερρών", στο Πρακτικά Α' Συμποσίου Λαογραφίας του Βορειοελλαδικού Χώρου: Ηπειρος, Μακεδονία, Θράκη (Θεσσαλονίκη, 18-20 Απριλίου 1974) (Ιδρυμα Μελετών Χερσονήσου του Αίμου 153), σσ. 11-20. Θεσσαλονίκη: Ι.Μ.Χ.Α.

#### Βαλασαμίδης, Εμμανουήλ Σ.

1990α "Ιστορικοπολιτικά θέματα (3): Προϊεϊκές μεταμορφώσεις" Εφημ. Λαός (Βέροια), 12-10-1999.

1999β "Ιστορικοπολιτικά θέματα (4): Τα προνόμια της Νάουσας" Λαός, 13-10-1999.

1999γ "Ιστορικοπολιτικά θέματα (5): Το ψευδ". Λαός, 14-10-1999.

1999δ "Ιστορικοπολιτικά θέματα (τελευταίο): Η Νάουσα χριστιανική ελληνική πόλη από τα γεννοφάσκια της". Λαός, 20-10-1999.

#### Vernant, Jean-Pierre

1974 Mythe et pensee chez les Grecs: Etudes de psychologie historique, tom. I. Παρίσι: Maspero

#### Coulanges. Fustel de

1903 La cite antique: Etude sur le culte, le droit, les institutions de la Grece et de Rome. Παρίσι: Hachette et Cie (18η έκδ.).

#### Kriesis, Anthony

1965 Greek Town Building. Athens: The National Technical University of Athens.

#### Κυριακίδου - Νέστορος, Άλκη

1989 Λαογραφικό Μελετηματά, tom. I. Αθήνα: Εταιρεία Ελληνικού Λογοτεχνικού και Ιστορικού Αρχείου

#### Lavedun, Pierre και Jeanne Hugueney

1966 Histoire de l'urbanisme: Antiquite. Παρίσι: Henri Laurens.

#### Λαγόπουλος, Αλεξάνδρος -Φ.

1970 "Η επιρροή των κοσμικών αντιλήψεων επί της παραδοσιακής μεσογειακής και ινδοευρωπαϊκής πολεοδομίας" (Διδακτορική διατριβή, Ανώτατη Σχολή Αρχιτεκτόνων Ε.Μ.Π.) Αθήνα

#### Leveau, P. και P. Vidal-Naquet

1964 Clisthene l'athenien: Essai sur la representation de l'espace et du temps dans la pensee politique grecque de la fin du VIe siecle a la mort de Platon (Annales Litteraires de l'Universite de Besancon 65). Παρίσι: Les Belles Lettres.

#### Λουκάκος, Δημήτριος Σ.

1960 "Λαογραφική αποστολή εις τα θεσσαλικά Άγραφα (7-27 Ιουλίου 1959)", στο Επετηρίς του Λαογραφικού Αρχείου", τόμ. ΙΑ' - ΙΒ' σσ. 295-312. Εν Αθήνας: Ακαδημία Αθηνών

#### Mango, Cyril

1990 Le developpment urbain de Constantinople (IVe-VIIe siecles) (Travaux et Memoires du Centre de Recherche d'Histoire et Civilisation de Byzance. College de France, Monographies 2).

Paris: de Boccard.

#### Μέγας, Γεώργιος Α.

1923 "Παραδόσεις περί ασθeneιών". Λαογραφία Ζ': 465-520

#### Μπακαϊμής Αριστείδης

1976 "Επιβιώσεις λαϊκής πίστεως και λατρείας από την αρχαιότητα στην επαρχία Βοίου (μαγικός κύκλος)", στο Πρακτικά Α' Συμποσίου Ιστορίας, Λαογραφίας - Γλωσσολογίας Δυτικομακεδονικού Χώρου (Θεσσαλονίκη, 2-3 Οκτωβρίου 1976) (Βοϊακή Εστία Θεσσαλονίκη 3), σσ. 136-157. Θεσσαλονίκη: Βοϊακή Εστία Θεσσαλονίκης.

1979 "Από την περιάρωση στο στανόρωμα: Η επιβίωση μιας αρχαιοελληνικής αποτρεπτικής ενέργειας στη δυτικομακεδονική παράδοση", στο Πρακτικά Β' Συμποσίου Ιστορίας, Λαογραφίας - Γλωσσολογίας, Παραδοσιακής Αρχιτεκτονικής Δυτικομακεδονικού Χώρου (Θεσσαλονίκη, 4-5 Νοεμβρίου 1978) (Βοϊακή Εστία Θεσσαλονίκης 4), σσ. 148-157. Θεσσαλονίκη: Βοϊακή Εστία Θεσσαλονίκης

#### Μπούρας, Χαράλαμπος

1999 "Πολεοδομικά των μεσοβυζαντινών και νεοβυζαντινών πόλεων". Δελτίον της Χριστιανικής Αρχαιολογικής Εταιρείας, περ. Δ', Κ': 89-98.

#### Muller, Werner

1961 Die heilige Stadt: Roma quadrata, himmlisches Jerusalem und die Mythe vom Wethabel. Στουτγάρδη: W. Kohlhammer.

#### Νιτσιάκος, Βασίλης Γ.

1991 Παραδοσιακές Κοινωνικές Δομές. Αθήνα: Οδυσσεύς

#### Dagron, Gilbert

1974 Naissance d'une capitale: Constantinople et ses institutions de 330 a 451 (Bibliothèque Byzantine. Etudes 7) Παρίσι: P.U.F.

#### Πολίτης, Νικόλαος Γ.

1883 "Αι ασθένειαι κατά τους μύθους του ελληνικού λαού". Δελτίον της Ιστορικής και Εθνολογικής Εταιρείας της Ελλάδος Ι' 1-30.

1920 Λαογραφικά Σύμμεικτα, tom. Α'. Εν Αθήνας.

#### Preger, Theodoros, επιμ.

1901/1907 Scriptores originum Constantinopolitanarum. Λειψία: B.G. Teubner.

#### Ρωμάιος Κώστας

1953 "Γυναίκες που εμαρμάρωσαν". Αγγλοελληνική Επιθεώρηση τ. περ. Β' (II): 125-143.

#### Σταμούλη - Σαραντή, Ελπίνη

1938 "Πως γιάτρευαν στη Θράκη: Γιατρικά, γητείες και χάρες". Θρακικά 9: 195-286.

#### Stewart, Charles

1985 "The Exotika: Modern Greek values and their supernatural antitheses" ARV: Scandinavian Yearbook of Folklore XLI: 37-64.

#### Στουγιαννάκης, Ευστάθιος Ι.

1976 (1924) Ιστορία της Πόλεως Ναούσης: Από της Ιδρύσεως μέχρι της Καταστροφής του 1822 (Εκδόσεις Συλλόγου Αποφοίτων Λαυρελίου Γυμνασίου Ναούσης "Αναστάσιος Μιχαήλο Λόγιος". Χιονίδης, Γεώργιος Χ.

1992 "Η Νάουσα, η Επανάσταση και ο "Χαλασμός" της το 1822" (Εταιρεία Φύλων του Πολεμικού Μουσείου) Αθήνα.

Το ωραιότερο δώρο για τους φίλους σου:

Μιά συνδρομή στο περιοδικό

"Νιάουστα"

ΟΙ ΑΓΙΟΓΡΑΦΗΜΕΝΟΙ ΝΑΟΙ ΤΟΥ 19ΟΥ ΑΙΩΝΑ ΣΤΗ ΝΑΟΥΣΑ

# Ιερός Ναός Αγίου Γεωργίου

Του Παύλου Κυριακίδη  
Πολιτικού Μηχανικού - Θεολόγου

Ο ιερός ναός Αγίου Γεωργίου Νάουσας, ένας από τους πέντε (5) ενοριακούς ναούς της πόλης, βρίσκεται κοντά στη βορειοανατολική είσοδο της πόλης. Είναι ο δεύτερος σε μέγεθος, μετά την Παναγία, ναός της, κατασκευασμένος τον προηγούμενο αιώνα, με εμβαδόν που σε κάτοψη ξεπερνά τα 500 μ<sup>2</sup>. Πληροφορίες διαθέτουμε (από τον Ε. Στουγιαννάκη) - ελάχιστες βέβαια - και για την αρχιτεκτονική και την τέχνη του ναού όπως ήταν πριν από τον "χαλασμό".

"Και αυτή έτι η αρχιτεκτονική έδωκε δείγματα προόδου.... Οι Ναοί και μάλιστα ο του Αγίου Δημητρίου μεγαλοπρεπείς εις ρυθμόν και έσωθεν κεκοσμημένοι πλουσίως δι' αγυρών πολυελαίων, κανδυλών και επαργύρων εικόνων εδείκνυον την καλαισθησίαν εις τον προς τα θεία σεβασμόν(1)" και αλλού(2):

"Αι δε εκκλησίαι ήσαν κεκοσμημέναι δια των λεπτουργών έργων των διαφόρων τεχνιτών και ιδίως του τελείου μεν εις το είδος του Ζιαμπούρα τελειότερου δε Κάλη Σαμαρά. Περί του τελειοτάτου τούτου λέγεται το εξής:

Μικρόν προ της επαναστάσεως του 1822 είχε κατασκευάσει δια τον Ναόν του Αγίου Γεωργίου παγνάσιον τι εκ ξύλων κα-

σμημένον δια ποικίλων οστράκων και ελεφαντίνων οστών, ούτινος τα 16 συρτάρια ήνοιγον και έκλειον δι' ενός μόνου κλείθρου, είτε όλα διά μιας στροφής του κλειδιού, είτε εν οιονδήποτε των 16 μονομερώς, κατά βούλησιν. Κομισθέντος του καλλιτεχνήματος εις τον Αμπού Λουμπούτ πασιάν και ερωτηθέντος υπ' αυτού του καλλιτέχνου αν δύναται να κατασκευάση και άλλο έργον τελειότερον εκείνου, ο Κάλης ενθαρρυνθείς εκ της φαινομένης του Πασιά γαλήνης απήντησεν ότι, αν τω δοθώσι τα απαιτούμενα μέσα δύναται να κατασκευάση και πτέρυγας δι' ων να δύναται να πετά άνθρωπος εις ωρισμένον ύψος. Τότε ο πασιάς προς αμοιβήν του διέταξε να τον καρατομήσωσι".

Να πως περιγράφει στο μνημειώδες έργο του Ε. Στουγιαννάκης τα γεγονότα των πρώτων ω-



ρών του "χαλασμού" της πόλης που σχετίζονται με την τοποθεσία του ναού του Αγίου Γεωργίου:

"... Περί το μεσονύκτιον (της τετάρτης προς την πέμπτη της Διακαινησίμου εβδομάδος) τέσσαρες οπλίται γνωστοί εις τους φρουρούς, ήλθον εις το περίπτερον, το μεταξύ της πύλης και του πυργου του Αγ. Γεωργίου κείμενον. Εντός του περιπτέρου τούτου διενυκτέρευον φρουρούντες περί τους 50 οπλίται, άλλοι κατακεκλιμένοι και αναπαινώμενοι και άλλοι υπνώττοντες. Εις τούτους συγκαταλέγησαν και οι νεωστί ελθόντες οπλίται.

Σημειωτέον δε ότι ουδείς έλεγχος ησκειτο επί των εισερχομένων ή εξερχομένων μαχητών (άλλοι προσηύχοντο, άλλοι απήρχοντο άνευ ουδεμιάς επιτηρήσεως παρ' ουδενός και εξακριβώσεως της ποιότητος αυτών. Επί του προκειμένου ουδείς συνέλαβε την παραμικράν υποψίαν περί των άρτι προσελθόντων τεσσάρων οπλιτών και συναναμιχθέντων μετά των άλλων, περί των άλλως τε και δεν εχώρει υποψία,) διότι ήσαν πρόσωπα γνωστά, αφ' ου μάλιστα πολλάκις διαρκούσης της πολιορκίας υπήρξαν φρουροί.

Περί την 5ην ώραν της πρωίας (11ην Τουρκιστί) ο Τουρκικός στρατός εισήρχετο αθρόος δια της πύλης ταύτης και τα πρώτα θύματα, εκτός ολίγων περιωθέντων, ήσαν οι εν τω περιπτέρω φρουρούντες. Ο Διαμαντής προλαβών να κλείση την θύραν της περιοχής της εκκλησίας και καταλαβόντον πύργον ημύνετο κρατερώς, αλλ' ήτο πλέον αδύνατον να αναχαιτίσει τον χειμαρρον των εισβαλλόντων Τούρκων. Ο στρατός δια πελέκεων εκρήμνισε τη θύραν της περιοχής της εκκλησίας. Δεινή τότε επηκολούθησε συμπλοκή. Την λειτουργίαν, ήν ετέλει ο ιερεύς Παπαγιαινάκης εκ Πέτρας, επέρανεν εν μέσω των πυροβόλων και των ομιωγών των φονευομένων. Τέσσαρες ιερείς, εν οίς ο Παπαδημήτριος Σακελλάριος και ο Παπαγεράσιμος, πνευματικός και περί τους 30 πολίται εντός της εκκλησίας μετά γενναίαν αντίστασιν εφρονεύθησαν.

Ο Διαμαντής και οι εταίροι αυτου εξορημήσαντες εκ του πύονου ξιφίοεις επετέθησαν κατό

αυτών διήλθον τας οδούς της πόλεως μαχόμενοι και έφθασαν εις τον μητροπολιτικόν Ναόν του Αγ. Δημητρίου...."

Το έτος 1832 εκδίδεται φιορμάνιο που επιτρέπει την κατασκευή δωματίων σε οικόπεδα των Εκκλησιών Αγ. Γεωργίου και Αγίου Μηνά. Διαβάζουμε από την ελληνική περιληπτική μετάφραση:

"Φιορμάνιον δια κατασκευήν 8 δωματίων, δι 86(;) οικόπεδα και 1 αχυρώνα των Εκκλησιών αγίου Γεωργίου και αγ. Μηνά έτους 1248 (καθ ημάς 1832 μηνός Δεκεμβρίου 25 (Σεβάλ) Εξεδόθη το άνω".

Σύμφωνα με κείμενο που ιστορήθηκε σε τοιχογραφία της δυτικής εσωτερικής πλευράς του Ναού όπου και η τοιχογραφία του μεγάλου ευεργέτη του Γεωργίου Μπουφέλα, οι εργασίες ανέγερσης ξεκίνησαν το 1841 με έσοδα που προήρχοντο από έρανο, ενώ ολοκληρώθηκαν το 1842. Το ίδιο έτος αγιογραφήθηκε και ο ναός ύστερα από τη γενναία συνδρομή του τελευταίου.

"Γεώργιος Μπουφέλας προσκνηνητής κατήγετο από το πλησιον της Ναούσης χωρίον Γκουλισιάνι. -Επισκεφθείς το 1840 τους Αγίου Τόπους, επανήλθε εις αυτό και εκποιήσας την κτηματικήν περιουσίαν του ελθών εγκατεστάθη εις Νάουσαν το 1842. Τότε επιδή η το 1841 αρξαμένη δι' εράνων ανέγερσις του Ιερού τούτου Ναού και αφού διαθέσας ολόκληρον την περιουσίαν του δια εξεικόνησιν του Βίου του Σωτήρος και όλων των Αγίων. Αφιέρωσεν δε και εις την υπηρεσίαν του Ιερού τούτου Ναού και μέχρι του θανάτου του 1851 έχον όντως εξέχον και αξιομίμητον υπόδειγμα αυτοαπαρηγήσεως δια κάθε Χρησιανόν Αμην."

Καταλαβαίνει βέβαια κανείς ότι δεν ήταν εύκολο με ερανικές εισφορές να πραγματοποιηθεί το καλύτερο. Θέληση όμως του σκλαβιμμένου Ναστι-

εθνικούς, αφού η οποιαδήποτε καθυστέρηση ανέγερσής του θα διακύβευε τη συνέχεια της ύπαρξής του. Κάτι που το πέτυχε και μάλιστα με μεγάλη επιτυχία.

Αφ' ότου ανοικοδομήθηκε ο Ναός του Αγ. Γιώργη, οι Ναουσαίοι επιθυμούσαν να τοποθετήσουν και μια καμπάνα στο ξύλινο κωδωνοστάσιό του. Οι φανατικότεροι όμως Οθωμανοί της πόλεως αντιδρούσαν λυσσαλέα. Με κανένα τρόπο δεν ανέχονταν να ακούγεται στην πόλη τους το συμβολικό αυτό σήμαντρο των ραγιαδών. Τελικά όμως, ύστερα από μεγάλες προσπάθειες το 1867, με τη μεσολάβηση του Μητροπολίτη Βεροίας στην Υψηλή Πύλη, στην οποία ήταν γνωστές οι διαθέσεις των Τούρκων Ναουσαίων, έδωσε εντολή στον Καϊμακάμη της Βέροιας να λάβει τα κατάλληλα μέτρα για ενδεχόμενα προσκόμματα από τους ντόπιους Οθωμανούς...

Την παραμονή λοιπόν των Χριστουγέννων του 1867 τοποθετήθηκε η καμπάνα και την επομένη, ανήμερα των Χριστουγέννων, επρόκειτο να σημάνει επίσημα παρουσία του Μουλιαζίμη, του Μουδρίη και του τοπικού μετλίτζι. Μόλις όμως τοποθετήθηκε η καμπάνα, οι Οθωμανοί μαζί με διακόσιους περίπου Τούρκους Κονιάρους από τα γύρω τουρκοχώρια, συγκεντρώθηκαν γύρω από την Εκκλησία και αλαλάζοντας κατεδάφισαν το κωδωνοστάσιο και έκαμαν συντρίμμια την καμπάνα. Μερικοί μάλιστα από αυτοίς θέλησαν να προβούν ακόμα και στην κατεδάφιση του ναού με πελέκεις και αξίνες.

Κατ' αρχάς ο λαός της Νάουσας με τη γνωστή του ορμητικότητα, θέλησε να αποκρούσει τους Τούρκους ενόπλους. Επικράτησε όμως, η γνώμη των πιο συνετών και τους αναχαίτισαν αποφεύγοντας κάθε ένοπλη συμπλοκή. Εν συνεχεία συνέταξαν αναφορά και με ένα πρόκριτο την έστειλαν στον Βαλή της Θεσσαλονίκης. Ταυτοχρόνως δε ειδοποιήθηκαν και έλαβαν γνώση των γεγονότων οι πρόξενοι της Αγγλίας, Γαλλίας, Ρωσίας και Ιταλίας, οι οποίοι παρουσιάσθηκαν αμέσως χωριστά ο καθένας στον Βαλή και έκαναν σχετικές παραστάσεις, χαρακτηρίζοντας το γεγονός

Ετσι χωρίς στη σύνεση των προκρίτων, αφενός μεν αποφεύχθηκαν τα έκτροπα κατά την παραμονή των Χριστουγέννων του 1867 και αφετέρου υψώθηκε και σήμανε η καμπάνα του Αγ. Γιώργη πολύ πανηγυρικά. Διότι, σύμφωνα πάντοτε με τα προξενικά ντοκουμέντα, ο Βαλής, για να ικανοποιήσει τους διαμαρτυρούμενους Ναουσαίους, διέταξε να αγορασθεί από τη Θεσσαλονίκη καινούρια καμπάνα, να οικοδομήσουν οι Τούρκοι με δικά τους έξοδα το κατεστραμμένο κωδωνοστάσιο και ο ίδιος ο Αρχηγός της Χωροφυλακίας να υψώσει την καμπάνα και να τη σημάνει επί τρεις συνεχείς ημέρες(3).

Αν και στο "άγνωστο κείμενο" του Στουγιαννάκη αναφέρεται ότι ο ναός διέθετε κελιά και λοιπά





Βορειανατολική άποψη του ναού

περιουσιακά στοιχεία, δεν διαθέτουμε πολλές πληροφορίες σχετικά με τη διαχείρισή τους. Ενδεικτικά αναφέρουμε Πωλητήριο - έγγραφο του 1868 με το οποίο ο Ναός πωλεί κτήμα του στη θέση Παπαράντος. Διαβάζουμε σχετικά:

1868 αυξ. αριθ 1

*Πωλητήριο δι' ού η Εκκλησιαστική Επιτροπή Ιερού Ναού Αγίου Γεωργίου επώλησεν κτήμα του Ναού εις τον Δημήτριον Κουτζούκ κείμενον εις θέσιν Παπαράντος. 17-4-1868*

Το έτος 1943(;) αποφασίζεται η κατασκευή τρούλου στο ναό. Η μελέτη έγινε από τον γέροντα τότε στην ηλικία Γεώργιο Καραμπατζό, εμπειροτέχνη "μηχανικό" της εποχής, ενώ μεταξύ των εργαζομένων ήταν και ο νεαρός τότε Ευάγγελος Φραγκοταϊνός.

Μέχρι πρόσφατα στα βορειοδυτικά κτίρια του προαυλίου του ναού λειτουργούσε ορφανοτροφείο αρρένων υπό την ευθύνη και φροντίδα του τυφλού μοναχού Μελετίου.

### Αρχιτεκτονική του Ναού

Οι ναοί της Νάουσας και γενικότερα του ευρύτερου χώρου της Μακεδονίας της ίδιας περιόδου ακολουθούν τους ίδιους κανόνες αρχιτεκτονικής. Ο ιερός ενοριακός ναός Αγίου Γεωργίου Νάουσας, κτίσμα του 19ου αιώνα, ανήκει κι αυτός στον τύπο της τρίκλιτης κεραμοσκεπούς βασιλικής, ενός τύπου που είναι διαδεδομένος στα χρόνια της τουρκοκρατίας σε πανελλήνια σχεδόν κλίμακα και ιδιαίτερα στο χώρο της Μακεδονίας.

Η μορφή, ο τρόπος αλλά και τα υλικά δομής όπως στη συνέχεια θα δούμε, δίνουν την εντύπωση, ενός όχι και τόσο προσεγμένου εκκλησιαστικού μνημείου, όπως αυτού της "Παναγίας", ιδιαίτερα σε ότι αφορά την εξωτερική του μορφή αφού τα έσοδα για την ανέγερσή του προέρχονταν από εράνους.

Ο ναός είναι ορθογωνικής κάτοψης διαστάσεων 34.000X17.00 μέτρων. Οριζοντιογραφικά

διαμορφώνεται σε τρεις ιδιαίτερους χώρους:

- α) τον νάρθηκα ή πρόναο εσωτερικών διαστάσεων 4.30X25.00 μέτρων
- β) τον κυρίως ναό εσωτερικών διαστάσεων 19.55X14.60 μέτρων και
- γ) το Ιερό βήμα εσωτερικών διαστάσεων 4.45X14.60 χωρίς να περιλαμβάνει το τμήμα της κόγχης του ιερού.

Ο ναός αποτελείται από το αρχικό του κελύφος και από μεταγενέστερες προσθήκες που εντοπίζονται στο δυτικό τμήμα του (νάρθηκας), στο νότιο (παρεκκλήσιο του Αγίου Νεκταρίου) και στο βόρειο (αποθήκες). Το πάχος της περιμετρικής τοιχοποιίας του αρχικού κελύφους του ναού (πυρολιθοδομή) κυμαίνεται μεταξύ 0.95 και 1.00 μέτρου. Αντίστοιχα το πάχος της τοιχοποιίας των προσθηκών κυμαίνεται μεταξύ 0.35 και 0.40 του μέτρου. Ο βόρειος τοίχος αντιστηρίζεται με ογκώδεις τοίχους αντιστήριξης ύψους 3.90 μέτρων και διαστάσεις βάσεως 1.70X1.55 μέτρων.

Μοναδική κόγχη που προεξέχει είναι αυτή του Ιερού. Ημικυκλική σε κάτοψη καταλαμβάνει τα 2/5 της ανατολικής πλευράς του ναού. Εξωτερικά κοσμεύεται με επτά περίτεχνα τυφλά αβαθή αφιδώματα, που καλύπτουν το ύψος της, από μια ζώνη 80 εκατοστών από το έδαφος μέχρι τα 2/3 του συνολικού ύψους από το γείσο της επιστέγασης της κόγχης που είναι κατασκευασμένη με κεραμίδια. Είναι η εποχή που στο χώρο της Μακεδονίας συνηθίζεται η διακόσμηση της αφίδας με τέτοια αφιδώματα, που ο αριθμός τους ποικίλλει από περιοχή σε περιοχή. Οι κόγχες της πρόθεσης και του διακονικού, περιορισμένων διαστάσεων, είναι ενσωματωμένες στο πάχος του ανατολικού τοίχου.

Ημικυκλικά τόξα, κατασκευασμένα επίσης με πουρόπετρα, ανακουφίζουν τις περιοχές της τοιχοποιίας στις θέσεις των εισόδων, παραλαμβάνοντας τα φορτία. Στο τύμπανο που δημιουργείται ανάμεσα στο τόξο και στο ευθύγραμμο υπέρθυρο της δυτικής εισόδου υπάρχει αβαθή κόγχη για την εικόνα (φορητή) του Αγίου Γεωργίου. Στο αντίστοιχο της νότιας πλευράς του ναού

υπάρχει επίσης η εικόνα του Αγίου Γεωργίου.

Η στέγη είναι δίρριχτη κεραμοσκεπής με μικρές τριγωνικές αποτμήσεις στην ανατολική πλευρά, έτσι ώστε πάνω από την ανατολική όψη, δεν σχηματίζεται τριγωνικό αέτωμα. Το ίδιο θα έπρεπε να συμβεί και στο δυτικό τμήμα της στέγης. Κάτι τέτοιο όμως δεν παρατηρείται λόγω της μεταγενέστερης προσθήκης του νάρθηκα, η στέγη του οποίου διαφοροποιεί πλέον την τελική μορφή της στέγης, μεταβάλλοντας ανάλογα και την ανατολική όψη του ναού. Έτσι εδώ παρατηρούμε τη δημιουργία τριγωνικού αετώματος στο μεσαίο κλίτος που προεξέχει των άλλων δύο "σπάζοντας" τη μεγάλη επιφάνεια της όψης αυτής.

Εσωτερικά επτά ζεύγη κίωνων χωρίζουν το ναό σε τρία κλίτη. Οι κίονες είναι κυκλικής διατομής διαμέτρου 40 εκατοστών, αποτελούνται από ξύλινο πυρήνα καστανιάς ορθογωνικής διατομής, επενδεδυμένο με πηχάκια ώστε να πάρει κυκλικό σχήμα με επιχρισμένη την τελική του επιφάνεια. Φέρουν θαιμάσιο κιονόκρανο ενώ επιστέφονται από επίσης ξύλινες επιχρισμένες τοξοστοιχίες. Τα μέτωπα μάλιστα των τοξοστοιχιών είναι διακοσμημένα με πρόσωπα από τον χώρο των προφητών και αγίων. Οι κίονες μέχρι του ύψους του 1.10 μέτρων, είναι εγκιβωτισμένοι με τοιμεντοκονίαμα που πρόσφατα ορθομαρμαρώθηκε τετραγωνικής διατομής πλευράς 0.50 μέτρων.

Ο ναός διαθέτει τον συνηθισμένο για την εποχή τύπο γυναικωνίτη σε δεύτερο επίπεδο πάνω από την κυρία είσοδο. Είναι ο πιο εντυπωσιακός γυναικωνίτης που συναντήσαμε στην περιοχή μελέτης μας καλύτερος από αυτόν της "Παναγίας". Μια κλίμακα μέσα από τον ναό οδηγεί στο χώρο του γυναικωνίτη του οποίου το περίγραμμα είναι σχήματος Π, ενώ σαν χώρος καταλαμβάνει και την οροφή του νάρθηκα. Η επιφάνεια του γυναικωνίτη μεγαλώνει ακόμη περισσότερο με τη χρήση φουρουσιών προς το εσωτερικό του ναού, η επένδυση των οποίων δίνει σημαντικές επιφάνειες αγιολογίας, ενώ παράλληλα μεγιστοποιεί το αισθητικό αποτέλεσμα.



Γενική άποψη του εσωτερικού χώρου του ναού

Το δάπεδο του ναού ήταν επιστρωμένο με τοιμεντοκονίαμα. Πρόσφατα όμως (Φθινόπωρο του 1997) επιστρώθηκε με μαρμάρινες πλάκες σε απλούς δίχρωμους γεωμετρικούς σχηματισμούς.

Πρόσφατα έγιναν και άλλες αλλαγές που αφορούσαν τον δεσποτικό θρόνο που αντικαταστάθηκε με νέο, καθώς και τον άμβωνα του ναού. Ο παλιός άμβωνας μάλιστα, παρουσίαζε ιδιαίτερο ενδιαφέρον, αφού αποτελούνταν από δύο τμήματα, από τα οποία σήμερα έχει απομείνει μόνο το υψηλότερο.

### Το Τέμπλο και οι μεγάλες φορητές εικόνες του

Το σημερινό τέμπλο αποτελεί μάλλον μια πολύ μεταγενέστερη προσθήκη, κατασκευάστηκε κατά τα πρότυπα του τέμπλου του Ι. Ναού της Μεταμόρφωσης και μάλλον έγινε μαζί με την προσθήκη του τρούλου και περιλαμβάνει ανάγλυφες παραστάσεις αγγέλων και άλλων διακοσμητικών στοιχείων ενώ έχει ελαιοχρωματισμένη την τελική του επιφάνεια. Είναι διαιρεμένο σε τρεις ζώνες. Η πρώτη μέχρι του ύψους των 1.10 μέτρων αποτελείται από επαναλαμβανόμενα θωράκια με ανάγλυφες μορφές αγγέλων που παισιώνουν το Σταυρό του Κυρίου. Η δεύτερη μέχρι του ύψους των 3.00 μέτρων περιλαμβάνει δέκα φορητές εικόνες μεγάλου μεγέθους με πρώτη

χρονολογία εικονογράφησης την εικόνα της Παναγίας "ΜΡ ΘΟΥ", που καταλαμβάνει την πρώτη από αριστερά της Ωραίας Πύλης θέση στο τέμπλο και με έτος κατασκευής το 1843 δηλ. δύο χρόνια ακριβώς μετά την ολοκλήρωση της κατασκευής του Ναού. Η τρίτη και τελευταία ζώνη του τέμπλου αποτελείται από τρεις επιστέψεις (μία κεντρική και δύο στο βόρειο και νότιο αντίστοιχα κλίτος του τέμπλου) τριγωνικού σχήματος, οι οποίες διακοσμούνται η μεν κεντρική από την παράσταση του "Μυστικού Δείπνου", οι δε πλαϊνές από μορφές αγίων.

Η κεντρική τριγωνική επίστεψη του τέμπλου στη συνέχεια αποτελεί τη βάση μιας τέταρτης ζώνης, με την παράσταση της μεγάλης δέησης. Ο σταυρός έχει ίσες κεραίες με τρίλοβα άκρα ενώ από τη βάση του απουσιάζει το ζεύγος των δρακόντων, που στηρίζει τις εικόνες της Παναγίας και του Αγίου Ιωάννου, στοιχείο που δεν λείπει από όλα τα ξυλόγλυπτα τέμπλα. Οι σημαντικότερες από τις μεγάλες φορητές εικόνες του τέμπλου είναι:

#### ΤΗΣ ΠΑΝΑΓΙΑΣ "ΜΡ ΘΟΥ"

Είναι η πρώτη από τα αριστερά της Ωραίας Πύλης εικόνα του τέμπλου χωρίς ιδιαίτερη επωνομασία. Αποτελεί αντιπροσωπευτικό αγιογραφικό δείγμα της εποχής, βαθιά επηρεασμένο απ' τη δυτική τεχνοτροπία, κάτι που φαίνεται σαφώς

από την εντυπωσιακή αναπαράσταση του θρόνου της Παναγίας τόσο επιτηδευμένου και με τέτοιες λεπτομέρειες ώστε να εντυπωσιάζει περισσότερο το φόντο παρά τα πρόσωπα. Εδώ όμως πρέπει να επαινέσουμε τη χρωματική σύνθεση της εικόνας η οποία μεταβαίνει από τον ανοικτό φόντο (του θρόνου) σε πιο θερμά χρώματα (το κόκκινο ρούχο ιδιαίτερα της Παναγίας). Καθώς και τις εναλλαγές στα χρώματα των ρούχων του Χριστού και της Παναγίας.

Εάν εξαιρέσει κανείς τον θρόνο της Παναγίας η απόδοση των προσώπων της εικόνας ως τεχνοτροπία ακολουθεί το δεύτερο ρεύμα της εποχής που θέλει αντιγραφή βυζαντινών πρωτοτύπων με νατουραλιστικά στοιχεία. Η εικόνα φέρει επίχρυσα καλύμματα που καλύπτουν τα δύο φωτοστέφανα και τη δεξιά χείρα της Παναγίας. Σε επιγραφή της κάτω δεξιάς γωνίας της εικόνας διαβάζουμε:

*Δαπάνη εργατών αμπατζήδων 1843 Δεκ. 23*



Η Παναγία Βρεφοκρατούσα



Ο Βασιλεύς των Βασιλέων και μέγας Αρχιερεύς

### **Ο ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΤΩΝ ΒΑΣΙΛΕΩΝ ΚΑΙ ΜΕΓΑΣ ΑΡΧΙΕΡΕΥΣ**

Είναι η πρώτη από τα δεξιά της Ωραίας Πύλης εικόνα του ένθρονου Ιησού Χριστού, ως Βασιλέως των Βασιλέων και Μεγάλου Αρχιερέως. Είναι έργο ίδιου καλλιτέχνη με αυτό της Παναγίας ΜΡΘΟΥ και με ημερομηνία κατασκευής το έτος 1844.

Σύμφωνα με επιγραφή που σημειώνεται στο κάτω μέρος της εικόνας το έργο εικονογραφήθηκε το "1844 Φεβρουάριο 18 υπό αψαλα". Όπως θα δούμε παρακάτω πρόκειται για τον ζωγράφο παπά Δημήτρη Αποστολάκι από τη Βέροια. Ο ίδιος ζωγράφος φαίνεται ότι έχει ζωγραφίσει και την εικόνα της Παναγίας καθ' όσον ο θρόνος

του Κυρίου και εκείνος της Παναγίας ακολουθούν τον ίδιο σχεδιασμό. Όπως στην εικόνα της Παναγίας, έτσι κι εδώ ο Κύριος κάθεται σε επιβλητικό θρόνο και ευλογεί, ενώ με το αριστερό χέρι κρατά ανοικτό ιερό Ευαγγέλιο στο οποίο διαβάζουμε:

*ΕΓΩ ΕΙΜΙ / Ο ΠΟΙ-  
ΜΗΝ / Ο ΚΑΛΟΣ Ο / Ο  
ΠΟΜΗΝ / Ο ΚΑΛΟΣ /  
ΤΗΝ ΨΥΧΗΝ ΑΥΤΟΥ /  
ΤΙΘΗΣΙΝ*

Η "πλάτη" του θρόνου του Κυρίου έχει διακοσμηθεί με τις μορφές των τεσσάρων Ευαγγελιστών. Τα καλύμματα του φωτοστέφανου, της αρχιερατικής μίτρας και του δεξιού χεριού του Χριστού είναι κι εδώ επίχρυσα. Στο κάτω μέρος της εικόνας διαβάζουμε επιγραφή με τα εξής:

*δια εξόδων Σαπωνάδων ων η μνήμη αιωνία  
1844 Φεβρουαρίου 18 αποστλα*

**Ο ΑΓΙΟΣ ΜΕΓΑΛΟΜΑΡΤΥΡΑΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ Ο ΤΡΟΠΑΙΟΦΟΡΟΣ**

Είναι η δεύτερη στη συνέχεια αριστερά εικόνα του Αγίου του ναού δυτικής τεχνοτροπίας που ακολουθεί το πρώτο αγιογραφικό ρεύμα της εποχής που θέλει την αντιγραφή καθαρά δυτικών πρωτοτύπων. Πρόκειται προφανώς για έργο που έχει επιζωγραφηθεί. Σε επιγραφή της εικόνας διαβάζουμε:

*αγιογραφικός οικος δανηλ μοναχου.*

**Ο ΑΓΙΟΣ ΙΩΑΝΝΗΣ Ο ΠΡΟΔΡΟΜΟΣ**

Επόμενη εικόνα του τέμπλου είναι του Αγίου Ιωάννη του Προδρόμου. Το κεντρικό τμήμα της εικόνας καταλαμβάνει η μορφή του Αγίου που πλαισιώνεται από οκτώ παραστάσεις από τη ζωή και το μαρτύριο του Αγίου, όπως στην περίπτωση του Αγίου Νικολάου, Ο Άγιος με το



Ο τροίλος του του ναού (μεταγενέστερη προσθήκη)

δεξί του χέρι ευλογεί, ενώ με το αριστερό κρατάει πινάκιο με την κεφαλή του και ειλητάριο που γράφει τα εξής:

*ΜΕΤΑΝΟ/ΕΙΤΑΙ ΗΓ/ΓΚΙΚΕ ΓΑΡ Η ΒΑΣ  
ΛΕΙΑ/των ουρανών*

Στη μέση περίπου της εικόνας διαβάζουμε:

*δέησις Ιω.*

Στο κάτω δεξιά μέρος της εικόνας διαβάζουμε επίσης:

*1844.....(δυσανάγνωστο)πβριου 4*

Κι εδώ το κάλυμμα του φωτοστέφανου του Αγίου είναι επάργυρο.

**Ο ΑΓΙΟΣ ΝΙΚΟΛΑΟΣ**

Αποτελεί την τρίτη κατά σειρά εικόνα του τέμπλου. Περιμετρικά της εικόνας και σε ένα πλάτος 20 περίπου εκατοστών αναπτύσσονται οκτώ παραστάσεις από τη ζωή και τα θαύματα του Αγίου, ενώ το κέντρο της εικόνας καταλαμβάνει η μορφή του Αγίου με πλήρη αρχιερατική στολή. Με το ένα του χέρι ευλογεί, ενώ με το άλλο κρατεί το ιερό Ευαγγέλιο.

Είναι της ίδιας τεχνοτροπίας με την εικόνα της Παναγίας μα με περισσότερο δουλεμένο το πρόσωπο του Αγίου. Η εικόνα φέρει επίσης επίχρυσα καλύμματα που καλύπτουν το φωτοστέφανο

και το δεξί χέρι του Αγίου. Σε επιγραφή στο κάτω μέρος της εικόνας διαβάζουμε:

*Δια διαπάνης ψαράδων ων η μνήμη αιωνία  
1844 Μαΐου 30*

Προφανώς πρόκειται για τη συντεχνία των ψαράδων που ψάρευαν στο "βάλτο"

### **Η ΣΥΝΑΞΙΣ ΤΩΝ ΙΒ' ΑΠΟΣΤΟΛΩΝ**

Το θέμα της εικόνας είναι παρμένο από το γεγονός της Ανάληψης του Κυρίου, όπου ο Χριστός εν μέσω των μαθητών Του εις το Ορος των Ελαιών δίδει τις τελευταίες επί γης οδηγίες Του. Του ομίλου των μαθητών προεξάρχουν οι δυο κορυφαιοί των αποστόλων Πέτρος και Παύλος. Ο πρώτος κρατά ανοικτό βιβλίο που προφανώς περιέχει τις ιερές επιστολές του και τα κλειδιά (του Παραδείσου) ενώ ο δεύτερος ιερό Ευαγγέλιο με τις επιστολές του και ρομφαία σύμβολο εξουσίας του λόγου του (κατά διττική επίδραση). Στο ανώτερο τμήμα της εικόνας δύο Αγγελοι επί νεφελών κρατούν ανοικτή περγαμηνή όπου αναγράφονται τα εξής:

*και δώσω συ τας κλείς της βασιλείας των ουρα-  
νών και ο εάν δέσητε επί της γης έστε δεδεμένοι  
εν τοις ουρανοίς και ο εάν λύσητε εν τη γη έσται  
λελυμένοι εν τοις ουρανοίς*

Πάνω από την περγαμηνή ζωγραφίστηκε ο ουρανός ανοιγμένος έτοιμος για να δεχθεί τον Χριστό.

Η εικόνα είναι της ίδιας τεχνοτροπίας με την εικόνα της Παναγίας "ΜΡ ΘΟΥ".

### **Ο ΑΓΙΟΣ ΣΠΥΡΙΔΩΝ**

Αποτελεί την επόμενη εικόνα του τέμπλου, με θέμα τον Άγιο Σπυρίδωνα να παισιώνεται κι εδώ από δεκατέσσερις παραστάσεις από τη ζωή του Αγίου.

Ο Άγιος με πλήρη αρχιερατική στολή ευλογεί, ενώ με το αριστερό χέρι κρατά ανοικτό ιερό Ευαγγέλιο στο οποίο αναγράφονται τα εξής:

*ΕΓΩ ΕΙΜΙ Ο ΠΟΙΜΗΝ Ο ΚΑΛΟΣ Ο ΠΟΜΗΝ  
Ο ΚΑΛΟΣ ΤΗΝ ΨΥΧΗΝ ΛΥΤΟΥ ΤΙ ΘΗΣΙΝ*

*ΥΠΕΡ/ΤΩΝ ΠΡΟ/ΒΑΤΩΝ Ο ΜΙΣΘΩΤΟΣ... (δυσανάνγνωστο) ΚΑΙ ΟΥΚ*

Στη μέση περίπου της εικόνας διαβάζουμε:  
*δέησις των μαηστόρων κονιτζιωτών*

Αυτοί πρέπει να ήσαν και οι μάστορες του ναυού

### **Ο ΑΓΙΟΣ ΚΛΗΜΗΣ ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΣ ΟΧΡΙΔΩΝ**

Η επόμενη εικόνα του τέμπλου είναι αφιερωμένη στο πρόσωπο του Αγίου Κλήμη αρχιεπισκόπου Οχριδών του Θαυματουργού. Ο Άγιος με πλήρη αρχιερατική στολή (μπούστο) με το δεξί του χέρι ευλογεί, ενώ με το αριστερό κρατά κλειστό ιερό Ευαγγέλιο. Το εξώφυλλο του Ευαγγελίου είναι διακοσμημένο με την ολόσωμη μορφή του ευλογούντα Χριστού. Παράλληλα με το δεξί του χέρι ο Άγιος συγκρατεί την αρχιερατική ποιμαντική του ράβδο.



Το προσκυνητάρι με τον Άγιο Γεώργιο

## ΤΑ ΠΡΟΣΚΥΝΗΤΑΡΙΑ

Ο κύριος ναός μέχρι πρόσφατα διέθετε πλην των άλλων και πέντε σημαντικά προσκυνητάρια. Δύο λιθόκτιστα ένθεν και ένθεν του τέμπλου και τρία ξυλόγλυπτα. Από αυτά τα δύο ξυλόγλυπτα απομακρύνθηκαν από τον Ναό ενώ οι εικόνες τους μεταφέρθηκαν και βρίσκονται στο Ιερό Βήμα.

Αριστερά του τέμπλου και σε συνέχεια με αυτό είναι τοποθετημένο το επίσης λιθόκτιστο προσκυνητάριο που φιλοξενεί την εικόνα του Αγίου Δημητρίου. Φέρει τα ίδια διακοσμητικά στοιχεία με εκείνα του τέμπλου, και επιπλέον στέφεται με τριγωνική αφίδα. Η εικόνα παρουσιάζει τον Άγιο Δημήτριο έφιππο τη στιγμή που ετοιμάζεται να πλήξει θανατηφόρα τον ασεβή Λυαίο. Αποτελεί επιζωγραφημένο έργο αγνώστου καλλιτέχνη που ακολουθεί την τεχνοτροπία της αντιγραφής δυτικών θεμάτων.

Δεξιά του τέμπλου και σε συνέχεια με αυτό βρίσκεται το επίσης λιθόκτιστο προσκυνητάριο που φιλοξενεί την εικόνα του Αγίου Γεωργίου. Φέρει τα ίδια διακοσμητικά στοιχεία με εκείνα του τέμπλου, και επιπλέον στέφεται με τριγωνική αφίδα. Η εικόνα παρουσιάζει τον Άγιο Γεώργιο έφιππο τη στιγμή που ετοιμάζεται να πλήξει θανατηφόρα τον δράκοντα. Αποτελεί έργο αγνώστου καλλιτέχνη που ακολουθεί την τεχνοτροπία της αντιγραφής βυζαντινών πρωτοτύπων με δυτικές επιδράσεις στον σχεδιασμό. Τα καλύμματα φωτοστέφανο, δόρυ, γκέμια της εικόνας είναι επίχρυσα, ενώ ο θώρακας οι περικημίδες και οι μπότες του Αγίου επίχρυσα. Η εικόνα περιλαμβάνει επίσης και άλλες λεπτομέρειες (πέντε στο επάνω μέρος της εικόνας και πέντε στο κάτω) που συμπληρώνουν τόσο την επί γης όσο και την εν ουρανοίς παρουσία του Αγίου. Το έργο υπογράφεται από τον Ναουσαίο αγιογράφο Δ. Χασιούρα "ΕΚ ΝΑΟΥΣΗΣ" με χρόνο κατασκευής 1953(·).

### Η Αγία Βαρβάρα

Ήταν το ένα από τα δύο προσκυνητάρια τοποθετημένο στα αριστερά όπως μπαίνουμε της ει-

σόδου του ναού. Η εικόνα εκτός από την ολόσωμη μορφή της Αγίας περιλαμβάνει δεξιά και αριστερά, οκτώ παραστάσεις από τις σημαντικότερες στιγμές του βίου της Αγίας και κυρίως τα μαρτύριά της. Η Αγία με βασιλική στολή κρατά με το αριστερό χέρι κλάδο φοίνικος σύμβολο της νίκης αλλά και του μαρτυρίου της, ενώ με το δεξί τον τίμιο Σταυρό. Στην άνω δεξιά κορυφή της εικόνας διακρίνεται Άγγελος Κυρίου που στεφανώνει τη μάρτυρα.

Στην εικόνα σημειώνονται δύο επιγραφές. Η πρώτη το μεγαλύτερο μέρος της οποίας είναι δυσανάγνωστο γράφει στην αρχή:

*δια χειρός παπά Αναστασίου....*

Η δεύτερη που επίσης κάποια σημεία της είναι δυσανάγνωστα (όπως η ημερομηνία), αναφέρει σαν σε ανοικτό βιβλίο τα εξής:

*βίβλος ζωής*

*"Ανιστορήθη/η παρούσα/ εικόν δια/ δαπάνης πλου/σίας των τιμωτάτω/ (δυσανάγνωστο)... με-τίων Λαναράδων ου/περ Κύριος/διαφυλάτοι/αυ-τούς εν/ έτι σωτηρίω/ ανέθετο..."*

Εντύπωση κάνουν τα επίχρυσα καλύμματα της Αγίας που διακοσμούν το φωτοστέφανο το στέμμα, τον Σταυρό, το άνω μέρος του επενδυτή τα χέρια και τον φοίνικα.

### Η Αγία Αικατερίνη

Είναι το δεύτερο από τα προσκυνητάρια που ήταν τοποθετημένο στα δεξιά της εισόδου του Ναού. Και αιτή όπως και η προηγούμενη της Αγίας Βαρβάρας εκτός από την ολόσωμη μορφή της Αγίας περιλαμβάνει δεξιά και αριστερά, οκτώ παραστάσεις από τις σημαντικότερες στιγμές του βίου της Αγίας και κυρίως τα μαρτύριά της. Η Αγία με βασιλική περιβολή κρατά με το αριστερό της χέρι το ιερό Ευαγγέλιο ενώ με το δεξί της τον Εσταυρωμένο. Στην κορυφή της εικόνας διακρίνεται η μορφή ενός αγγέλου(·) που στεφανώνει την Αγία. Στο κάτω μέρος της εικόνας διαβάζουμε τα εξής:

*Ανιστορήθη η παρούσα εικόν δια δαπάνης των*



Οι τοιχογραφίες της δυτικής πλευράς του ναού γύρω και πάνω από την είσοδο

*Εντιμοτάτων Κυρίων ζοσταράδων δια Γρ: 400ων  
η μνήμη αιωνία 1843 Νοεμβρίου 11 χειρ αποστο-  
λάκη παπά Δημητρ βερροιαίου*

Τα καλύμματα τόσο του στέμματος όσο και του φωτοστέφανου της Αγίας είναι επίχρυσα. Επίχρυσα είναι κατά καλύμματα των δύο χειρών και του λαιμοδέτη.

### Ο Άγιος Στυλιανός ο Παφλαγών

Είναι ένα από τα προσκυνητάρια που συναντά κανείς μπαίνοντας στον νάρθηκα που φέρει εικόνα των τελευταίων ετών του 19ου αιώνα. Ο Άγιος κρατεί στην αγκαλιά του νήπιο. Η εικόνα φέρει επιγραφή με τα εξής πληροφορικά στοιχεία:

*Παιδων φύλαξ πέφυκε Θεού  
το δώρον  
Ο φιλέοργτος  
Μάντης Γ. Μπίλης  
την αφιέρωσεν  
εις μνήμην αυτού Τε  
και των τέκνων του εν έτοι 1892.*

### ΤΟΙΧΟΓΡΑΦΙΕΣ

Είναι ο πρώτος (και ο μεγαλύτερος) από τους δύο Ναούς της Νάουσας που φέρει αγιογραφίες σε όλες του τις επιφάνειες (ο άλλος είναι η εκκλησία της Ζωοδόχου Πηγής "Παναγιωπούλα"). Αν και από πληροφορία που συνοδεύει την εικόνα του Γεωργίου Μπουφέλα, μεγάλου ευεργέτη του Ναού, μαθαίνουμε πως το έτος της αγιογράφησης του Ναού είναι το 1842, τα έργα που παρατηρούμε σήμερα, αποτελούν μεταγενέστερες επιζωγραφήσεις ντόπιων καλλιτεχνών. Αξίζει μάλιστα η Αρχαιολογική Υπηρεσία να προβεί σε διερευνητικές τουλάχιστον αποκαλύψεις της αρχικής μορφής των τοιχογραφιών. Εκείνο πάντως που είναι σίγουρο είναι ότι η μεγάλη δαπάνη της αρχικής αγιογράφησης καλύφθηκε από τον προηγούμενο ευεργέτη του Ναού.

Ολόκληρη η επιφάνεια του Ναού είναι χωρισμένη σε τρεις ζώνες. Η πρώτη από πάνω προς τα κάτω περιλαμβάνει θέματα από τη ζωή του Κυρίου. Το ίδιο και η δεύτερη που σε ύψος είναι

η περιλαμ-

ου κλίτους  
ννηση έως  
είπουν και  
η δεύτερη

5 Βήμα και

σει κανείς  
ούσε μάλι-  
νει πως το  
ρουσιάζει  
ματικά ως  
ψεφών του.  
ίας παρα-  
ανείς πως  
μορφή του  
σεκτικότε-  
ιλάμε πά-  
έλυφος του  
αναλύθη-  
ελέτη του,

κωνίτη μέχρι το ιερό  
γνωστος παραμένει  
υπολοίπου τμήματος  
πάντως μέσα στον 19

Έτσι πιο πιθανό θε-  
τά τον χαλασμό της Ν  
φηκε όλος ο ναός παρ  
στα αυτό της πρόσοψ  
μα αυτό να είναι τελ  
του 1841, ενώ ο υπόλ  
στερος του "χαλασμο

## Σημειώσεις

1. Ευσταθίου Ι. Στουγιά  
Ναούσης" - Σελ. 121 - ΕΚΔ  
ΤΩΝ ΛΑΠΠΕΙΟΥ ΓΥΜ  
ΤΑΣΙΟΣ ΜΙΧΑΗΛ Ο ΛΟ

2. Ευσταθίου Ι. Στουγιά  
σης" - Σελ. 57

3. Επιμέλεια Γ. Τουσίμ  
προς Υπουργό Εξωτερικ  
8.1.1868 - Ιστορικό Αρχει  
κελος 1868 Προξενείου τ



Τοιχογραφίες στο εσωτερικό του Ιε

# Η χρυσή ομάδα της Νάουσας 1970 - 73

Μνήμες από την εποχή με τα μεγαλύτερα talέντα του ποδοσφαίρου της Νάουσας, με το ξερό γήπεδο και τις γεμάτες εξέδρες...

Γράφει ο **Κώστας Δ. Μπλιάτσας**

Εμείς οι Ναουσαίοι της -ας την πούμε έτοιμο-εσωτερικής διασποράς, έχουμε ορισμένα σημεία αναφοράς που μας συνδέουν με τη γενέθλια πόλη. Είναι οι αναμνήσεις μας, το Ολοκαύτωμα που συμβολίζει την προσφορά στους Εθνικούς Αγώνες, τα σχολικά χρόνια και η γειτονιά που μεγαλώσαμε, το καρναβάλι, οι μεγάλες γιορτές της Χριστιανοσύνης με τα ωραία έθιμα, όπως ο καρτσιούνος, αλλά και η μπάλα. Η ομάδα της Νάουσας που για αρκετές φορές στο παρελθόν μας έκανε περήφανους. Γενιές ολόκληρες μεγάλωσαν, που λέει ο λόγος, στο γήπεδο. Εζησαν στιγμές συγκίνησης, φώναζαν, ιδρωσαν από αγωνία, ζητωκραύγασαν και κάποιες φορές αποδοκίμασαν, αν και ο χουλιγκανισμός δεν ταιριάζει με τη φυσική ευγένεια των Ναουσαίων.

Στο γήπεδο της Νάουσας αναστέναζε η πόλη για τρεις τουλάχιστον δεκαετίες. Το διακογιάννιο "αρχίζει το ματς-παράτα με τώρα" ταιριάζει απόλυτα και ποιοτικά και ποσοτικά με το φαινόμενο της κοσμοπλημμύρας στις κερκίδες, αλλά και στο λόφο του Αγίου Θεολόγου, όπου έδιναν το δικό τους ραντεβού οι τζαμπατζήδες, τα χρόνια του εξήντα και του εβδομήντα.

Στεναχωριέμαι ειλικρινά, που εδώ και πολύν καιρό, όταν ανταμώνω με συμπολίτη στην Αθήνα, στη Θεσσαλονίκη, ακόμα και στο εξωτερικό, δεν τον ρωτάω πια, ούτε αυτός ρωτάει, για το "τι κάνει φέτος η "Ναουσάρα". Επεσε το ενδιαφέρον, όπως και να το κάνουμε. Αλλάξε ο τρόπος ζωής των ανθρώπων, πολλά αυτοκίνητα, πάμπολλες επιλογές για διασκέδαση και φυγή προς τα μεγάλα αστικά κέντρα, τηλεόραση, ίντερνετ και τόσα άλλα. Ίσως φταίει και η αναξιοπιστία του αθλήματος, η κακιά εμπειρία της μοναδικής μας παρουσίας στην Α' Εθνική ή και το ότι οι

διοικούντες δεν σεβάστηκαν την "παράδοση" που λέει ότι για να δεις γεμάτο γήπεδο θα πρέπει οι πιο πολλοί παίχτες με τα κυανόλευκα να είναι ναουσαίοι.

Αυτό το θέμα συζητούσαμε με φίλο, καλοκαίρι του 2000, πλέον για να καταλήξουμε στο ότι η καλύτερη περίοδος ήταν εκείνη του Αρη Κωνσταντινίδη, του Γιακουμή και του Μουρατίδη, του Αργυρού και του Αντιφάκου.

"Είκοσι χρόνια έχει να εμφανιστεί τέτοια ατμόσφαιρα, τέτοιος ενθουσιασμός", γυρίζω και του λέω. Και αμέσως μετά παγώνω... Ποιά είκοσι χρόνια; Τρεις ολόκληρες δεκαετίες συμπληρώθηκαν από τότε που η Νάουσα ξεκίνησε από την ΕΠΣΚΔΜ για να κάνει μέσα σε λίγους μήνες, όλη την Ελλάδα να μιλάει γι' αυτήν. Ήταν η πιο γοητευτική περίοδος του ναουσαϊκού ποδοσφαίρου, οι τρεις σεζόν 1970-71, 1971-72 και 1972-73 που αποτέλεσαν αντίστοιχα τη μάχη της ανόδου στη Β' Εθνική και τον πρωταθλητισμό σ' αυτήν, από την πρώτη χρονιά κιόλας.

Η αρχή έγινε το καλοκαίρι του 1970 με τον ερχομό στη Νάουσα δύο άσπων του ΠΑΟΚ: Του αξέχαστου Γιάννη Γιακουμή και του Τούλη Μουρατίδη που είχαν φάει με το κουτάλι την Α' Εθνική από τις αρχές της δεκαετίας του '60. Μεγάλος φορ ήταν ο πρώτος. Δεινός κεφαλοσφαιριστής, με αίσθηση του γκολ, αν και λίγο αργός πλέον, στις κινήσεις. Ο Μουρατίδης ήταν οργανωτής και εμπνευστής της ομάδας. "Εβλεπε" όλο το γήπεδο, "διάβαζε" τον αντίπαλο και από αυτόν περίμενε η ομάδα τη σωστή αντίδραση στα δύσκολα. Επίσης αυτός κτυπούσε τα πέναλτι και κατά κανόνα η μπάλα πήγαινε στα δίχτυα.

Θυμάμαι το γήπεδο να γεμίζει ακόμα και στις

α έκλεβε καρδιές. Ίσως  
κό καθεστώς της εποχής  
έλω να πολιτικολογήσω,  
ερόνια που ο Παναθηναϊ-  
ύ και που η ασπρόμαυρη  
και της YΕΝΕΔ άρχισε  
κής. Τούτο όμως ούτε κατ'  
ξία του ποδοσφαιρικού  
ας, το οποίο θυμόμαστε  
το σημείωμα.

Φόρης ο λεβέντης" όπως  
τοσχέδιο τραγουδάκι της  
Γεντζής της χρυσής ομά-  
η του 50.

ς εποχής επιστράτευσε η  
να της εποχής, εξέδρα της  
τά" και το "Na, na, na, na,

αινα να  
πολλά

7"

ς Νάουσας παρομοιάζο-  
σους της εποχής όπως ο  
ο Σιδέρης ο Δομάζος ή και

κό να τραγουδάει με χεράκι το ρεσόνε. Ο Γκόλης Γκό-  
γυρός "απ' τον Αγία Σωτήρη" -σπουδαίος πλά-  
γιος μπακ, που έπαιξε και στην ΑΕΚ με επιτι-  
χία-ο Μάρκος Αντιφάκος-τεχνίτης και ακούρα-  
στος, τό λεγε η ψυχή του παρά το μικρό μπόι-ο  
Αργύρης Δημητράκης - πλεί μπόυ της εποχής  
γιε-γιές, αλλά και σπουδαίος παίχτης με φαρμα-  
κερό αριστερό σουτ- ο Νιόνιος ο Μπεσλίκας -  
σέντερ μπακ με πολλά προσόντα- και βέβαια ο  
φυσικός ηγέτης της ομάδας ένας σκόρερ σπά-  
νιας επιδεξιότητας ταχύτατος εξτρεμ και εξαιρε-  
του ήθους αθλητής, ο Αρης ο Κωνσταντινίδης.

Θυμάμαι πως όλη η πόλη είχε στεναχωρηθεί  
από μια άδικη αποβολή του Αρη με ματς με τον  
Αλμωπό Αριδαίας, σε ένα ματς με 5.000 κόσμο,  
μέσα στη Νάουσα, τον χειμώνα του 1970. Το  
ματς είχε λήξει 1-0 υπέρ της ομάδας μας και οι  
αντίπαλοι, οι οποίοι διεκδικούσαν επίσης τον  
τίτλο, "έστευλαν" έναν τρίτης κατηγορίας ανα-  
πληρωματικό τους, να χτυπήσει εν ψυχρώ τον  
Κωνσταντινίδη. Μέσα στην αναμπουμπούλα ο  
διαιτητής απέβαλε και "θύτη" και "θύμα" μαζί...

Μαζί με τους προαναφερθέντες, έπαιζαν, κά-  
νοντας πολύ καλό παιχνίδι και ο "πελέ" της πόλης  
Κακούδης -και μέγα χιουμορίστας- ο γκολκίπερ  
Ανδριώτης, ο μπακ και αρχηγός Γιάννης Χατζη-  
σάββας, ο Λογδανίδης, ο Παυλίδης, οι πολύ  
νεαροί τότε Τασιώνας και Γκόγκας, ο δαιμόνιος



Δημόσιο Κεντρική Βιβλιοθήκη Βεροίας

εξτρέμ Θεσσαλονικιός, ο φιλότιμος χαφ Χιονί-  
δης, ο Σταύρος Βαλοάμης κ.α.

Το "μαράζι" των φιλάθλων εκείνο τον καιρό ήταν το πως θα ξαναγυρίσουν στην ομάδα ο Ζήσης Μήττας -που έπαιζε στον Αρη Θεσσαλονίκης και όλη η Νάουσα τον είχε δει στην τηλεόραση στο ματς με την Τσέλση στο Λονδίνο - Ο Μάρκος ο Γιάντσης, που μετά τον Αρη έπαιζε στην Καστοριά- και ο Τέλης Μπατάκης που ήταν βασικό στέλεχος του Ηρακλή. Ο Μήττας και ο Γιάντσης με το που ανέβηκε η ομάδα στη Β' Εθνική ξαναφόρεσαν στη φανέλα της Νάουσας. Ο Τέλης όμως έμεινε στον Ηρακλή, του οποίου σήμερα είναι πετυχημένος παράγων.

Στα παραλείπομενα της εποχής μπορεί κανείς να αναφέρει τη συμμετοχή στο ίδιο πρωτάθλημα (ΕΠΣΚΔΜ) της ομάδας του Κοπανού, την έδρα του οποίου εκπόρθησε η Νάουσα με 3-0 σε ένα ματς με πολύ φανατισμό μεταξύ των φιλάθλων όπου φύσαγε πολλές αέρας. Επίσης τη συμμετοχή της Αλεξάνδρειας η οποία, παρά το γεγονός ότι είχε καλή ομάδα, ηττήθηκε δύο φορές από τη Νάουσα και της Σκύδρας, η οποία μας καρδιοχτύπησε στην έδρα της πριν χάσει στο 90ό λεπτό. Ο καλύτερος παίχτης της Σκύδρας μάλιστα, ο Κυζιρίδης, φόρεσε το επόμενο καλοκαίρι τη φανέλα της Νάουσας. Στην προεμέρα της Β' Εθνικής με την Ορεστιάδα είχε βάλει τέσσερα γκολ! Ένας άλλος αντίπαλος, ο Γρηγοριάδης της Αριδαίας, έπαιξε κι αυτός με επιτυχία και φιλότιμο απ' ότι θυμάμαι στη Νάουσα. Για την εξέδρα ήταν ο σκληρός αλλά πάντα έντιμος "Γούλης".

Το πιο "ψυχοβγαλτικό" ματς ήταν αυτό στο Μακροχώρι με την τοπική Δόξα, που έληξε 1-1, μέχρι που ο Γιακουμής, στις καθυστερήσεις με κεφαλιά -τι άλλο;- έβαλε τα πράγματα στη θέση τους.

Εκείνη τη χρονιά η Νάουσα έκανε περίπατο: Μόνο νίκες πλην μιας ισοπαλίας με την Αριδαία εκτός έδρας. Επρεπε να περάσει όμως και τους τελικούς αγώνες με πρωταθλητές άλλων Ενώσεων της Μακεδονίας για να πάει στην πολυπόθητη Β' Εθνική. Εκεί έπαιξε, αν θυμάμαι καλά, με τα Μουδανιά, τη Νεάπολη Θεσσαλονίκης (ο μετέπειτα Μακεδονικός;) και τον Πυρσό Γρεβε-

νών.

Οι παλιότεροι δεν πρόκειται να ξεχάσουν το ματς Νάουσας - Πυρσού το οποίο διεξήχθη υπό καταρρακτώδη βροχή την Ανοιξη του 1971. Μέσα στο γήπεδο είχε 3.000 Ναουσαίους και 1.000 ενθουσιώδεις Γρεβενιώτες οι οποίοι είδαν την ομάδα τους να προηγείται με 2-0 μέσα στη Νάουσα, στο πρώτο δεκάλεπτο του αγώνα, ύστερα από παιδαριώδη λάθη της άμυνας αλλά και λόγω του κακού αγωνιστικού χώρου. Με κόπους και βάσανα η Νάουσα ισοφάρισε: 2-2. Το τρίτο γκολ της Νάουσας ίσως να μην μπήκε ποτέ! Η μπάλα σε ένα σουτ του Γιακουμή κατ' άλλους μπήκε κανονικά στα δίκτυα και κατ' άλλους απλώς χτύπησε από την έξω μεριά τους. Το γεγονός είναι ότι ο ελόπτης έτρεξε προς τη σέντρα και ο διαιτητής συμφώνησε κατακυρώνοντας το τέρμα. Οι Γρεβενιώτες φιλάθλοι αισθανόμενοι πως αδικούνται έσπασαν τα κάγκελα της δικής τους εξέδρας και μπήκαν οργισμένοι στο γήπεδο. Εγιναν επεισόδια τα οποία όμως ευτυχώς έληξαν χωρίς θηματα.

Η Νάουσα τότε είχε ομάδα καλύτερη από πολλές της Β' Εθνικής και ίσως και της Α' Εθνικής. Είχε νικήσει τη δευτεραθλήτρια Ελβετίας Σω Ντε Φον με 2-1 σε φιλικό ματς, όπως και τον Εδεσσαϊκό, τη Βέροια και άλλα ισχυρά συγκροτήματα. Το ματς όμως με τα Γρεβενά έμεινε για χρόνια χαραγμένο στη μνήμη των φιλάθλων και όχι μόνο των Ναουσαίων.

Το 1980 πια, όταν βρέθηκα να εργαζομαι νεαρός συντάκτης στη "Θεσσαλονίκη", με ρώτησε ο Σταύρος Ρεπανάς, διευθυντής τότε του αθλητικού τμήματος: "Για πες μου τελικά ήταν γκολ εκείνο του Γιακουμή με τα Γρεβενά";

Ακόμα και σήμερα δεν έχω απάντηση. Απ' ότι ξέρω ακόμα και οι απόψεις των ποδοσφαιριστών διχάζονται!

Εκείνη η χρυσή εποχή της ποδοσφαιρικής Νάουσας 1970-72 αξίζει να τύχει μεγαλύτερης αναφοράς και έρευνας ίσως. Διότι τότε οι αντίπαλοι, όπως λένε οι παλιοί, "έχαναν το ματς μέσα από το πούλμαν, μόλις έστριβαν από τη διασταύρωση"!!!

κος οασκαλος  
χνικής Σχολής  
φού τίμησε με  
την παιδεία,  
ρεσία. με τιμές

μίλησαν, εξάραντες ό  
κό του έργο και τη συ  
ξη της Πολυτεχνικής.  
ήθος του και τον αδαμ  
υπήρξε παράδειγμα



Ο καθηγητής Ιωάννης Μήττας  
της Πολυτεχνικής σχολής

που πέρασαν από το τμήμα του. Μερικοί μάλιστα από αυτούς αξιώθηκαν να γίνουν αργότερα και συνάδελφοι του καθηγητές στην Πολυτεχνική Σχολή. Με πολύ συγκίνηση αναφέρθηκαν στις μέρες του παρελθόντος, ο πρόεδρος του Γενικού Τμήματος κ. Αθ. Τροχίδης, ο κοσμήτωρ της Πολυτ. Σχολής κ. Βασ. Παπαγεωργίου και η διευθύντρια του τομέα και καθηγήτρια του Α.Π.Θ. κ. Μαρία Κωνσταντινίδου - Σεραφεμιδίου, η οποία μίλησε για το έργο και την προσωπικότητα του κ. Μήττα.

Στο τέλος μίλησε ο τιμώμενος, πλημμυρισμένος από συγκίνηση, για να ευχαριστήσει όλους όσους έσπευσαν να τον τιμήσουν, λέγοντας ότι δεν βρίσκει τα κατάλληλα λόγια ισοδύναμα των επαίνων που άκουσε. Δεν ξέχασε τους γονείς του, τη γυναίκα του Ερμοφίλη και ιδιαίτερος τη δασκάλα μητέρα του και τα αδέρφια του Κώστα και Σωκράτη Μήττα, ενώ αναφέρθηκε ειδικά στην ιδιαίτερη πατρίδα του Νάουσα.

Η τελετή έκλεισε με δεξίωση κατά την οποία ο κοσμήτωρ κ. Παπαγεωργίου ανήγγειλε ότι θα επακολουθήσει και άλλη ευρύτερη τελετή που θα οργανώσει η Πολυτεχνική σχολή προς τιμήν του κ. Μήττα.

Μετά μερικές μέρες άλλη τελετή έγινε στη Ροδόπολη Σερρών με την ευκαιρία της συμπλήρωσης 40 χρόνων από την ίδρυση του εκεί Γυμνασίου στο οποίο υπηρέτησαν ο κ. Μήττας, ως νέος καθηγητής μαθηματικών και η γυναίκα του ως φιλόλογος. Στο τιμώμενο ζεύγος ο δήμαρχος Κερκίνης επέδωσε τιμητική πλακέτα και δίπλωμα περγαμηνής.

### Ποιος ο τιμώμενος

Ο καθηγητής Γιάννης Μήττας γεννήθηκε στη Νάουσα τον Νοέμβριο του 1921 και φοίτησε στο Λάμπειο Λύκειο όπου εκδηλώθηκε η ιδιαίτερη κλίση του στα Μαθηματικά. Εισήχθη στο Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο όπου φοίτησε μέχρι το 1941, οπότε διακόπτει για να συνεχί-

σει στη μαθηματική σχολή του Α.Π.Θ. Στην περίοδο της κατοχής υπηρέτησε στην Εθνική Αντίσταση, τιμηθείς γι' αυτό από την Πολιτεία. Μετά τη στρατιωτική του θητεία υπηρετεί επί 9 χρόνια στη Μέση Εκπαίδευση (1951 - 60) και κατόπιν διορίζεται βοηθός στο Ε.Μ.Π. για να εξελιχθεί σύντομα σε καθηγητή των ανωτέρων Μαθηματικών και να ενταχθεί στην ερευνητική ομάδα του Πανεπιστημίου των Παρισίων. Το 1973 εκλέγεται καθηγητής στην Πολυτεχνική σχολή του Α.Π.Θ. όπου αφιερώνεται "ψυχή τε και σώματι". Μετά την ψήφιση του Νόμου πλαίσιο/83 αποφάσισε να αποσυρθεί από τη Σχολή για να αφιερωθεί απερίσπαστος στο επιστημονικό του έργο, το οποίο εκτείνεται σε πολλούς τομείς.

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΕΙΟ  
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ  
ΠΟΛΥΤΕΧΝΙΚΗ ΣΧΟΛΗ  
ΓΕΝΙΚΟ ΤΜΗΜΑ  
ΤΟΜΕΑΣ ΜΑΘΗΜΑΤΙΚΩΝ

ARISTOTLE  
UNIVERSITY OF THESSALONIKI  
FACULTY OF ENGINEERING  
DEPARTMENT OF MATHEMATICS,  
COMPUTATION AND PHYSICAL SCIENCES  
DIVISION OF MATHEMATICS

## Τιμητικός Τόμος

Αφιερωμένος στον Ομότιμο Καθηγητή

**ΙΩΑΝΝΗ Δ. ΜΗΤΤΑ**



## Honorary Volume

Dedicated to Professor Emeritus

**IOANNIS D. MITTAS**

Επιμέλεια Έκδοσης

Μαρία Κωνσταντινίδου  
Κάρολος Σεραφεμιδής  
Γρηγόριος Τσάγκας

Edited by

Maria Konstantinidou  
Karolos Serafimidis  
Grigorios Tsagas

ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ 1999 - 2000

THESSALONIKI 1999 - 2000

# ΗΛΕΚΤΡΙΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΝΑΟΥΣΑΣ

Του Αγγελου Βαλταδώρου

Την εποχή γύρω στο 1895 επί τουρκοκρατίας ακόμη, όταν κατασκευάζονταν η Σιδηροδρομική Γραμμή Θεσ/νίκης - Μοναστηρίου, το τρένο δεν πέρασε από τη Νάουσα.

Ήταν ευθύνη όλων, των τότε δημοτικών αρχόντων, των εκπολιτιστικών οργανώσεων, των επαγγελματιών σωματείων, των κομματικών παρατάξεων, ακόμα και της εκκλησίας που την εποχή εκείνη ασκούσε και πολιτική εξουσία.

Ξένος ο εργοδηγός της γαλλικής εταιρείας, που κατασκεύαζε τη σιδηροδρομική γραμμή επί Τουρκοκρατίας, αλλά Έλλην είδε την εγγληματική αδιαφορία των τοπικών αρχών της τότε Νάουσας και μια των ημερών - Κυριακή - ανέβηκε σ' ένα κάθισμα στο κατάμεστο τότε Κιόσκι και φώναξε:

"- Ναουσαίοι ξυπνήστε. Δώστε διακόσιες (200) χρυσές λίρες στην κατασκευάστρια της γραμμής, γαλλική εταιρεία για να περάσει από την πόλη σας και να μην την αφήσετε στο περιθώριο".

Αλλά τη φωνή του την πήρε το δροσερό αεράκι, για να μείνει μακριά η Νάουσα από τη γραμμή του τρένου και να γίνει μια πόλη περιφερειακή - παράμερη.

Αργότερα βέβαια έγινε αντιληπτό από όλους το μέγεθος της διαφύγης μιας κοσμογονικής ευκαιρίας, στην οποία σινεβαλαν με την αδιαφορία και την αποστροφή τους και οι βιομήχανοι της τότε εποχής, με την υστερόβουλη σκέψη ότι το τρένο θα δημιουργούσε διάφορες μικρότερες επιχειρήσεις που θα στένευαν με τις προσλήψεις εργαζομένων και τον δικό τους κύκλο απασχόλησης.

Και όταν το έτος 1919 από την επόμενη γενιά των βιομηχάνων ο Γρηγόριος Λόγγος, Γεώργιος Κιάτσικς και Γιάννης Τσιουπάλης, ανετέλειωθη-

σαν το μέγεθος της παρακάμψεως της Νάουσας, ίδρυσαν τον "Εξωραϊστικό Σύλλογο Ναούσης", με σκοπό την τουριστική ανάπτυξη της Νάουσας και τον οποίο σύλλογο το 1920 με νέα απόφασή τους, μετέβαλαν σε σωματείο, και αυτό, σε ανώνυμη εταιρεία με τον τίτλο "Ηλεκτρικός Σιδηρόδρομος Ναούσης", σκοπός του οποίου ήτο η σιδηροδρομική σύνδεση της πόλης με το σιδηροδρομικό σταθμό Ναούσης, έτσι ώστε η ζημιά που προκλήθηκε από τον παραμερισμό της Νάουσας με την απομάκρυνσή της από το τρένο, κάπως να μειωθεί. Ήταν ένα έργο πνοής που θα συνέβαλε ενεργητικά στη σύνδεση της Νάουσας με το τρένο, τοπικής βέβαια εξυπηρέτησεως, αλλά που θα βοηθούσε και στον τουρισμό της με τη γραφικότητά του.

Για την πραγματοποίησή του εξεδόθηκαν μετοχές των εκατό (100) δραχμών, οι οποίες προσφέρθηκαν και αγοράστηκαν με προθυμία από το λαό της Ναούσης, που αγκάλιασε αιτηρή την προσπάθεια (εταιρεία λαϊκής βάσεως) Οι μετοχές αυτές χάθηκαν αργότερα για λόγους που δεν είναι του παρόντος.

Έτσι με την ευθύνη των πρωτεργατών, ξεκίνησαν τις τυπικές διατυπώσεις για την πραγμάτωση - κατασκευή - του μικρού ηλεκτροκίνητου τρένου για τη σύνδεση του Σιδηροδρομική Σταθμού με την πόλη της Νάουσας. Προς τούτο προσέλαβαν έναν τεχνικό ονόματι Κυριακίδη, που άρχισε να χαράσσει τη διαδρομή του. Παραγγέλθηκαν και έφθασαν οι σιδηροτροχιές - ράγες σε διεθνείς διαστάσεις, ζητήθηκαν δε από το εξωτερικό προσφορές για τη μηχανή και τα βαγόνια του. Και ενώ όλοι με χαρά και σιγουριά ανέμεναν την ολοκλήρωση του έργου, έπεσε κεραυνός εν αιθρία: Το αρμόδιο Υπουργείο της ελληνικής πολιτείας δεν ενέκρινε το έργο.

Και τότε ποιο αυτής της τροπής της καταστά-

σεως, αποφασίζεται από τη διοίκηση και τους μετόχους, η ίδια η εταιρεία να αναλάβει (έτος 1923) την ηλεκτροδότηση της πόλεως Ναούσης, με δεδομένο ότι η εταιρεία κατείχε το 37% εκ της υδατοπτώσεως του νερού της Αράπιτσας στην περιοχή της Λαζαράσκας, προερχόμενο από την εισφορά του Γρηγορίου Λόγγου.

Και όταν το έτος 1924 χορηγήθηκε η σχετική άδεια από την πολιτεία, άρχισαν οι εργασίες διανομής που περατώθηκαν σε μια διετία υπό την τεχνική διεύθυνση του Γερμανού ειδικού Βίλι Ζαουρβάλτ, ο οποίος έζησε στη Νάουσα μέχρι τη λήξη της Κατοχής και απεχώρησε μαζί με τους άλλους Γερμανούς.

Το 1928 γίνεται αλλαγή του τίτλου της εταιρείας και από Ηλεκτρικός Σιδηρόδρομος Ναού-

σης, μεταβάλλεται σε Ηλεκτρική Εταιρεία Ναούσης.

Η εταιρεία αυτή έζησε και λειτούργησε 30 περίπου χρόνια και προσέφερε τις υψηλού επιπέδου υπηρεσίες της σε μια εποχή που η Ελλάδα στο θέμα της ηλεκτροδότησης ήταν ακόμη στο σκοτάδι και που εθεωρείτο τότε η Νάουσα προνομιούχος από αυτής της απόψεως. Σ' αυτό, ανάμεσα στα άλλα, συνέτεινε και η επιτυχημένη διαχείρισή της από τα πρόσωπα που τη διοίκησαν, μεταξύ των οποίων αξίζει να αναφέρουμε τον μακαρίτη Μιχάλη Γουργουλιάτο.

Διέκοψε αναγκαστικά λόγω λειτουργίας της ΔΕΗ

\* Πληροφορίες Μιχ. Γουργουλιάτου μέσω Αχιλ. Γκούτα.

---

---

## Μια μεγάλη παρέα με ξεχωριστές ικανότητες



**Της Ευγενίας Ζάλιου**  
Υπεύθυνης του εργαστηρίου

Σε συνεργασία με το Συμβουλευτικό Κέντρο Δήμου Νάουσας και την Εργατική Εστία, εδώ και ένα περίπου χρόνο ξεκίνησε στην πόλη μας μια πρωτοπόρα για τα τοπικά δεδομένα προσπάθεια, που αφορά την επαγγελματική κατάρτιση και αποκατάσταση ΑμΕΑ.

Πρόκειται για το Παραγωγικό Εργαστήριο "Υ-ΦΑΔΙ", το οποίο δίνει την ευκαιρία σε νέους με ιδιαίτερες ικανότητες, κοινωνικά αποκλεισμένους, να ξεδιπλώσουν άγνωστες μέχρι χθες πτυχές της προσωπικότητάς τους, να νιώσουν τη χαρά της δημιουργίας να ζήσουν νέες εμπειρίες και κυρίως ν' απολαύσουν τα αγαθά που προσφέρει η εργασία.

Πάμπολλες φορές προβληματιζόμουν κι αναρωτιόμουν τι απογίνονται τα παιδιά της Νάουσας που είτε τελειώνουν το Ειδικό Σχολείο, είτε έχουν κάποιο άλλο πρόβλημα και δε μπορούν να ενταχθούν στην υπάρχουσα επαγγελματική εκπαίδευση, με αποτέλεσμα όταν ενηλικιωθούν να κλείνονται και πάλι στα σπίτια τους με τα γνωστά επακόλουθα.

Ζώντας στη Σχολή μας, το ΚΕΝΕ Εργατικής Εστίας, την αγωνία ορισμένων γονέων που ύστερα από συνεργασία με το Ειδικό Σχολείο δεχθήκαμε να φοιτήσουν τα κορίτσια τους στα τμήματά μας, ήθελα από καρδιάς να δημιουργηθεί ένας

χώρος, όπου θα μπορούσαν να εκφραστούν ελεύθερα, να δημιουργήσουν, να νιώσουν ότι και αυτά αξίζουν και γιατί όχι, να αποκτήσουν κάποια εξειδίκευση.

Η ευκαιρία δόθηκε όταν στις αρχές του έτους βρέθηκα στο Βόλο και είδα από κοντά τον τρόπο λειτουργίας δύο Παραγωγικών Εργαστηρίων για ΑμΕΑ που λειτουργούν εδώ και δέκα χρόνια. Ξεκίνησαν με το πρόγραμμα HORIZON, το οποίο αξιοποίησαν σωστά και τώρα είναι υπό την προστασία του Δήμου.

Αμέσως σκέφτηκα ότι έπρεπε να κάνουμε και μεις στη Νάουσα μια τέτοια προσπάθεια, παρ' όλες τις δυσκολίες που σίγουρα θα συναντούσαμε. Επιστρέφοντας, το κουβέντισα με το Δήμαρχο κ. Δ. Βλάχο, που πάντα είναι πολύ ευαίσθητοποιημένος σ' αυτά τα θέματα και αμέσως συμφώνησε να προχωρήσουμε.

Την ίδια επαφή είχα με την Πρόεδρο της Εργατικής Εστίας κ. Δ. Σηλιοπούλου και έτσι διαθέτοντας ο Δήμος το προσωπικό και την υλικοτεχνική υποδομή και η Εργατική Εστία μέρος των κτιριακών εγκαταστάσεων της, ξεκινήσαμε τη δημιουργία του Παραγωγικού Εργαστηρίου.

Παίρνοντας στοιχεία από το Ειδικό Σχολείο, αλλά και με προσωπικές παρεμβάσεις, ξεκίνησα την επαφή με τις οικογένειες των παιδιών που θα μπορούσαν να ενταχθούν στο Εργαστήριο. Η ανταπόκρισή τους ήταν πολύ συγκινητική και μάλιστα δε θα ξεχάσω μια μητέρα, η οποία μου είπε χαρακτηριστικά: *"Ευγενία ανήκει αυτό το Εργαστήριο, θα είναι το μεγαλύτερο δώρο της ζωής μας. Με τον άντρα μου αποφασίσαμε, όταν ενηλικιωθεί το παιδί μας και δε θα μπορεί να βρισκείται σ' ένα κατάλληλο χώρο, να φύγουμε από τη Νάουσα, να πάμε στη Θεσ/νίκη. Εκεί κάτι θα βρούμε"*.

Η συγκίνηση που ένιωσα σ' αυτή την κραυγή απόγνωσης που έβγαινε από τα σωθικά αυτής της μάνας, που μαζί με τον άντρα της αποφάσισαν να εγκαταλείψουν δουλειά, σπίτι και φίλους για χάρη του παιδιού τους, ήταν απερίγραπτη. Διαπίστωσα για μια ακόμη φορά ότι ΕΠΡΕΠΕ να γίνει οπωσδήποτε το Εργαστήριο, ότι είναι

υποχρέωση όλων μας να μην εγκαταλείψουμε αυτά τα παιδιά στη μοίρα τους.

Μέσα σε σύντομο χρονικό διάστημα συγκεντρώθηκαν 18 κορίτσια και αγόρια, ηλικίας πάνω από 16 ετών, από την πόλη μας, το Λουτροχώρι, και τους δήμους Ανθεμίων και Ειρηνούπολης. Η ονομασία που δώσαμε στο Εργαστήριο μας είναι "ΥΦΑΔΙ". Έχει σχέση με την παράδοση του τόπου μας αλλά και θυμίζει ότι καθημερινά θα προσπαθούμε να δημιουργούμε.

Τα τμήματα που λειτουργούν είναι: Υφαντικής, με δύο αργαλειούς και δασκάλα τη Γεωργία Ανθοπούλου που είναι συγχρόνως και νοσηλεύτρια και Χειροτεχνίας, με δασκάλα την Ελένη Σταμένου. Το επιστημονικό προσωπικό απαρτίζεται από την Ψυχολόγο του Συμβουλευτικού Κέντρου Πόπη Μπασιούρη, την Κοινωνική Λειτουργό του ΚΕΝΕ Φανή Σταμάτη και τη δασκάλα της νοηματικής γλώσσας Άννα Ζιάμπα.

Από την έναρξη λειτουργίας του Παραγωγικού Εργαστηρίου, στα τέλη Μαρτίου 2000 οι εκπαιδευτριες προσπάθησαν να ανιχνεύσουν τις ιδιαίτερες κλίσεις κάθε μέλους. Αρχικά ασχολήθηκαν με κατασκευή κάδρων με χαλκό και ξύλο και στη συνέχεια φτιάχνοντας κατασκευές από ζυμάρι, γύψινες μάσκες κ.λ.π. Παράλληλα, ξεκίνησαν τα υφαντά στον αργαλειό.

Επειτα από αυτό το στάδιο προεργασίας μέσα στο σύντομο χρονικό διάστημα των 15 ημερών, το "ΥΦΑΔΙ" προετοιμάζει την πρώτη του Έκθεση με Πασχαλινές κατασκευές και λαμπάδες στην οποία όλοι οι Ναουσαίοι ανταποκρίθηκαν με ιδιαίτερη ευαισθησία, στηρίζοντας αυτούς τους νέους και ενθαρρύνοντάς τους στα πρώτα τους βήματα. Η έκθεση είχε μεγάλη επιτυχία και τα έσοδα μοιράστηκαν στα παιδιά δίνοντάς τους μεγάλη ικανοποίηση και χαρά για το πρώτο τους εγχείρημα.

Το Μάιο, το "ΥΦΑΔΙ" συμμετέχει στη 2η πανελλήνια έκθεση Παραγωγικών Εργαστηρίων ΑμΕΑ στη Λαμία με έργα των μελών του, που φιλοξενήθηκαν στο περίπτερο της Αναπτυξιακής Ημαθίας Αστικής και ξεχώρισαν για την ποιότητα και την πρωτοτυπία τους.

Ακολουθεί η ενασχόληση με νέες δημιουργίες, προσαρμοσμένες στην καλοκαιρινή περίοδο. Έτσι στα τέλη του Ιουνίου, το "ΥΦΑΔΙ" συμμετέχει στην 29η Χειροτεχνική Έκθεση του ΚΕΝΕ Εργατικής Εστίας, παρουσιάζοντας υφαντά, ζωγραφική σε γυαλί (σε μπουκάλια και ποτήρια, πρωτότυπα διακοσμημένα), κατασκευές από γύψο και κοχύλια (στεφανάκια, καθράκια), κ.α.

Τον Ιούνιο συμμετείχε επίσης σε Έκθεση ειδικών Λαϊκής Τέχνης στο Μεταξοχώρι της Λάρισας, όπου πολλά από τα έργα του πουλήθηκαν.

Ακόμη το "ΥΦΑΔΙ" στην προσπάθειά του να αξιοποιήσει την πολύτιμη εμπειρία παρόμοιων παραγωγικών εργαστηρίων που λειτουργούν εδώ και χρόνια, πραγματοποίησε τις εξής επισκέψεις: στο "Περίτεχνο" Παραγωγικό Εργαστήριο στην Εδεσσα και στο Παραγωγικό Εργαστήριο "τα παιδιά της Ανοιξης" στην Αλεξάνδρεια. Επισκέφθηκε επίσης και το Ειδικό Σχολείο Νάουσας.

Κατά τη διάρκεια των παραπάνω συναντήσεων τα παιδιά έκαναν νέες γνωριμίες, αντάλλαξαν διευθύνσεις και τηλέφωνα με άτομα που έχουν κοινές ανάγκες, κοινές ανησιχίες και κοινά ενδιαφέροντα.

Επειδή στο "ΥΦΑΔΙ" ενδιαφερόμαστε και για τη γενικότερη ψυχαγωγία και ενημέρωση

των μελών του, κάναμε διάφορες επισκέψεις: στην έκθεση ζωγραφικής της συμπολίτισσάς μας Μ. Κούντη, στην έκθεση ζωγραφικής των Δημοτικών Σχολείων για την Παγκόσμια Ημέρα Περιβάλλοντος και παρακολούθησαμε θεατρική παράσταση του 4ου Δημοτικού Σχολείου.

Επίσης, επισκεφθήκαμε τη 2η πανελλήνια έκθεση Παραγωγικών Εργαστηρίων ΑμΕΑ, στη Λαμία, και έπειτα ξεναγηθήκαμε και στο Βόλο.

Δώσαμε το παρόν μας στους Πανεπιστημιακούς αγώνες ΑμΕΑ που διοργάνωσε ο Δημοτικός Πολιτιστικός Οργανισμός Νάουσας και αποσπάσαμε εξαιρετικές διακρίσεις. Εξι μέλη του Εργαστηρίου, εκ των οποίων τα δύο ανέλαβαν να συνοδεύσουν τα υπόλοιπα, συμμετείχαν στην 15ήμερη κατασκήνωση που διοργάνωσε η πανελλήνια ομοσπονδία Συλλόγων Γονέων και Κηδεμόνων ΑμΕΑ στη Χαλκιδική.

Πέρα από τον εκπαιδευτικό και ψυχαγωγικό του ρόλο το "ΥΦΑΔΙ" έχει απώτερο σκοπό την επαγγελματική αποκατάσταση των μελών του ώστε να ενταχθούν ισότιμα στην κοινωνία. Έτσι φροντίσαμε ώστε δύο από τα μέλη του να εργάζονται μέσω ενός επιδοτούμενου προγράμματος του ΟΑΕΔ: ο Γιάννης στην Τουριστική Επιχείρηση Δήμου Νάουσας στο Ξενοδοχείο "Βέρμιο" και ο Χάρης στο Δήμο Σκύδρας, ενώ παράλληλα



Πάσχα του 2000. Έκθεση δώρων στη δημοτική βιβλιοθήκη

παρακολουθούν και τα μαθήματα του εργαστηρίου.

Το "ΥΦΑΔΙ" μέσα στην ολιγόμηνη μέχρι τώρα πορεία του κατόρθωσε να συμβάλλει και στην κατάργηση του κοινωνικού αποκλεισμού των μελών του και να γίνει μια μεγάλη παρέα. Μετά το σχολείο, τα περισσότερα από τα παιδιά παρέμεναν στο σπίτι, αδρανής, χωρίς παρέες. Μέσα από το "ΥΦΑΔΙ" απέκτησαν φίλους και μια ευχάριστη καθημερινή ενασχόληση που τους προσφέρει ένα διαφορετικό νόημα στη ζωή τους.

Το γεγονός ότι το Παραγωγικό Εργαστήριο στεγάζεται στο ΚΕΝΕ και τα μέλη του βρίσκονται ανάμεσα στους μαθητές και τις μαθήτριες της Σχολής, τους κάνει να μην νιώθουν απομονωμένοι και περιθωριοποιημένοι σ' ένα ξεχωριστό χώρο. Αξιζει να σημειωθεί ότι ενσωματώθηκαν ομαλά στο "κοινωνικό γίγνεσθαι" του ΚΕΝΕ έγιναν αποδεκτά από τις ήδη υπάρχουσες παρέες και συμμετέχουν ενεργά στις εκδηλώσεις του.

Χαρακτηριστικό είναι το γεγονός ότι επειδή 4 μέλη του εργαστηρίου είναι κωφοί, τα υπόλοιπα παιδιά της Σχολής ζήτησαν να κάνουν μαθήματα

νοηματικής, για να μπορούν να συνεννοούνται. Έτσι από το Συμβουλευτικό Κέντρο ξεκίνησε τμήμα νοηματικής γλώσσας με απίστευτα αποτελέσματα.

Με την καινούρια σχολική χρονιά ξεκινήσαμε την προετοιμασία και συμμετείχαμε στην 3η πανελλήνια έκθεση Παραγωγικών Εργαστηρίων στην Εδεσσα.

Πέρα από τις μέχρι τώρα τεχνοτροπίες που διδάχθηκαν τα παιδιά, ασχολούνται με την παλαιώση εικόνων και την κατασκευή διακοσμητικών κεριών.

*Τα όνειρα κρατιούνται από μια κλωστή  
Τα γυμνά τοπία από τους ατμούς των  
Οι πιο ευαίσθητες γραμμές συντρίβονται  
Και μόνο σν ελπίδα  
έχεις τις πόρτες διάπлатες  
Με μια ματιά σου γεννιούνται καβαλάρηδες  
Φορείς τη λάμψη της γιορτής  
Και μες στη χλόη της φωνής σου  
Κατοικούν πουλιά*

*Τάκης Βαρβιτσιώτης*



Τα παιδιά του εργαστηρίου επι το έργον με την δασκάλα του

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

# ΘΑΝΑΣΗΣ Ε. ΜΑΡΚΟΠΟΥΛΟΣ

## Ο ποιητής του Αλγους και των Επιλύσεων

Επιμέλεια - Παρουσίαση: Ηλίας Τσέχος

Ο Θανάσης Ε. Μαρκόπουλος ζει και εργάζεται στη Βέροια. Καθηγητής φιλολογίας στη Δευτεροβάθμια εκπαίδευση, αφού σπούδασε Αρχαία Ελληνική και Νεοελληνική φιλολογία στο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης. Γεννήθηκε στα Κρανίδια Κοζάνης το 1951. Έχει εκδώσει τις ποιητικές συλλογές:

"Απόπειρα εξόδου 1975 - 1981" Σύγχρονη Εποχή. Αθήνα 1982

"Του ανταποκριτή μας" Σύγχρονη Εποχή. Αθήνα 1985

"Μοντέλο σώματος" Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα 1988, 1989

"Ανοιγμένη φλέβα" Παρατηρητής, Θεσ/νίκη 1991

"Το περίστροφο της σιωπής" Τα τραμάκια Θεσ/νίκη 1996

Έχει εκδώσει τις μελέτες:

"Τα πρόσωπα του δράματος στο πεζογραφικό έργο του Μάριου Χάκκα" Τα τραμάκια, Θεσ/νίκη 1995.

Βιβλιογραφία Νίκου - Αλέξη Ασλάνογλου 1948 - 1996

Παρέμβαση, Κοζάνη 1996

Δημοσιεύει πλήθος ποιημάτων και κριτικών κειμένων για τη μεταπολεμική ελληνική ποίηση και πεζογραφία κατά καιρούς και χρόνους στα περιοδικά Ελίτροχος, Εμβόλιμον, Εντευκτήριο, Λέξη, Παρατηρητής, Παρέμβαση, Τομές, Το Τραμ, Υφος, Οδός Πανός, Πολιτιστικά Δρώμενα Βέροιας, στις εφημερίδες "Ημερήσια" και "Οι καιροί" Βέροιας. Στο ενεργητικό του και οι κριτικές παρουσιάσεις στην Αντωνιάδειο Στέγη Γραμμάτων και Τεχνών Βέροιας του πεζογράφου Κώστα Λαχά (18.11.1995), του ποιητή Προδρόμου Χ. Μάρκογλου (27.11.1997), του ποιητή

Κλείτου Κύρου (26.3.1999).

### "Φοβάμαι"

Φοβάμαι  
τις βαθιές πολυθρόνες  
το χτύπημα στον ώμο  
το υποκριτικό χαμόγελο  
υπάλληλων και επιδομάτων  
τη λείανση της αθλιότητας  
φοβάμαι.

### Τρέμω

τα ογκώδη πρωτόκολλα  
τη λογική των εκθέσεων  
τις προσκλήσεις σε γεύματα  
κι επίσημες δοξολογίες.  
Στη στοίχιση,  
με την εξουσία πιράνχας  
πανικοβάλλομαι

### "Οι φίλοι"

Μακρνοί μου φίλοι  
να ξέρετε πόσο άβολα νιώθω  
όταν σας τηλεφωνώ τότε - τότε  
και καταστρέφω σιωπές από κρύσταλλο  
με μικρές τρικυμίες  
ρωτώντας σας πράγματα ανούσια  
όπως τι κάνετε ή πως πάνε οι δουλειές  
ενώ τα μάτια μας ενοχής γυαλίζουν εντός μου  
δεν είναι η αγάπη λοιπόν που με φέρνει κοντά σας  
κι όλα δεν είναι λοιπόν παρά ένα πρόσχημα  
καθώς την ώρα που εσείς απαντάτε  
στις ερωτήσεις δολώματα  
εγώ με την πετονια της φωνής σας  
ανασύρω απ' το βυθό του μυαλού  
τη ναυαγισμένη μου νιότη



**“Αίτηση χάριτος”**

Θέλω να μ' αγκιπάτε ή να με μισείτε  
 δέντρο στη γύμνια του  
 αλλιώς με φθείρετε  
 μ' αναγκάζετε να καταφύγω  
 στις προσόψεις των ρούχων  
 στα σχήματα των λόγων  
 στις κατασκευές των ψευδαισθήσεων  
 στην αγωνία της επιπόησης με εξωθείτε  
 που καταργεί τον ύπνο μου  
 και κάνει τη βροχή να στάζει εκκωφαντικά  
 μες στο κομματιασμένο μυαλό μου  
 Γι' αυτό σας λέω  
 ανώνυμο να με χαράζετε  
 το ίδιο δέρμα φορώ κι από μέσα  
 ανώνυμο πυροβολήστε με  
 το ίδιο προσωπο φορώ και στην απουσία

**“Το λεωφορείο των 12 μ.μ.”**

Γύρω στα μεσάνυχτα μαζερώ από το κέντρο  
 τους τελευταίους ναυαγούς των κινηματογράφων  
 έρωτες ξεχασμένους και αργοπορημένους επι-  
 σκέπτες  
 φοιτητικών δωματίων  
 Συνασπισμένες μοναξιές  
 σαν τις αφίσες μιας απεργίας της Αριστοτέλους  
 μοναξιές αυτόνομες όπως ιστός σημαίας  
 κοπέλες που κατεβαίνουν από τον έβδομο ορι-  
 νό  
 πυροπολημένες φρεγάτες  
 αγόρια που ανεβαίνουν από το υπόγειο του σώ-  
 ματος  
 με ανήσυχα σπιννεφα  
 Στο τελευταίο δρομολόγιο  
 αναβουβήνουν τα φεγγάρια στις διασταυρώσεις  
 σαν τα ενκίνητα μάτια της Καίτης  
 Τις πλατιές λεωφόρους καταβροχθίζω ταχύτερα  
 ταχύτερα ερημώνω  
 στο τέρμα της συνοικίας φτάνω  
 λεωφορείο αδειανό φωταγωγημένο

**“Σωσίβιο μνήμης 1944”**

στο Χρήστο Βλαχάβα (1922 - 1985)

Πάντα είχα την περιέργεια να μάθω  
 πως αντέδρασε

ο αγαθός εκείνος βαρκάρης τον Αχέροντα  
 όταν είδε να φτάνουν στην προκυμαία  
 τα λεωφορεία,  
 με τους τρακόσιους τόσους  
 εκτελεσμένους του Μεσόβουνου

Ας δούμε τι λένε οι κριτικοί για το έργο του  
 Θανάση Ε. Μαρκόπουλου και με τα κείμενα τους  
 ας κλείσουμε τη “συνάντηση” του ποιητή με τους  
 αναγνώστες του περιοδικού “Νιάουστα”.

Η **Ανθούλα Δανιήλ** στα “Γράμματα και Τέχνες  
 (τεύχος 60, 1990) καταθέτει για την ποιητική  
 συλλογή **“Μοντέλο Σώματος”** 1989: Ποιήματα  
 γεμάτα σαρκασμό, ειρωνεία, μορφασμό... Ο λό-  
 γος αδυσώπητος... “Συλλέγω / κούφιας γυναίκες  
 / κίβδηλα όστρακα / ξεφλημένα γραμμάτια / και  
 κλίμακες προαγωγών / τηλ: 17-11- 1973/ Δεν  
 πρόκειται για χόμπι / ούτε για μπίνες ύποπτες /  
 τους φίλους μου ψάχνω”. Ο ποιητής μόνος,  
 ανίκανος να παρακολουθήσει ή να παραδεχτεί  
 τη γενική φθορά και κατάλυση δηλώνει αποχή  
 και αναλαμβάνει τις ευθύνες του. “Εγώ / ο ρόζος  
 του καλοκαιριού / που έδειξα το πρώτο μου δόντι  
 στον ήλιο / πάνω στα οροπέδια του μετό / και στις  
 μηνές σας κυκλοφορώ με νούμερα / ο γραμμέ-  
 νος στα μητρώα του σπιννεφον / ετεροδημότης στη  
 Βέροια με ξένο καπέλο / ο που στίβω την πέτρα  
 και στίλβω τη νύχτα / εκτός ναφθαλίνης / δηλώνω  
 υπεύθυνα / και γνωρίζοντας τις συνέπειες του  
 νόμου / περί ψευδούς δηλώσεως / κάλλιο στο μόλο  
 της Ελιάς σκαρί παροπλισμένο / παρά να πλεύσω  
 στα νερά σας αγύρτες”. Ο λόγος όμως έχει και  
 αντίλογο. Ετσι πίσω από τη μάσκα της ειρωνείας  
 και της απέχθειας, ο τρυφερός τόνος και ο συγ-  
 κρατημένος, αλλά εμφανής καημός σπάει το  
 φράγμα: “Στο κεφάλι σου / ένας κήπος με όνειρα  
 / Στη φωνή σου / ρυάκια πουλιών / Μια θάλασσα  
 χρώματα / σπιννοσιζονται λαιμαργα / στην ανάδυ-  
 ση του χαμόγελου / Πόσο όμορφα συλλαμβάνεις  
 τον κόσμο.”

Ο **Γιάννης Κουβαράς** στην “Εποχή” (Κυριακή  
 13.1.1993), γράφει για τη συλλογή **“Ανοιγμένη  
 φλέβα”** 1991: Ο λόγος εδώ δεν ρέει ποταμηδόν.  
 Τους τόνους αισιοδοξίας έχουν διαδεχθεί ο σκε-  
 πτικισμός. Μετά τη μαθητεία και τη στράτευση,  
 ακολουθεί περίοδος αυτοκριτικής, αναδίπλω-

σης, δεν λείπουν απόηχοι ποιήσης, ήπτας: "Πιπέψαμε κάποτε στην αθανασία της ιδεολογίας μας / και γίναμε τα μεγάφωνα των ξύλινων ρητόρων. Αναστηλώσε με λοιπόν / με δεκανίκια έστω να ξαναδώ τον κόσμο. Με αφορμή τη φωτογραφία του Τσε σε ιτρωτοφαιρικό μπαράκι διαλογίζεται: "Από μια άποψη ήσουν τυχερός / δικέ μου Τσε / Επαιξες κι έχασες / Εμάς έλα να δεις / που χάνουμε χωρίς να παίζουμε".

Πλεονάζει ακόμη το άλγος από την οικολογική συρρίκνωση, την κοινωνική αλλοτρίωση, κυριαρχικά παρών ο θάνατος με τα άπειρα προκωπέα του, είτε ως βραδυφλεγής διαδικασία, είτε ως τετελεσμένο, σινηθέστερα με την α-νύη-τη επανάληψη και πανομοιότυπη αλληλοδιαδοχή των ημερών: "Πως ν' αποσπρεψω το πρόσωπο / από τη δύστυχία των επαναλήψεων / αυτό το αιμόφυρο πηγαϊνέλα / από τοίχο σε τοίχο / κι από απόγνωση σε απόγνωση / Έτσι καθώς σκεφτόμουννα / αναπάντεχη άστραψε στη νύχτα του νου μου / με όλα τα μπιχλιμπιδία της / η κυρία τεχνολογία / φωτοτύπησα λοιπόν μια μέρα μου / και τη μοίρασα στους ανθρώπους / κι έτσι τους απάλλαξα / απ' την επώδυνη ανία της επομένης". Κι όλα αυτά μόνο ο έρωσ - και πάλι προς στιγμήν - μπορεί να τα εξορκίσει κλείνοντας τα σ' ένα μαγικό κύκλο. Μ' αυτόν ανοίγει η συλλογή, μ' αυτόν κλείνει: "Η Μαρία βουλιάζει στον ύπνο / όπως πουλί στο χιόνι / φτεροκοπώντας... Να πάρουμε ένα σύννεφο / να το βάλουμε στο ποτήρι / είπε η Μαρία / σε μια εποχή που φλέγονταν / Τα χόρτα στο στήθος μου.

Ο Γιώργος Πετρόπουλος στο περιοδικό "Νέο Επίπεδο"(28-29 Ανοιξη 1998) δηλώνει για την τελευταία - την περισσότερο ενδιαφέρουσα - ποιητική συλλογή "**Το περίστροφο της σιωπής**" 1996: Ο ποιητής, αυτοεξομολογητικός στο έπακρο, διαθέτει μια προσωπική κοσμοαντίληψη που τον κάνει να διαφέρει ουσιαστικά από τους ομότεχνούς του, καθώς μας παρουσιάζει με λόγια απλά εικόνες της καθημερινότητας σ' ένα κλίμα προσδιάζον προς αυτό του Κώστα Καρυωτάκη. Μάλιστα πολύ συχνά, ο θάνατος και ότι υποδηλώνει αυτόν απαντάται στα ποιητικά του κείμενα. Όμως η διαφορά του από τον ποιητή των "Νηπενθών" έγκειται στο γεγονός ότι ο θάνατος του Θανάση Ε. Μαρκόπουλου ως θεμα-

τική εκκινεί από πραγματικά περιστατικά της ζωής του και όχι από νοσηρότητα ή από άλλη εξωγενή αιτία. Οι συνθήκες ζωής στις σύγχρονες τερατοπόλεις δεν τον αφήνουν ασυγκίνητο και με τη δέουσα ευαισθησία χαρτογραφεί τα συναισθήματα του πλήθους και του μικρόκοσμου που τον περιβάλλει. Στα υπερεαλιζόντα ποιήματα του Θανάση Ε. Μαρκόπουλου διακρίνουμε μιαν ονειρική, διάθεση που λειτουργεί σαν αντίβαρο στην ήδη συγκινησιακά φορτισμένη ποιητική ατμόσφαιρα. Αν και αρκετά συχνά, πολλά απ' αυτά, μας μεταφέρουν την απογοήτευση που τον συνέχει, για τις ακρωτηριασμένες μνήμες και τα χαμένα του όνειρα.

Για την ίδια συλλογή "**Το περίστροφο της σιωπής**" 1996 η **Δήμητρα Πανλάκων** γράφει (Κυριακάτικη Αυγή 30.3.1997): Με τη νέα του συλλογή ο ποιητής Θανάσης Ε. Μαρκόπουλος έρχεται να υποδηλώσει μια σημαντική παρουσία απ' αυτές που δεν έχουν προσμετρηθεί (στη γενιά του '70) όπως έπρεπε. Μ' ένα λόγο ουσίας, έκτασης, έντασης. Περιπατητής του κόσμου τούτου μετ' αναφιλητών. Μ' έναν πόνο εύγλωπτο του σύγχρονου ανθρώπου που ψάχνεις πολύ στην αεροβόρα πολυλογία των δήθεν ποιητικών συλλογών που κάνουν πάταγο να βρεις. Επιτέλους, να κι ένας ποιητής - γονυπετής. Κουρυστήκαμε στους άλλα-λόγια-ναγαπιόμαστε. Παλεύει με τη μοναξιά και την έλλειψη μόνος του, με γυνιά μπράτσα. Δεν προσπαθεί να ξεγελάσει κανένα, φωνάζει όσο πρέπει για την ποίηση, λιπαίται μ' όλη τη δύναμη της ψυχής του, ταπεινώνεται: για να εξυμωθεί. Κάποτε βάζει τελεία και τίτλους. Έχει την κούραση του λειτουργού της μέσης εκπαίδευσης και τη θλίψη της υγιούς αντίδρασης μπροστά στην αδηφάγο πραγματικότητα. Σωπαίνει, ψιθυρίζει, εκλιπαρεί, αποζητά τη δύναμη της γλώσσας και της λέξης. Κι όμως παρ' όλες τις ταλαιπωρίες, ισορροπεί και δεν αφήνεται στα "**ματωμένα δάχτυλα της μοναξιάς**" να τον αποτελειώσει. Η καθημερινότητα και η απορία της τον λυγίζουν, αλλά εκείνος την περιγράφει και την αντιμάχεται. Όχι σαν κάποιους άλλους που πλήττον στη μεγαλοαστική τους άνοια και γράφουν. Ο Θανάσης Ε. Μαρκόπουλος στέκει εν μέσω ευφωρεϊπειών και μισεκπαιδευτισμού και κάνει μάθημα. Ένας περήφανος πύργος...

# Παιδικό θέατρο

## Ενας διαφορετικός δρόμος για την παιδεία

Του Δημήτρη Βάντση

Το θέατρο με παιδιά θα έπρεπε να είναι ένα ακόμα εργαλείο στα χέρια μιας σχολικής μονάδας, ώστε να πετύχει τους μορφωτικούς και παιδαγωγικούς στόχους που έχει ορίσει για τους μαθητές της.

Πρώτη η Μελίνα Μερχούρη οργανώθηκε ένα δημόσιο σχολείο που εκτός από τις γνώσεις θα προσφέρει στους μαθητές του και πολιτιστική παιδεία. Με μαθήματα όπως μουσική, τεχνικά και θεατρικό παιχνίδι και μάλιστα από τις πρώτες τάξεις του δημοτικού. Κι ενώ η μουσική και τα τεχνικά έχουν καθιερωθεί ως μαθήματα στο δημοτικό σχολείο, το θέατρο αντίθετα δεν έχει βρει ακόμη τη θέση του μέσα σ' αυτό.

Κι όμως το θέατρο είναι ένα σημαντικό κεφάλαιο για την παιδεία. Σημαντικό γιατί φέρνει το παιδί σε επαφή με λόγο και νοήματα υψηλά, όπου με τρόπο αβίαστο φωλιάζουν μέσα στην

ψυχή του, καταφέροντας να το διαπλάσουν και να το διαμορφώσουν. Μαθαίνει ακόμη να εκφράζεται σωστά, να χρωματίζει το λόγο του με τις λεπτές εκείνες αποχρώσεις που τον ζωντανεύουν.

Η προσφορά του θεάτρου δε σταματάει εδώ. Το παιδί μέσα απ' το θέατρο νικά την ατολμία του, αρθρώνοντας λόγο μπροστά σε ευρύ κοινό. Εκθέτει τον εαυτό του μπροστά σε εκατοντάδες μάτια και ξεπερνώντας το φόβο του, νιώθει σημαντικό και σπουδαίο. Πολλά δειλά και συνεσταλμένα παιδιά μέσα από θεατρικές παραστάσεις απέκτησαν την αυτοπεποίθηση που τους έλειπε.

Μα και στην κοινωνικοποίηση του παιδιού το θέατρο προσφέρει τα μέγιστα. Καθώς το παιδί αντιλαμβάνεται πως είναι μέλος μιας ομάδας με ξεχωριστό ρόλο που βοηθάει στην πραγμάτωση



4ο Δημοτικό σχολείο Νάουσας: "Κι έτσι σώθηκε το δάσος"

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

του κοινού σκοπού που είναι η παρουσία μιας πετυχημένης παράστασης. Έτσι δένεται με τα άλλα μέλη της ομάδας, αποκτά φίλους και ενδιαφέροντα και θέτει τις βάσεις για να πορευτεί στη ζωή μέσα από δρόμους φωτεινούς. Στους σκοτεινούς δρόμους δε χρειάζεται να αναφερθούμε καθώς μας είναι γνωστοί).

Κι όλα αυτά το παιδί τα επιτυγχάνει μέσα από ευχαρίστηση, διασκέδαση και προσωπική επιλογή. Να γιατί το θέατρο είναι ένας διαφορετικός δρόμος για την παιδεία.



4ο Δημοτικό σχολείο Νάουσας: "Κι έτσι σώθηκε το δάσος"

Παιδεία όμως δεν συντελείται μόνο στα σχολεία, αλλά και στην κοινωνία γενικότερα. Ο Δήμος Νάουσας, ένας δήμος με πλούσια πολιτιστική παράδοση, πρέπει να δει σοβαρά τη δημιουργία παιδικής σκηνης, έτσι ώστε να αξιοποιήσει με πιο οργανωμένο τρόπο όλο το έμπυχο κλικό που υπάρχει στην πόλη μας. Να μην ελαφρίζεται η αξιοποίησή του μόνο στην καλή θέληση κάποιων λίγων εκπαιδευτικών (και όχι μόνο), που από το μεράκι τους αναλαμβάνουν το ανέβασμα θεατρικών παραστάσεων με παιδιά, καταβάλλοντας μεγάλο τίμημα μόχθου. Μερικοί μάλιστα τα έχουν καταφέρει θανμάσια με παραστάσεις που βραβεύτηκαν με πρώτο ή δεύτερο βραβείο σε πανελλήνιους διαγωνισμούς.

Με τη δημιουργία από το δήμο της παιδικής σκηνης θα διαμορφωθεί ένα φυτώριο, άνθρωποι με θεατρική παιδεία, που θα στελεχώσουν μελλοντικά την ερασιτεχνική θεατρική του ομάδα.

Θεατρικές παραστάσεις τη σχολική χρονιά που μας πέρασε στο χώρο των δημοτικών σχολείων ανέβασαν το 4ο και 3ο Δημοτικό Σχολείο.

Το 4ο Δημοτικό Σχολείο Νάουσας ανέβασε το οικολογικό παραμύθι της Μαρίας Γουμενοπούλου **"Κι έτσι σώθηκε το δάσος"**. Αφρο-

μή για το ανέβασμα του έργου στάθηκε ένα πρόγραμμα περιβαλλοντικής εκπαίδευσης όπου συμμετείχε το 4ο Δημοτικό Σχολείο με θέμα: **"Τα φυτά και τα ζώα στην παιδική λογοτεχνία."**

Το παραμύθι που επιλέχτηκε έχει θέμα την καταστροφή του περιβάλλοντος εξαιτίας της τεχνολογικής ανάπτυξης του ανθρώπου. Η ιστορία διαδραματίζεται σ' ένα δάσος όπου ζουν ευτυχισμένοι και αμέριμνοι, οι ήρωες του έργου, οι νάνοι. Ο ερχομός όμως ενός νάνου από μια μεγαλούπολη φέρνοντας μαζί του και το σύγχρονο τρόπο ζωής, διχάζει τους νάνους. Οι πιο νέοι ασπάζονται το νέο αυτό τρόπο με αποτελέσματα καταστροφικά για το δάσος. Η λύση δίνεται με



4ο Δημοτικό σχολείο Νάουσας: "Κι έτσι σώθηκε το δάσος"

μια ψηφοφορία όπου ο νεοφερμένος νάνος, γοητευμένος από την ομορφιά της φύσης, ψηφίζει υπέρ του πατροπαράδοτου τρόπου ζωής, ο οποίος επικρατεί τελικά και η ηρεμία επιστρέφει στο δάσος.

Ο δάσκαλος της τάξης Ιωσήφ Χατζηγιάννου, που ήταν και ο σκηνοθέτης της παράστασης, με τη βοήθεια του Δ/τή του σχολείου Γεωργίου Τούρα, που είχε και τη γενική επιμέλεια διασκευάζει το έργο με σκοπό τη συμμετοχή όλων των μαθητών. Τα σκηνικά σχεδίασε ο Αλέκος Οικονόμου. Τη μουσική και τις χορογραφίες επιμελήθηκε η Κατερίνα Μπαμίχα.

Η προετοιμασία της παράστασης ξεκινά το Νοέμβριο και ολοκληρώνεται το Μάιο. Την παράσταση παρακολουθούν το κοινό και τα δημοτικά σχολεία της Νάουσας και αποσπά ευμενή σχόλια.

Στη συνέχεια συμμετέχει το 1ο Πανελλήνιο φεστιβάλ ερασιτεχνικού θεάτρου "Προμηθέας" που διοργανώνεται στη Βέροια και αποσπά το πρώτο βραβείο με χρηματικό έπαθλο 100.000 δραχ. παρόλο που διαγωνίστηκε με μαθητές γυμνασίου και λυκείου.

Το 3ο δημοτικό σχολείο της Νάουσας ανέβασε το θεατρικό έργο του Ιάκωβου Καμpanέλη "Παραμύθι χωρίς όνομα".

Το έργο διαδραματίζεται σ' ένα ανώνυμο βασίλειο του οποίου οι κάτοικοι έχουν σαν κύριο χαρακτηριστικό τη φτώχεια. Ως κι ο βασιλιάς είναι φτωχός. Το μόνο που περιμένουν είναι η βοήθεια από τον πλούσιο βασιλιά της διπλανής χώρας. Κι όταν αυτή έρχεται, με απόγνωση ανακαλύπτουν ότι αντί για βοήθεια τους έστειλε το τελεσίγραφο της κήρυξης του πολέμου.

Η κατάληψη της χώρας είναι πλέον



3ο δημοτικό σχολείο Νάουσας: "Παραμύθι χωρίς όνομα"

προς των πυλών! Κανείς δεν έχει διάθεση να πολεμήσει. Μια συντροφιιά όμως καταφέρνει να ξεπνήσει το λανθάνον φιλότιμο των υπολοίπων πατριωτών και έτσι ξεκινάει η προσπάθεια αντίστασης. Και ω! του θαύματος οι χωριανοί αντιτάσσουν, κόντρα στον πανίσχυρο στρατό που τους απειλεί, την ελπίδα, και καταφέρνουν να κερδίσουν με την ψυχική τους δύναμη τον πειθαιναγκασμό των όπλων.

Την ενδιαφέρουσα παράσταση που σκηνοθέτησαν η Κλειώ Πετρά και ο Αντώνης Φετλής με τον γενικό συντονισμό της δασκάλας κας Δήμητρας Ανδρέου Ιγνατιάδου παρακολούθησαν το κοινό και τα δημοτικά σχολεία της Νάουσας.



3ο δημοτικό σχολείο Νάουσας: "Παραμύθι χωρίς όνομα"

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

να  
να  
ον  
σί-  
τι-  
ου  
να  
α-  
έ-  
μα  
η-  
το

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας